

СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ ДОЉЕВАЦ ЗА ПЕРИОД 2012. ДО 2016. ГОДИНЕ

ДОЉЕВАЦ, ДЕЦЕМБАР 2011. ГОДИНЕ

“За садржај ове публикације одговорни су скључиво представници општине Дољевац и консултантске фирме У. Г. “Предузетнички менторинг центар“ из Ниша и не може се сматрати да на било који начин одражава ставове ЛЕДИБ програма

“Ovaj projekat je finansiran od strane Kraljevine Danske, kroz Susedski program Ministarstva spoljnih poslova Danske a sprovodi ga LEDIB program”

САДРЖАЈ

I	ПРЕАМБУЛА	3
II	ПОРУКА ПРЕДСЕДНИКА ОПШТИНЕ	7
III	ВИЗИЈА СТРАТЕГИЈЕ РАЗВОЈА ТУРИЗМА	8
IV	ПОТЕНЦИЈАЛИ СРБИЈЕ У ТУРИЗМУ	11
V	МОГУЋНОСТИ ЗА РАЗВОЈ КУЛТУРНОГ ТУРИЗМА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ	18
VI	ОПШТИНА ДОЉЕВАЦ	23
	АДМИНИСТРАТИВНИ И ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ ОПШТИНЕ ДОЉЕВАЦ	23
1	ЛОКАЛНА САМОУПРАВА	25
2	СТАНОВНИШТВО ОПШТИНЕ ДОЉЕВАЦ	25
3	ПРИВРЕДА ОПШТИНЕ ДОЉЕВАЦ	29
4	ТУРИСТИЧКИ ПОТЕНЦИЈАЛ ОПШТИНЕ ДОЉЕВАЦ	30
5	ПРИРОДНО ГЕОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ	31
6	КЛИМАТСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ	31
7	ХИДРОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ	32
8	КАРАКТЕРИСТИКЕ БИЉНОГ И ЖИВОТИЊСКОГ СВЕТА	32
9	АНТРОПОГЕНЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ	33
10	РИМСКА НАЛАЗИШТА НА ТЕРИТОРИЈИ ОПШТИНЕ ДОЉЕВАЦ	34
11	ВИЗАНТИЈСКЕ ТЕКОВИНЕ НА ТЕРИТОРИЈИ ОПШТИНЕ ДОЉЕВАЦ	34
12	ДОЉЕВАЦ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ	37
13	ГРАД КОПРИЈАН	37
13.1.	ВЕРСКИ ОБЈЕКТИ	40
13.2.	СПОМЕНИЦИ НОБ-А НА ТЕРИТОРИЈИ ОПШТИНЕ ДОЉЕВАЦ	46
14	АМБИЈЕНТАЛНЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ	47
15	КУЋЕ СРПСКОГ ПАТРИЈАРХАЛНОГ ТИПА	47
16	МАНИФЕСТАЦИЈЕ У ОПШТИНИ ДОЉЕВАЦ	48
17	ДОБРИЧКА БОСТАНИЈАДА У МЕКИШУ	48
17.1.	МАНИФЕСТАЦИЈЕ ЗАБАВНО – СПОРТСКОГ КАРАКТЕРА	49
17.2.	МАНИФЕСТАЦИЈЕ НАРОДНОГ СТВАРАЛАШТВА	49
17.3.	МАТЕРИЈАЛНА БАЗА ЗА РАЗВОЈ ТУРИЗМА И ТУРИСТИЧКИ ПРОМЕТ	49
18	SWOT АНАЛИЗА ТУРИЗМА У ОПШТИНИ ДОЉЕВАЦ	50
VII	ЗАКЉУЧАК	51
VIII	МОНИТОРИНГ И ЕВАЛУАЦИЈА	54
IX	ДЕФИНИСАЊЕ ПРИОРИТЕТА, МЕРА И ЦИЉЕВА	54
X	АКЦИОНИ ПЛАН СТРАТЕГИЈЕ	59

І - П Р Е А М Б У Л А

Стратегија развоја туризма општине Дољевац за период 2012. до 2016. Године, је резултат ТИМСКОГ рада, представника општине Дољевац, донаторског програма LEDIB, који финансира Влада краљевине Данске и консултантске фирме У. Г. “Предузетнички менторинг центар“ из Ниша.

Ова стратегија, је производ реализације истоименог пројекта, који кроз програм „Подизање капацитета у општинама Нишавског округа“ LEDIB жели да пружи практичну подршку релевантним општинама, кроз серију тренинга, техничке подршке, развоја капацитета и планирања.

У читавом процесу планирања примењиван је партиципативни приступ, у којем су локални актери, а пре свега представници Општине и предузетници са територије општине Дољевац узели активно учешће, дајући драгоцене смернице за овај стратешки документ.

Процес планирања започет је доношењем одговарајућих одлука:

Скупштина општине Дољевац, на седници одржаној 15.07.2011. године, донела је Одлуку о приступању изради Стратегије развоја туризма општине Дољевац за период од 2012. – 2016. године и именовала Комисију за координацију израде Стратегије развоја туризма у општини Дољевац за период од 2012. – 2016. године (у даљем тексту: Комисија), у саставу:

1. Братислав Китановић, дипл. хем.– председник комисије,
2. Гордана Цветковић дип. правник – члан,
3. Јовица Пешић дипл. оец – члан,
4. Душица Петровић – члан,
5. Милан Станковић, дипл. туризмолог - члан

На основу, надлежности добијених скупштинском Одлуком о приступању изради Стратегије развоја туризма општине Дољевац за период од 2012. – 2016. године, Комисија је на својим заседањима дефинисала пројектни задатак, формирала радне тимове, спровела поступак избора консултантске куће за израду Стратегије, координирала и надзирала процес израде стратегије, у сарадњи са консултантском кућом организовала јавну расправу Нацрта Стратегије и исту доставила на даљу надлежност СО Дољевац.

Пројектни задатак Радног тима се састоји од следећих активности:

- анализа садашњег стања;
- спровођење поступка одабира консултаната, или консултантске куће;
- формирање радних група;
- организовање редовних састанака радних група;
- организовање јавне расправе;
- израда нацрта Стратегије развоја туризма општине Дољевац за период од 2012. – 2016. године уз помоћ одабране консултантске куће у року дефинисаном Уговором између Општине Дољевац и ЛЕДИБ Програма;
- развој завршног плана;

“Ovaj projekat je finansiran od strane Kraljevine Danske, kroz Susedski program Ministarstva spoljnih poslova Danske a sprovodi ga LEDIB program”

Стратегија развоја туризма општине Дољевац за период 2012. до 2016. године

- евалуација целог процеса израде ревизије Стратегије развоја туризма општине Дољевац;
- сачињавање акционог плана за период имплементације Стратегије где ће бити на прецизнији начин дефинисани специфични циљеви, програми, групе пројеката, пројекти и појединачне акције;
- достављање Комисији за координацију и Скупштини општине израђеног стратешког плана на усвајање;
- мониторинг остваривања Стратегије кроз период од 2012-2016. године.

Радни тим је на основу датог пројектног задатка на свом првом састанку формирао тематске радне групе и поставио руководиоце истих:

1. Радна група за привреду – руководилац, дипл. оецц Јовица Пешић, начелник Одељења за привреду и финансије Општинске управе општине Дољевац,
2. Радна група за ванпривредне делатности:
 - За здравствену заштиту - руководилац Др. Весна Митић – Златановић, из Ниша, директор Дома здравља Дољевац,
 - За социјалну заштиту – руководилац, дипл. ецц . Сава Стевановић, директор Центра за социјални рад Дољевац.
 - За образовање, културу – руководилац, Горан Илић, директор ОШ „Вук Караџић“ – Дољевац,
3. Радна група за локалну самоуправу – руководилац, дип. правник Гордана Цветковић – члан, начелник општинске управе
4. Радна група за инфраструктуру – руководилац, дипл. оецц Дејан Радовановић, директор ЈП „Дирекције за изградњу општине Дољевац“,
5. Радна група за пољопривреду – руководилац, Живорад Стаменковић, референт пољопривреде, шумарства и водопривреде у Општинској управи општине Дољевац, и
6. Радна група за информисање, спорт и удружења – руководилац, Дејан Динић - директор радија „Прес компани“ д.о.о. – Дољевац,

Представници програма „ЛЕДИБ“

1. Карстен Лунд, директор програма за Србију
2. Жарко Симовић, експерт за локални економски развој
3. Маша Бубањ - мониторинг
4. Александар Петрић - мониторинг
5. Милијана Здравковић - мониторинг
6. Михајло Божић – мониторинг

Представници - У. Г. „Предузетнички менторинг центар“, Ниш

1. Прокић Небојша
2. Звездан Миленковић

Стратегија развоја туризма општине Дољевац за период 2012. до 2016. године

Концепт развоја туризма подразумева развој којим се иде у сусрет потребама садашњости тако да се не угрожава могућност будућих генерација да задовоље своје сопствене потребе. Концепт одрживог развоја подразумева "стални економски раст, али такав који осим економске ефикасности и технолошког напретка, већег учешћа чистијих технологија и иновативности целог друштва и друштвено одговорног пословања, обезбеђује смањење сиромаштва, дугорочно боље коришћење ресурса, унапређење здравствених услова и квалитета живота и смањење нивоа загађења на ниво који могу да издрже чиниоци животне средине, спречавање будућих загађења и очување биодиверзитета" (нацрт Националне стратегије одрживог развоја Републике Србије).

И стратешко планирање може се дефинисати на разне начине, али, једноставно дефинисано, то је процес одређивања дугорочних циљева и идентификовања најбољег приступа за остваривање тих циљева. Стратегија је плански документ који пружа смернице за деловање у циљу развоја организације (у овом случају, општине Дољевац) током одређеног временског периода и утврђује усмерења, приоритете, акције и одговорности за имплементацију. Стратегија се заснива на начелима партнерства и транспарентности и усмерена је на остваривање резултата у друштвено-економском развоју у целини.

У складу са савременим европским и светским токовима, али и са постојећим законским оквирима, општина Дољевац предузима велике кораке у планирању сопственог развоја. Након израде Стратешког плана општине Дољевац и Стратегије развоја пољопривреде, током 2006. и 2007. године, Општина је наставила са израдом својих стратешких докумената. Значајан помак у стратешком планирању је управо Стратегија развоја малих и средњих предузећа и предузетништва у општини Дољевац за период 2009. до 2013. године као и Ревизија одрживог развоја Општине Дољевац за период 2009 – 2013. година. Потписивање уговора о финансирању пројектних активности на изради Стратегије развоја туризма општине Дољевац за период 2012. до 2016. године, још један је корак у јачању капацитета ове локалне самоуправе, и подизања нивоа кнокурентности Општине Дољевац, и броја стратешких докумената, које поседује.

Изради ове Стратегије се приступило систематски и у партнерству са LEDIB организацијом која реализује Програм локалног економског развоја на Балкану. Тако је у децембру 2008. године потписан Анекс Меморандума о разумевању између општина Нишавског округа и LEDIB, чиме се и званично кренуло у реализацију пројекта „Јачање капацитета општина Нишавског округа“ (у наставку: Пројекат). Један од крајњих резултата тог Пројекта је и ова Стратегија.

Стратегија развоја туризма општине Дољевац за период 2012. до 2016. године усаглашена је са следећим републичким стратешким документима:

- Стратегијом одрживог развоја Републике Србије
- Стратегијом за смањење сиромаштва
- Националном стратегијом за решавање питања избеглих и интерно расељених лица
- Стратегијом малих и средњих предузећа и предузетништва у РС
- Стратегијом Србије за приступање ЕУ
- Националним програмом заштите животне средине
- Националном стратегијом управљања отпадом
- Стратегијом запошљавања

“Ovaj projekat je finansiran od strane Kraljevine Danske, kroz Susedski program Ministarstva spoljnih poslova Danske a sprovodi ga LEDIB program”

Стратегија развоја туризма општине Дољевац за период 2012. до 2016. године

- Стратегијом привредног развоја
- Стратегијом развоја пољопривреде Србије
- Стратегијом развоја туризма
- Стратегијом реформе државне управе
- Стратегијом реформе система социјалне заштите
- Стратегијом унапређења положаја особа са инвалидитетом

И коначно, на својој седници од 16. 12. 2011. године, Скупштина општине Дољевац је донела Одлуку о усвајању Стратегије развоја туризма у општини Дољевац за период 2012 до 2016. године, чиме је она постала и њен званични документ.

II - ПОРУКА ПРЕДСЕДНИКА ОПШТИНЕ

У име општине Дољевац, желим се захвалити свима који су учествовали у изради Стратегија развоја туризма општине Дољевац за период 2012. до 2016. године, у партнерству са „ЛЕДИБ“ организацијом .

Планирати развој туризма у релативно скоријој будућности, у време највеће економске кризе у последњих пола века, у једној од најнеразвијенијих општина у Републици Србији, захтева велику мудрост и оптимизам.

Без обзира на неизвесне околности и бројне проблеме са којима се свакодневно сусрећемо, сматрамо да имамо потенцијала да кренемо у развој и ове области, а наш оптимизам заснивамо на културно историјском наслеђу, природним потенцијалима, геостратегијском положају, добрим људима ...

У складу са Стратегијом одрживог развоја Општине Дољевац, развој туризма је препознат као једна од предуслова за привредни развој, излазак из круга најнеразвијенијих, основ за отварање нових, одрживих радних места, останак кадрова и подстицај низу других позитивних кретања у нашој руралној средини.

Желимо да ова Стратегија буде документ који ћемо заједнички донети и чијом применом ћемо сви бити задовољни.

III - ВИЗИЈА СТРАТЕГИЈЕ РАЗВОЈА ТУРИЗМА

У последњих двадесетак година, туризам се, како у позитивном, тако и негативном смислу развио у важан фактор у контексту одрживог развоја, и као релевантна привредна грана доживео велике промене. У оквирима ЕУ туризам представља један од највећих привредних сектора са 9% запослених и 9% учешћа у потрошњи. Такође представља једну од пет извозних категорија у 83% свих земаља света и главни извор девизне зараде у готово 38% земаља. Отуда има и једну од главних улога у привреди многих земаља, као извор запошљавања и начин борбе против сиромаштва. Према предвиђањима Светске туристичке организације (WTO) број долазака туриста у Европу биће дуплиран до 2020. године и износиће 720 милиона. Овакав очекиван развој подразумева озбиљан ризик за животну средину и благостање становништва, али и за туризам као привредну грану. Основне промене састоје се у главним мотивима путовања, новим производима и услугама које туризам прате, као и начину промоције. Битну улогу расту и развоју туристичке понуде допринео је интернет, повећана безбедност и сигурност путника, све приступачнија ценовна политика ширем кругу корисника, као и бржи, чешћи, разноврснији и знатно побољшани превоз. То је условило и све захтевнијег туристу, који тражи све већи квалитет услуге, нижу цену, бољу понуду, виши ниво пропратних садржаја, коме развој туристичке понуде, кроз све већу конкурентску борбу, омогућава избор различитих избора туристичких трендова и понуда. Неки од најтраженијих туристичких трендова везани су за: здравствени, образовни, авантуристички, рекреативни туризам, туризам као инструмент престижа, корисно искоришћење слободног времена, одмора, упознавања, и многих других видова туристичке понуде.

Са порастом слободног времена, зараде и модних трендова, 180 милиона европљана иде на одмор сваке године. Авантуристички дух све је уочљивији код савремених туриста, као и већа потражња за летовањима која су пуна активности у природи, културних и рекреативних садржаја. Примећено је да већина туриста избегава дестинације са нарушеном животном средином. Евидентно је померање туриста према источном Средоземљу и Централној и Источној Европи. Путовање постаје све брже, лакше, док су и најудаљеније дестинације релативно доступне. Коначно, туризам је у земљама ЕУ једна од најважнијих социјалних и економских активности, која запошљава преко седам милиона људи.

Следећи облици туризма су издвојени као приоритетни:

Рурални туризам подразумева и укључује спектар активности, услуга и додатних садржаја које организује рурално становништво на породичним газдинствима у циљу привлачења туриста и стварања додатног прихода. Рурални туризам укључује различите

облике туристичке активности које свака рурална средина треба да идентификује и створи услове за њихову примену.

Производ **пословног туризма** укључује индивидуална лица који путују у одређене дестинације из професионалних разлога. С друге стране, МИЦЕ туризам представља производ као организован облик путовања који је такође повезан с пословним мотивима. Овај производ укључује, дакле, све људе с пословним мотивима, искључујући раднике на привременом раду .

Постоји битна разлика између **здравствених и велнес туристичких** производа. Здравствени туризам повезан је с клијентима са разним здравственим проблемима који путују ради терапија/третмана које ће им помоћи да побољшају своју здравствену ситуацију. Велнес туризам се тиче клијената доброг здравља а који су у потрази за третманима који ће им омогућити одржавање тог статуса. Данас су здравствени и веллнесс клијенти у потрази за бољим здрављем, смањењем прекомерне тежине, смањењем ефекта старења, смањењем бола и нелагоде, уклањањем стреса, што су и главни мотиви одабира овог производа. Тражња за спа/велнес производима константна је током целе године.

Производ **посебних туристичких интереса** састоји се од више тржишних ниша, а представља одморишну активност која се догађа у необичном, егзотичном, удаљеном или дивљем окружењу. Уско је повезан са високим нивоом учествовања у активностима од стране туриста, а најчешће се догађа на отвореном простору. Корисник очекује да доживи одређени ниво (контролираног) ризика и/или узбуђења, или, с друге стране, мирноће при чему жели првенствено да тестира своје способности у преферираној активности. Када се одабира производ посебних интереса, одабира се или одређена дестинација која жели да се посети, или се одабира активност која жели да се проводи. Бројне тржишне нише овог производа, најчешће се деле на благе (енгл. *soft*) и грубе (енгл. *hard*) активности.

Догађај – манифестација је континуирана активност која се догађа једном годишње, а која промовише туризам одређене дестинације путем аутономне привлачне снаге самог догађаја, те потиче госте на директно учествовање и укљученост. Да би постали део туристичке понуде неке дестинације, догађаји, по правилу, морају да привлаче учеснике и/или посматраче који нису део локалне заједнице. Туризму се генерално придаје све већи значај, али и очекивања туриста су све већа, као и њихова жеља за специфичним доживљајима. Управо ту се огледа посебна улога манифестација у савременом туризму. Манифестације су интегрални део туризма, али и нераскидиви део људске цивилизације од њеног настанка. Дакле, манифестације су глобални феномен који све више добија на значају кроз индустрију догађаја.

Термин **манифестација** потиче од латинске речи манифестаре која значи – објавити, јавно наступати у сврху заједничког изражавања припадања једном циљу. Савремено значење речи манифестација је карневал, фестивал, смотра, свечаност и друго, а може се користити и термин – организовани догађај. Најпознатије манифестације су управо карневали (од израза: *carne vale*=збогом месо), а кључне особине су изједначавање свих људи (без обзира

на статус) и препуштање уживању у веселој атмосфери. Најпознатији карневали су они у Рио де Жанеиру и Венецији.

Организовани догађаји могу бити и покретачи развоја туризма одређене државе/регије будући да су оне све важнији чинилац при доношењу одлуке о путовању. То проистиче из афинитета модерних туриста који желе да посете нове дестинације и кроз манифестације упознају недовољно познате културе, забаве се и стекну нова искуства. Једна од основних карактеристика манифестације је да остају запамћене као *јединствени доживљаји за све њихове посетиоце*.

Особине и значај манифестација:

- Друштвени / културни значај – очување и промоција традиције и културне баштине,
- Извор прихода
- Ефикасно средство за привлачење домаћих и страних туриста
- Прилика за ангажовање локалних ресурса, извођача и предузимача
- Ресурс за промоцију саме дестинације, локалне културе, друштвених вредности, средине као и саме државе, где се одржава манифестација

Одрживи туризам у свом најчистијем смислу, подразумева привредну грану која врши минималан утицај на животну средину и локалну културу, истовремено помажући стицање зараде, нова радна места и заштиту локалних екосистема. Наиме, то је одговоран туризам који се пријатељски односи према природној и културној баштини. Још увек не постоји јединствено прихваћена дефиниција одрживог туризма, која претпоставља не само поштовање принципа одрживог развоја, већ и етичке промене код свих учесника у туристичком процесу. Неопходно је побољшати квалитет живота, економски развој, индивидуално осећање благостања и то путем смањеног коришћења необновљивих ресурса и притиска на животну средину и човека. Мада се постигла одређена сагласност о томе шта је одрживи туризам, постављено је кључно питање: Како одрживи развој претворити у праксу у области свих туристичких активности - од масовног, до туризма у природи и специјалних видова туризма. Схватила се неопходност идентификације грешака које су довеле до деградације многих туристичких одређишта широм света, услед неконтролисаног развоја туризма и постављања нове основе за развој туризма чији ће утицај на животну средину бити коригован. Најједноставнија дефиниција јесте да се под одрживим туризмом подразумева "сваки вид туризма који доприноси заштити животне средине, социјалног и економског интегритета и унапређивању природних, створених и културних вредности на трајној основи". Главни циљ оваквог вида туризма је да се омогући људима уживање и стицање знања о природним, историјским и културним карактеристикама јединственог окружења, уз очување интегритета места и подстицање економског развоја и добробити локалне заједнице. Одрживи туризам обухвата све сегменте привреде уз упутства и критерије који подразумевају смањење утицаја туристичког промета на животну средину, нарочито коришћење необновљивих ресурса, **“Ovaj projekat je finansiran od strane Kraljevine Danske, kroz Susedski program Ministarstva spoljnih poslova Danske a sprovodi ga LEDIB program”**

коришћење бенцхмарк-а и допринос туристичке делатности одрживом развоју и заштити животне средине. Примећено је да већина туриста избегава дестинације са нарушеном животном средином. Одрживи туризам укључује активности које имају незнатан негативан утицај на животну средину. Нажалост, у Србији је евидентан недостатак одговарајуће инфраструктуре, која би подржала развој одрживог туризма. Такође недостаје ефикасно и адекватно планирање управљања отпадом у туристичким местима, у функцији што мањег негативног утицаја туристичких активности на животну средину. Посебан акценат потребно је ставити на "развој еколошки пријатељских" технологија.

ЕКОТУРИЗАМ је еколошки одговорно путовање и посета у релативно очувана подручја, ради уживања у природи (и пратећим културним одликама - како из прошлости, тако и садашњости) уз унапређење заштите природе, мали негативни утицај посетилаца и користан активан утицај на локално становништво.

Туризам је кључ ка развоју светске економије, односно - Туризам, то су послови, инфраструктура и развој. Ове дефиниције туризма од стране Светске Туристичке Организације (WTO) на најбољи начин осликавају значај и промене које ова привредна делатност (укупно четврта по економском значају!) уноси у светску економију. Туризам, дакле, има велики, али и растући значај за глобалну економију, а нарочито за економије држава у развоју. То је разлог да зашто се овој делатности посвећује велика пажња и у развој туризма улажу знатна средства. Ова специфична грана привреде је покретач развоја других привредних делатности, нарочито инфраструктуре и пољопривреде. Важна карактеристика туризма, у светлу актуелне економске кризе је његов потенцијал да буде покретач опоравка економије и повећања запослености становништва.

IV - ПОТЕНЦИЈАЛИ СРБИЈЕ У ТУРИЗМУ

Потенцијали Србије у области туризма су веома значајни. То се нарочито односи на могућност креирања туристичких понуда припремљених за различите категорије туриста и прилагођених актуелним светским трендовима у туризму.

Предности наше земље огледају се у следећем низу параметара:

- Близина Србије емисионим туристичким тржиштима, пре свега чланицама ЕУ;
- Повољне цене за посетиоце из иностранства;
- Недовољна познатост, али и атрактивост Србије као туристичке дестинације;
- Разноврсност солидно очуваних природних и цивилизацијских тековина;
- Могућност креирања повољних туристичких аранжмана за најразличитије категорије туриста (млади, сениори, породице, пословни људи, авантуристи, итд.);

Стратегија развоја туризма општине Дољевац за период 2012. до 2016. године

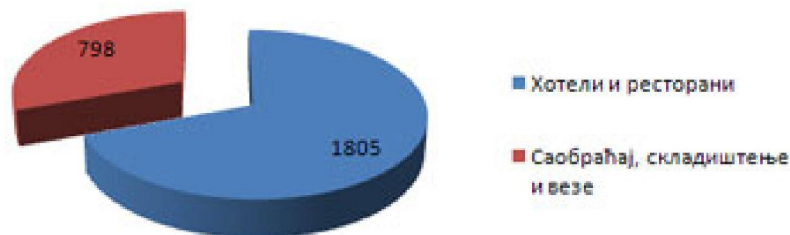
- Потенцијали Београда као атрактивне културно-историјске дестинације, регионалног пословог центра,
- Атрактивност и глобална препознатљивост српских манифестација (које сваке године привлаче све већи број посетилаца).

Сеоски туризам: Србија годишње заради око 10 милијарди динара од сеоског туризма или једну шестину од укупног туристичког бруто домаћег производа. Са бољом искоришћеношћу потенцијала, учешће би могло да буде и веће. У сеоским подручјима Србија има 32.000 лежајева - регистрованих и нергистрованих, од којих је 10.000 кревета у сеоским домаћинствима. Рурални туризам је посебно развијен у западној и централној Србији и Војводини, а сви мастер планови за туристичке дестинације фокусирају се на развој сеоских средина, као што су Стара планина, Горње и Доње Подунавље. Тај развој подразумева и укључивање културних ресурса и бања, јер, Србија поседује велико неискоришћено природно и културно богатство и велики потенцијал за развој. Сеоски туризам је велика шанса за нова радна места, али и већу искоришћеност смештајних капацитета и превазилажење сезоналности сеоског туризма.

Туризам је веома важан сегмент привреде и представља грану која даје могућност за развој целе друштвене заједнице. Производи и услуге многих делатности које учествују у формирању туристичког производа (трговина, саобраћај, пољопривреда и др.), остварују велики пласман кроз туристичку потрошњу. Учешће туристичко - угоститељске привреде у друштвеном производу Републике износи око 2% а у укупном извозу роба и услуга до 9%. Развој и организација садржаја туристичке понуде Србије одвија се кроз туризам великих градова, транзит на главним магистралним правцима, планински, бањски, ловни, сеоски, етно и еко туризам у очуваним природним срединама, наугички туризам на Дунаву. Туристичко - угоститељску привреду Србије чини 1938 предузећа, од којих су 1273 хотелско-угоститељска (65,7%) и 665 туристичка (34,3%). Укупан број запослених износи око 23.030 радника. Туризам Републике располаже са око 88.000 лежајева (у основним 36.000 а у комплементарним 22.000 смештајних јединица). Највећи број капацитета налази се у бањским и планинским центрима. Категоризацијом објеката постојећа понуда систематски се прилагођава стандардима међународног тржишта.

Графикон 1. Број привредних

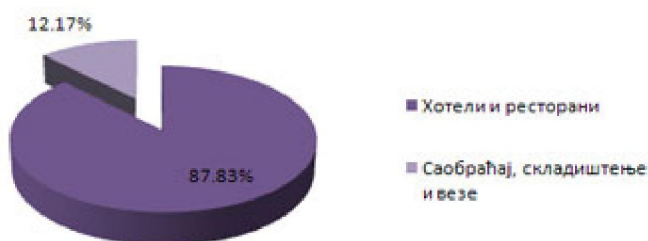
Број предузећа

субјеката

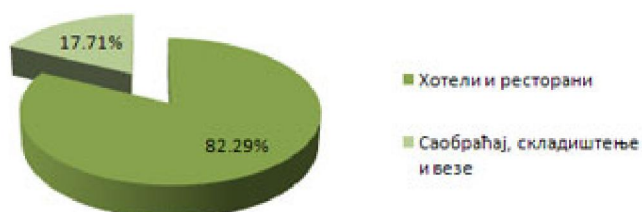
Графикон 2. Број запослених у туризму у Србији

Број радника

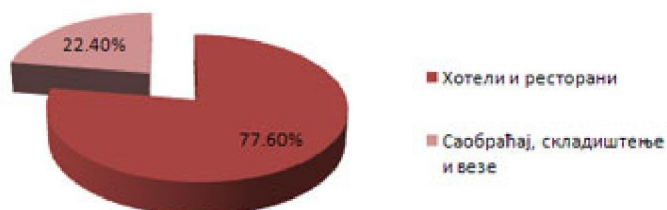
Графикон 3. Приход од туризма

Приход

Графикон 4. Процент добити у туризму

Добит

Табела 1. ДОЛАСЦИ ТУРИСТА У СРБИЈУ

	укупно	индекс	домаћи	индекс	страни	индекс
Укупно долазака 2006.	2,006,488	101	1,537,646	100	468,842	104
Укупно долазака 2007.	2,306,558	115	1,610,513	113	696,045	119
Укупно долазака 2008.	2,266,166	98	1,619,672	101	646,494	93
Укупно долазака 2009.	2,021,166	89	1,375,865	85	645,301	100
Укупно долазака 2010.	2,000,597	99	1,317,916	96	682,281	106
Јануар - Октобар 2011.	1,816,297	104	1,153,190	100	663,107	112

Извор: Републички завод за статистику

Табела 2. НОЋЕЊА ТУРИСТА У СРБИЈИ

	укупно	индекс	домаћи	индекс	страни	индекс
Укупно ноћења 2006.	6,592,622	101	5,577,310	101	1,015,312	102
Укупно ноћења 2007.	7,328,692	111	5,853,017	109	1,475,675	123
Укупно ноћења 2008.	7,334,106	100	5,935,219	101	1,398,887	95
Укупно ноћења 2009.	6,776,763	92	5,307,112	89	1,469,651	105

Стратегија развоја туризма општине Дољевац за период 2012. до 2016. године

Укупно ноћења 2010.	6,413,515	95	4,961,359	94	1,452,156	99
Јануар - Октобар 2011.	5,917,934	105	4,487,298	103	1,430,636	114

Извор: Републички завод за статистику

Табела 3. ИНДЕКС ДОЛАЗАКА И НОЋЕЊА ПО МЕСЕЦИМА 2011/2010

месец	доласци	ноћења
Јануар	118	126
Фебруар	109	119
Март	108	110
Април	101	108
Мај	110	111
Јун	105	105
Јул	101	105
Август	101	100
Септембар	96	101
Октобар	97	93

Извор: Републички завод за статистику

Табела 4. ПРОСЕЧНА ДУЖИНА БОРАВКА ТУРИСТА У СРБИЈИ

	укупно	домаћи	страни
2008	3,24 дана	3,66 дана	2,16 дана
2009	3,35 дана	3,86 дана	2,28 дана
2010	3,20 дана	3,76 дана	2,13 дана
Јануар - Октобар 2011.	3,26 дана	3,89 дана	2,16 дана

“Ovaj projekat je finansiran od strane Kraljevine Danske, kroz Susedski program Ministarstva spoljnih poslova Danske a sprovodi ga LEDIB program”

Извор: Републички завод за статистику

Табела 5. ДЕВИЗНИ ПРИЛИВ ОД ТУРИЗМА

Година	Износ у .000 ЕУР	индекс	Износ у .000 УСД	индекс
2008. година	639,900	101	944,251	109
2009. година	617,177	97	865,373	92
2010. година	604,856	98	798,382	92
Јануар – Септембар 2011.	521,482	118	737,444	127

Извор: Народна банка Србије

Табела 6. ДЕСТИНАЦИЈЕ ТУРИСТА У СРБИЈИ, ЈАНУАР – ОКТОБАР 2011. ГОДИНЕ

Место	доласци	индекс	ноћења	индекс
Београд	504,571	101	978,883	103
Врњачка Бања	140,365	105	539,926	105
Златибор	102,649	110	431,244	118
Нови Сад	93,755	119	191,752	133
Копоник	56,515	115	236,289	117
Ниш	58,671	102	83,931	102

Извор: Републички завод за статистику

Табела 7. УПОРЕДНИ ПРЕГЛЕД ХОТЕЛСКИХ КАПАЦИТЕТА У 2009, 2010. И 2011. ГОДИНИ

Врста објекта	2009	2010	индекс 2010/2009	2011	индекс 2011/2010	индекс 2011/2009
-хотел	204	207	101	211	101	103
-гарни хотел	27	43	159	48	114	178
-апарт	0	1	0	3	300	0
-депанданси хотела	11	16	145	18	113	164

Стратегија развоја туризма општине Дољевац за период 2012. до 2016. године

укупно хотели	242	267	110	280	105	116
Укупан број смештајних јединица	14,558	15,357	105	16,034	104	110
Укупан број лежаја	23,613	24,186	102	25,841	107	109

Извор: Министарство економије и регионалног развоја

Табела 8. ПРЕГЛЕД БРОЈА И СТРУКТУРЕ КАТЕГОРИСАНИХ УГОСТИТЕЉСКИХ ОБЈЕКТА ЗА СМЕШТАЈ, ОКТОБАР 2011

р.бр.	укупно	бр. објеката	бр. апартмана	бр. соба	бр. лежаја
1	хотели	211	862	13113	22067
2	гарни хотели	48	141	952	1612
3	апарт хотели	3	161	1	603
4	депанданси	18	51	753	1559
*****	укупно 1+2+3+4	262 без депанданаса	1512	14819	25841
5	мотели	15	14	378	646
6	туристичка насеља	2	48	58	212
7	апартманска насеља	2	61	0	236
8	пансиони	2	24	29	78
*****	укупно 1+2+3+4+5+6+7+8	283	1362	15284	27019

Табела 9. БРОЈ И СТРУКТУРА КАТЕГОРИСАНИХ ОБЈЕКТА

1	хотели	бр. објеката	бр. апартмана	бр. соба	бр. лежаја
	*	22	34	1051	1798
	**	69	130	2652	4984
	***	76	323	5341	9226
	****	36	241	2818	4335
	*****	8	122	1251	1724
2	гарни хотели	бр. објеката	бр. апартмана	бр. соба	бр. лежаја
	*	4	0	48	69
	**	18	17	303	505
	***	12	60	159	309
	****	12	57	370	633
	*****	2	7	72	96

Извор: Министарство економије и регионалног развоја

V - МОГУЋНОСТИ ЗА РАЗВОЈ КУЛТУРНОГ ТУРИЗМА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

За туризам кажу да је феномен XX века. То је масовна појава која обухвата кретање људи из скоро свих земаља у друге земље, регије или места. То је феномен који "иде растући". Последњих година у туристичким кретањима учествује преко 600 милиона људи – туриста. Под појмом турист се подразумева свака особа која проведе минимум 24 часа ван свог сталног места боравка, у неком смештајном објекту.

У основи туристичких кретања су људске потребе. Туристичке потребе су разноликог садржаја и структуре. Пре свега су везане за економске услове, човек је данас из "царства

нужности" прешао у "царство слободе". Задовољивши своје биолошке потребе, кренуо је ка новим изазовима, путовању, упознавању нових крајева и људи, одмору, рекреацији.

Туристичка кретања до 80-тих година прошлог века карактерисало је да су била масовна, туристи су пре свега задовољавали потребе за одмором и рекреацијом. Највише су посећена приморска места са чувеном паролом 3S-Сунце, море, песак (sun, sea, sand) и зимски туристички планински центри, што доводи до закључка да кретања имају сезонски карактер. Потребе туриста су различите, у приморским и планинским местима дошло је до сатурације, "нови турист" тражи нове дестинације. Данас имамо различите врсте туризма. Поред приморског, планинског и бањског сада имамо и сеоски, наутички, еко(зелени)туризам, излетнички, ловни, транзитни, конгресни и културни туризам.

Културни туризам је појава која по дефиницији омогућава да места која нису искључиво туристичка и немају туристичка кретања током целе године, могу да креирају туристичку понуду захваљујући својим културним и уметничким потенцијалима. Основни циљ културног туризма је мотивисање људи да путују и упознају са локалним културним вредностима, како би их боље разумели и поштовали. Данас постоје велике могућности за развој културног туризма. Туристи су данас образованији, самосвеснији, префињенији потреба, више не желе само одмор (мада је већина њих раније обишла такве дестинације), већ своја путовања виде као шансу да виде, упознају и науче нешто ново.

Као мотиви нових туристичких кретања јављају се археолошка налазишта, световни и сакрални споменици културе (цркве и манастири), грађевине традиционалне и савремене архитектуре (дворци, салаши, градске и сеоске зграде, мостови), културно-историјске целине, спомен обележја.

Поред њих мотиви за туристичка кретања су и фолклорно наслеђе (ношња, кулинарски специјалитети, оруђе за рад, покућство), локални фолклор (језик, обичаји, веровања, народна уметност и све оно што је традиционално и специфично локално), савремено стваралаштво и жива култура (манifestације, фестивали, позоришне представе, изложбе). Све ово у функцији туризма постаје начин да се старе, као и данашње цивилизације упознају и доживе на приснији начин у чему се посебно огледа хумана страна туристичких путовања.

С друге стране културна добра захваљујући приходу од туризма добијају новчана средства за очување, рестаурацију и заштиту, а туризам се јавља и као својеврсна пропаганда неких мање познатих места и градова. Богатство јединствених, добро очуваних споменика, сем тога што омогућава упознавање културе, историје и начина живота једног народа, важан је и стимулативни фактор развоја културног туризма.

Културни туризам има више облика:

- етнички
- едукациони
- верски
- културно – историјски
- конгресни
- музејски
- уметнички
- манифестациони
- "Lifeseeing" или " life participating" туризам

Данас је културни туризам веома распрострањен вид туризма са великим бројем учесника. Свака земља располаже својом специфичном и аутентичном културом, споменицима, наслеђем из различитих културно-историјских епоха и труди се да својом јединственошћу и индивидуалношћу, стекне препознатљивост на туристичком тржишту и да тако привуче туристе, не само ради

Стратегија развоја туризма општине Доњевац за период 2012. до 2016. године

остваривања економских ефеката већ и да би они, посећујући ту земљу, упознали њену историју, и његов дух. У том аспекту се огледа најпозитивнија функција туризма, а то је упознавање, зближавање и поштовање међу народима.

Србија је земља богате историјске прошлости. Географски положај Србије, у срцу Балкана, учинио је то да буде заузимана од стране разних освајача који су на њеном тлу оставили многе трагове, културне утицаје, градове, обичаје, споменике, који датирају у најразличитије временске епохе. Ови трагови су од великог значаја за проучавање и праћење њеног пута кроз историју и њеног културног живота данас.

Простор на коме ми живимо, југоисточна Србија, је веома богат културним наслеђем. Овај крај је вековима мењао владаре (римске, византијске, турске и друге освајаче) који су оставили печат своје владавине.

Из најранијег периода имамо археолошко налазиште из неолита у Плочнику код Прокупља (остаци винчанско-плочничке културе) и археолошко налазиште у Хуму код Ниша (остаци бубањско-хумске културе). Ова налазишта су велики потенцијал и откривају тајне живота најранијих становника овог краја.

Слика 1. Археолошко налазиште Медијана (фото ТОН)

Стратегија развоја туризма општине Доњевац за период 2012. до 2016. године

Овај простор у прошлости је био најразвијенији у доба моћне римске империје, у чијем је саставу био. Римљани су овим крајевима владали од II века п.н.е., када и почињу њихова освајања, па све до пада царства и насељавања Словена на ово подручје. Постоје бројни остаци из римског периода: војни логори, каструми, аквадути и остаци старих градова. У Нишу су остаци старог Naissus-a, јаког центра, града у коме је рођен цар Константин. Код Беле Паланке је Remisiana, у близини Лебана је чувени Царичин град, који је изградио цар Јустинијан, у месту где је рођен.

Код Прокупља су остаци Намтеум-а, код Куршумлије Ad Fines-а, у околини Житорађе Ad Herculem-а, кроз овај крај пролазио је велики римски пут Ниш-Љеш.

Слика 2. Зграда на археолошком налазишту Медијана (фото ТОН)

После римско-византијског периода створена је српска држава. У средњем веку српски владари и властела изградили су велики број цркава и манастира који "говоре" о јачини српске државе у то време. У Топлици је велики број цркава па је називају "Трећа српска Св.Гора", после атоске и фрушкогорске. Некада је овде била и престоница српске државе (у Куршумлији, на почетку владавине Стефана Немање). Тековине средњевековне српске државе, на које је српски народ посебно поносан, занимљиве су осталим народима и убрајају се у највредније и најважније споменике средњег века на тлу Европе.

Посебно атрактивна за туристе је нишка тврђава, која се налази у самом центру данашњег града. Тврђава је грађена у XVIII веку. Данас је лепо уређена, направљене су пешачке стазе, парковске површине, чувена "летња позорница" у којој се одржавају разне манифестације ("Филмски сусрети", "Нишке хорске свечаности", бокс мечеви, концерти), али је и веома деградиран простор у тврђави, изграђен је велики број кафића и кафана, који нарушавају аутентичну слику нишке тврђаве.

Слика 3. Тврђава у Нишу, унутрашњост (фото ТОН)

Споменици из ослободилачких ратова су одраз вековне борбе српског народа за слободу. Из рата са Турцима најзначајнији споменик је Ђеле кула у Нишу, симбол српског страдања, али и херојске борбе за отаџбину. Из I, а поготову из II светског рата постоје споменици у скоро сваком месту, које су заслужнима подигли савременици, захвални за слободу коју су им донели.

Богато културно наслеђе југоисточне Србије није повезано у јединствену туристичку понуду. Поједине туристичке организације укључују објекте културно-историјског наслеђа у своју понуду, али као комплемент (допуну) неким другим видовима туризма (бањском, транзитном, излетничком).

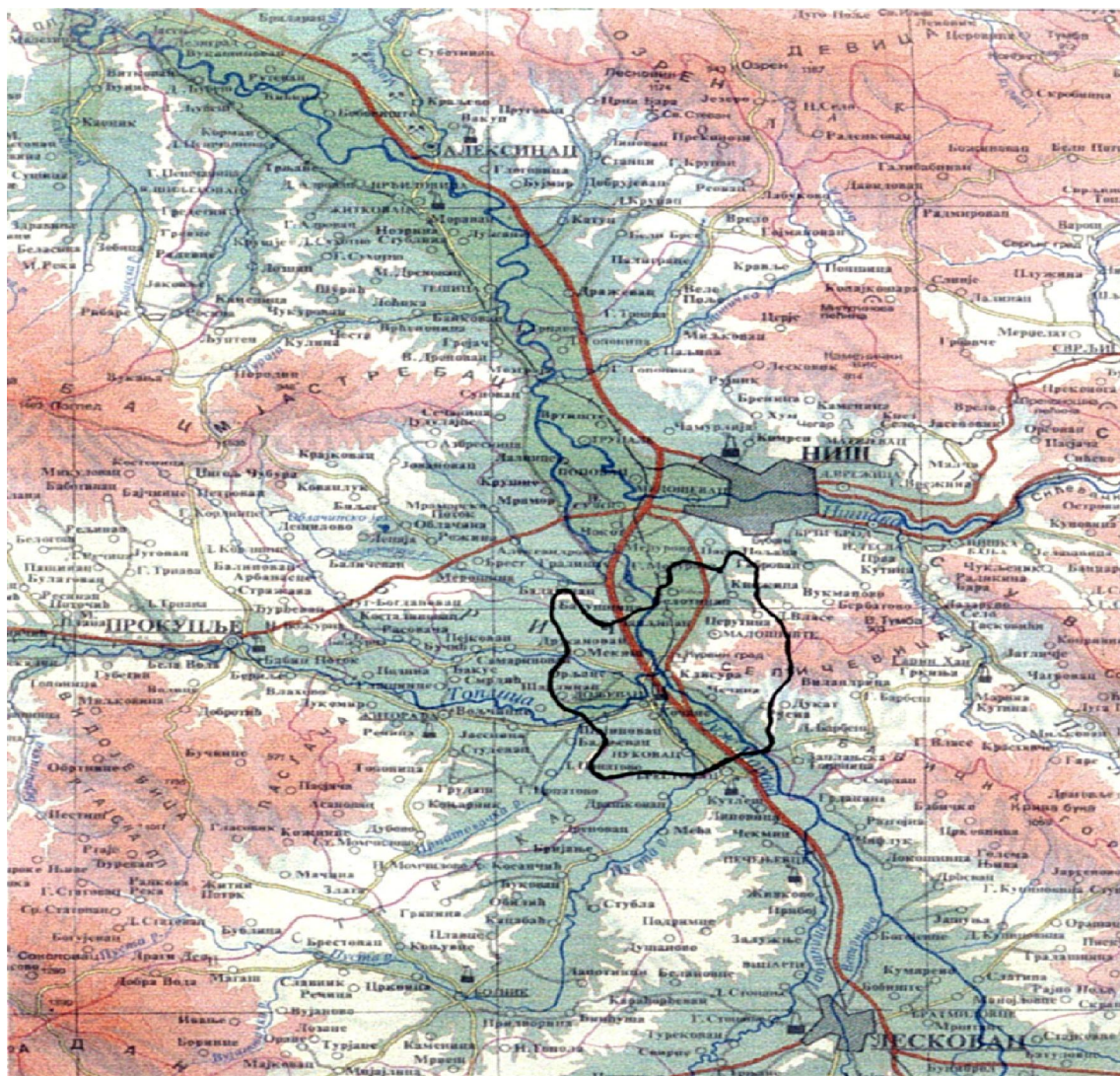
Слика 4. Ђеле Кула у Нишу

VI – ОПШТИНА ДОЉЕВАЦ

1. АДМИНИСТРАТИВНО- ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ ОПШТИНЕ ДОЉЕВАЦ

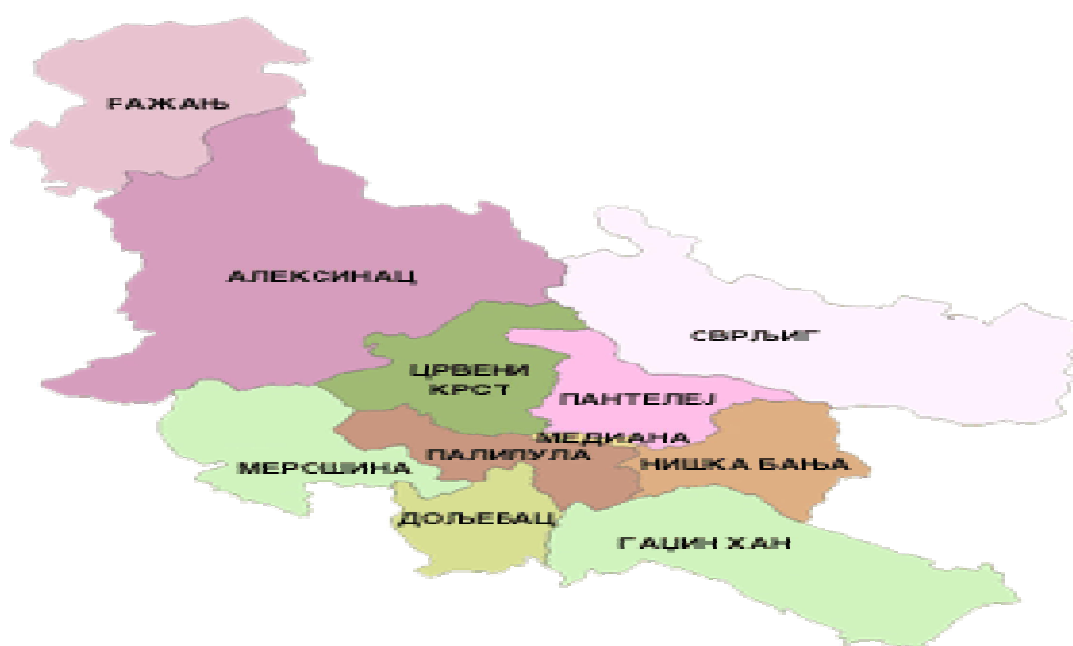
Општина Дољевац је општина Нишавског округа у централној Србији. Општина Дољевац заузима површину од 121 км² на којој, према прелиминарним резултатима пописа из 2011. године, у 16 насеља живи 19.158 становника у са 6.759 домаћинстава. По површини долази у ред најмањих општина у Србији, што са бројем становника и густином насељости није случај. Са просечном густином од 158 становника/км² сврстава се у ред густо насељих подручја и општина.

Општина Дољевац се налази на простору југоисточне Србије у оквиру јужног Поморавља, као део нишко-лесковачке котлине где обухвата јужни део нишке котлине и северни део лесковачке к оје пресеца Корвинградски теснац који је најистуренија тачка планине Селичевце.

Слика 5. Положај општине Дољевац у југоисточној Србији

Општина се граничи са општином Меровина и нишком градском општином Палилула на северу, са општином Гаџин Хан на истоку, општином Лесковац на југу и општином Житорађа на западу.

Слика 6. Географски положај општине Дољевац у нишавском округу

Површина подручја општине Дољевац износи 121 km² и распоређена је на 16 катастарских општина. По површини општина Дољевац спада у ред најмањих општина у Србији што није случај по броју становника и густини насељености. Густина насељености је 169 становника по km² по чему спада у ред гушће насељених општина у Србији. Највећу површину захвата атар села Пуковац а најмању атар села Клисура.

2. ЛОКАЛНА САМОУПРАВА

Укупан број запослених у општини Дољевац износи 46.

Табела 10 Организациона структура општине

Назив	Број запослених
ПРЕДСЕДНИК ОПШТИНЕ И ОПШТИНСКО ВЕЋЕ	2
СКУПШТИНА ОПШТИНЕ	2
ОПШТИНСКА УПРАВА ОПШТИНЕ ДОЉЕВАЦ	42
Начелник општинске управе	1
Одељење за општу управу и ванпривреде делатности	22
Одељење за привреду и финансије	15
Пореско одељење	4
Укупно:	46

Буџет општине Дољевац у последњих неколико година се кретао према подацима датим у следећој табели:

Табела 11. Буџет општине

Година	Укупан општински приход	Укупан општински приход по главни становника
2006.	115.939.000	6.218
2007.	158.805.000	8.636
2008.	215.133.000	10.998
2009.	230.695.000	12.041
2010.	206.150.000	10.760
2011.	268.317.000	14.005

Планирани приход Општине у 2012 години износи око **320.815.00,00 динара**.

3. СТАНОВНИШТВО ОПШТИНЕ ДОЉЕВАЦ

Становништво општине Дољевац карактерише повећање броја становника у периоду после другог светског рата до 1991. године. На пораст броја становника претежно су утицали висока стопа наталитета у послератном периоду, као и досељавање

Стратегија развоја туризма општине Дољевац за период 2012. до 2016. године

становништва из других мање развијених крајева, као и миграциона кретања унутар општинских насеља, пре свега у општински центар Дољевац а у мањем обиму у Кочану, Пуковцу и Малошишту. У периоду од 1991. год. до данас број становника се смањило пре свега због мале стопе наталитета (а веће морталитета), као и иселјавања становништва у економски развијеније крајеве, тј. градове.

Табела 12. Општи подаци по катастарским општинама

Редни број	Катастарска општина	Број становника 2002.	Број становника - прелиминарни резултати из пописа 2011.	km ²	Густина насељености на km ² 2002.	Густина насељености на km ² 2011. (по прелиминарним резултатима)	Број домаћинстава 2002.	Број домаћинстава 2011. (по прелиминарним резултатима)	Број станова 2002.	Број станова 2011. (по прелиминарним резултатима)
1	Белотинац	1321	1273	5.71	231	223	370	379	372	452
2	Дољевац	1625	1748	3.17	512	551	501	517	534	630
3	Клисура	184	157	2.53	73	62	64	43	66	55
4	Кнежица	586	532	3.14	187	169	171	159	176	228
5	Кочане	1591	1478	6.42	248	230	468	445	470	547
6	Малошиште	2933	2865	17.63	166	163	798	801	801	885
7	Мекиш	1137	1131	9.51	120	119	283	278	299	423
8	Орљане	1612	1551	9.3	173	167	435	466	444	658
9	Перутина	204	176	5.06	40	35	75	58	77	111
10	Пуковац	3956	4136	18.07	219	229	1003	1057	1044	1207
11	Русна	516	413	11.53	45	36	179	161	192	211
12	Ђурлина	193	184	4.81	40	38	58	48	54	79
13	Чапљинац	1008	946	5.71	177	166	265	249	275	277
14	Чечина	834	737	8.91	94	83	224	194	246	259
15	Шајиновац	955	961	4.34	220	221	248	270	251	307
16	Шарлинце	906	870	5.72	158	152	225	238	226	269
17	ОПШТИНА ДОЉЕВАЦ	19561	19158	121.6	161	158	5367	5363	5527	6598

Стратегија развоја туризма општине Дољевац за период 2012. до 2016. године

извор: Републички геодетски завод - Служба за катастар непокретности Дољевац;
Републички завод за статистику Србије

Табела 13. Бројно кретање становништва општине Дољевац

Оштина	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002	2011
Дољевац	17641	18825	19860	20228	20663	20637	20306	19158

Једна од демографских карактеристика је хомогена етничка припадност, апсолутну већину становништва чине Срби, део становништва су и Роми док је незнатан број припадника осталих етничких заједница.

Табела 14. Етничка припадност у општини – (по попису из 2002.)

Националност	Број становника	Удео у становништву (у %)
Срби	18.451	93,77
Роми	1.049	5,36
Македонци	16	0,08
Горанци	10	0,05
Црногорци	8	0,04
Хрвати	7	0,04
Румуни	6	0,03
Бугари	3	0,02
Руси	3	0,02
Словенци	3	0,02
Муслимани	3	0,02
Мађари	2	0,01

Подаци Републичког завода за статистику – (по попису из 2002.)

Стратегија развоја туризма општине Дољевац за период 2012. до 2016. године

У структури становништва према полу примећује се за мали проценат већи удео мушког становништва. Удео радног континента у укупном становништву мањи је од републичког просека.

Табела 15. Структура становништва према полу и удео радног континента – (по попису из 2002.)

Опис	Укупно становништво	Мушко	Женско	Укупни радни континент	Удео радног континента у укупном становништву (%)
		15-64	15-64		
		од 15 до 64 година старости			
Општина Дољевац по попису 1991.	20.637	6.803	6.015	12.992	62,95
Општина Дољевац по попису 2002.	19.561	6.684	5.905	12.589	64,36
Република Србија по попису 2002.	7.498.001	2.494.719	2.538.086	5.032.805	67,12
Нишавски округ	381.757	127.226	126.485	253.711	66,46

Образовна структура становништва општине Дољевац показује да је мали удео становништва са високим образовањем, далеко испод републичког просека и просека за нишавски округ. Већина становништва има средњу стручну спрему а велики је удео неписмених.

Табела 16. Образовна структура становништва – (по попису из 2002.)

Опис	Укупно	Становништво са			Учешће становништва са		
		средњом школом	вишом школом	високом школом	средњом школом (%)	вишом школом (%)	високом школом (%)
Република Србија	7.498.001	2.596.348	285.056	411.944	34,63	3,80	5,49
Нишавски округ	381.757	125.313	14.659	23.131	32,83	3,84	6,06
Општина Дољевац	19.561	5.975	331	170	30,54	1,69	0,87

Број незапослених у општини је велики, већи од републичког просека. Висок је проценат људи који први пут траже посао и људи без квалификација. У случају активирања туристичких потенцијала радна снага не би била проблем.

4. ПРИВРЕДА ОПШТИНЕ ДОЉЕВАЦ

Становништво овог краја до Првог светског рата бавило се искључиво пољопривредом, а она је у периоду између два рата била основна привредна грана. Становници су се бавили обрадом земље, сточарством, виноградарством и воћарством.

За промене у друштвено-економском бићу села и сељака значајна је појава и развој неких нових привредних грана. Село, нарочито дуж пруге и важних путних праваца, стиже постепено нове облике јавног и друштвеног живота и понашања.

За задовољавање повећаних кућевних потреба производима и артиклима који се не могу произвести у домаћинству, као што су неки неопходни колонијално-индустријски, занатски и други производи, за које су морали да иду у град, отварају се у селима трговачке радње и бакалнице. Из истих и сличних разлога развија се и занатство, а отварањем кафана у селима поред прометнијих путева, а посебно у Пуковцу, Кочану и Дољевцу ударају се темељи у развоју сеоског угоститељства.

Развој занатства обухватао је радње које су највише биле у функцији пољопривреде и сточарства, као што су ковачке, поткивачке, коларско-столарске, пинтерске и слично, затим абацијско-кројачке, лимарске, лицидерске и друге. За мељаву житарица било је више воденица, а највише на Пустој реци, Топлици и Југбогдановачкој реци. Највише је трговачких радњи, разних дућана, занатских радњи и кафана било у Пуковцу.

Захваљујући свом положају и величини у односу на села у окружењу, у тим годинама Пуковац је постепено израстао у трговачко и занатско средиште овог краја. Те карактеристике добија нарочито од средине тридесетих година XX века, када се у селу формира пијаца за продају и размену пољопривредних производа, стоке и сточарских производа, занатске, индустријске и друге робе.

Већ у првим послератним годинама, тачније 1948. године, у Дољевцу су изграђени објекти и формирано предузеће за прераду конопља под називом Кудељарско предузеће "Татко"- Дољевац, при чему се полазило од тога да је овај крај и шире подручје јужне Србије било познато по производњи конопље. Тих година, такође у Дољевцу, основано је и Млинско предузеће "Црвена Звезда", које је обављало делатност у објектима индустријског млина браће Димитријевић. У Белотинцу су, непосредно после Другог светског рата, изграђени објекти у којима је радио Самостални погон "Хладњача"- Белотинац, бавећи се клањем и прерадом живине, а затим ситне и крупне стоке. Током седме и осме деценије прошлог века, ова позната кланица била је у саставу "Агроекспорта" из Београда и била у функцији извозне кланице. Крајем шездесетих година XX века, кланица је пресељена у Дољевац. Она спада у ред најстаријих организација у Општини, која је функционисала до приватизације пре неколико година и бавила се клањем крупне и ситне стоке, као и продајом месних производа и друге робе. У привредној структури Општине, поред пољопривреде као водеће гране, заступљене су и друге делатности: индустрија, занатство, трговина, и слично. Њихов развој почиње већ у првим годинама после Другог светског рата, изградњом једног броја привредних објеката и оснивањем првих предузећа. Нека од њих су, из разних разлога, престала са радом, док један број и данас обавља своју делатност, али ваља истаћи да су сва на одређени начин и

"Ovaj projekat je finansiran od strane Kraljevine Danske, kroz Susedski program Ministarstva spoljnih poslova Danske a sprovodi ga LEDIB program"

у своје време дала одређени допринос бржем привредном и друштвеном развоју средине По географско - климатским условима шира околина Дољевца је изразито пољопривредни крај тако да је пољопривреда основна привредна делатност у Општини.

5. ТУРИСТИЧКИ ПОТЕНЦИЈАЛ ОПШТИНЕ ДОЉЕВАЦ

Туристичко географски положај је сложена категорија и састоји се од две групе елемената: просторних и функционалних. У прву групу спадају: положај у географском координатном систему, просторни однос према ближим и даљим геграфским целинама и одговарајућим дисперзивним зонама, као и предиспозиције за везе са суседним областима и изворима туристичке тражње на макро, мезо и микро плану. Функционални елементи и фактори исказују просторни однос општине Дољевац према правцима туристичких кретања, према изворима туристичке тражње и према суседним подручјима, укључујући и саобраћајну инфраструктуру и начин превоза туриста.

Основни значај положаја општине произилази из његове функције повезивања атрактивних и рецептивних фактора туристичке понуде са емитивним центрима, односно туристичким токовима у земљи и иностранству. Посебно је значајна улога положаја у смислу просторне интеграције, организације и туристичке промоције на туристичком тржишту.

Положај општине у координатном систему је између $43^{\circ}15'34''$ и $43^{\circ}09'31''$ северне географске ширине и $21^{\circ}47'16''$ до $21^{\circ}53'31''$ источне географске дужине.

Туристичко-географски положај детерминишу најближи домаћи и међународни туристички правци који се одвијају друмским, железничким и ваздушним везама.

Друмски саобраћај за сада има примарни значај за развој туризма. На то битно утичу два фактора:

1) општи значај услуга и предности друмског саобраћаја у савременом туристичком простору

2) повољан положај општине у односу на екстерну друмску мрежу.

Најзначајнији је правац коридор 10, то јест ауто-пут Е-75 Будимпешта- Нови Сад- Београд- Ниш-Скопље- Солун- Атина, који пролази кроз општину Дољевац. Овај путни правац је свакако најзначајнији зато што повезује општину Дољевац са западном Европом (где су највећи емитивни центри), и јужним Медитераном (где су највећи рецептивни центри).

Поред аутопута Е-75 значајну улогу имају и путеви: део старог аутопута који пролази кроз општину, магистрални пут Ниш-Дољевац-Лесковац-Врање и регионални пут Ниш-Дољевац-Прокупље-Куршумлија (овом саобраћајницом општина је повезана са Косовом и Метохијом и планином Копаоник и даље према Јадранском мору). Од локалних путева значајнију улогу има пут Ниш-Орљане-Прокупље. Укупна дужина саобраћајне мреже у општини је 91 km.

Улога железничког саобраћаја је знатно мања у односу на друмски саобраћај, најважнија пруга је на коридору 10 Београд-Солун. Пруга Дољевац- Куршумлија - Косово поље је изгубила на свом значају.

Од великог значаја за туризам је близина аеродрома Константин Велики у Нишу.

Због повољног саобраћајно-туристичког положаја велики потенцијал је транзитни туризам, мада постојеће саобраћајнице и саобраћајна средства која су у функцији развоја туризма, својим квалитетом нису у могућности да задовоље разноврсне потребе туриста.

6. ПРИРОДНО ГЕОГРАФСKE КАРАКТЕРИСТИКЕ

Природне туристичке вредности су објекти и појаве у простору настали радом унутрашњих и спољашњих сила земље. Имају једну или више врста туристичких привлачности и условљавају одговарајуће врсте туризма. Одликују се вишеструком међусобном условљеношћу, спајањем и прожимањем. Јављају се комплексне, самосталне и комплементарне и основа су развоја више врста туризма. Како је природа еволутивна тако и њене туристичке вредности нису једном заувек дате већ се повећавају или смањују, посебно ако на исте стваралачки или деструктивно делују човек и друштво.

Природне карактеристике које су и потенцијалне туристичке вредности могу се поделити на:

- геоморфолошке карактеристике
- климатске карактеристике
- хидрографске карактеристике
- карактеристике биљног и животињског света

Геоморфологију општине карактеришу пре свега алувијалне и дилувијалне равни поред река. Долине Јужне Мораве, Топлице и Пусте реке су представљене песковима, глинама и лапорцима. Испитивањима која су вршена утврђене су резерве шљунка од преко двадесет милиона кубних метара. Селичевица је једина планина на подручју општине, већином је изграђена од прекамбријских шкриљаца где доминирају гнајсови и микашисти. Ова планина је погодна за излетнички туризам а с обзиром да се на њој налази средњевековни град Копријан и за културни туризам.

7. КЛИМАТСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Клима зависи од комплекса појава који се сврставају у две групе. Једну чине климатски фактори који су готово непроменљиви, а други су климатски елементи и веома су променљиви у времену и простору. Основни климатски фактори су Земљина ротација и револуција, географска ширина, географска дужина, надморска висина, рељеф, врста подлоге итд. Основни климатски елементи су радијација, инсолација, температура ваздуха, ваздушни притисак, правац, јачина и брзина ветра, влажност ваздуха, падавине и снежни покривач.

На подручју општине влада умерено-континентална клима са изразитијим континенталним карактеристикама, топлим летима и умерено хладним зимама. Прелазна годишња доба се одликују варијабилним временом са топлијом јесени од пролећа.

Табела 13. Средње месечне и годишње температуре и релативна влажност ваздуха

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	год	амп
--	---	----	-----	----	---	----	-----	------	----	---	----	-----	-----	-----

Стратегија развоја туризма општине Дољевац за период 2012. до 2016. године

Дољевац 2002 (просечна температура)	-	0.4	0.5	5.8	11.8	16.2	20.1	22.9	22	28.5	12.4	7.5	1.4	12.4	23.3
Дољевац 2002 (просечна влажност ваздуха)		84	75	67	65	67	63	61	63	75	78	79	83	72	23

Извор: Метеоролошка опсерваторија Тврђава Ниш и Републички хидрометеоролошки завод

Клима општине је веома повољна пре свега за развој излетничког, транзитног, ловног и културног туризма.

8. ХИДРОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Што се тиче хидрографских објеката свакако најзначајнију улогу има река Јужна Морава као и њене притоке Топлица и Пуста река. Подручје општине је веома богато и подземним водама а има и неколико мањих река. На Јужној Морави одржавају се риболовна такмичења, Топлица је релативно богата рибом. Некада се у овим рекама купало али због девастације простора и загађења воде то више није могуће.

Главну хидрографску артерију представља река Топлица. Топлица извире испод Сувог Рудишта на Копаонику, дугачка је 124km и код села Орљана се улива у Јужну Мораву.

Слика 7. Река Топлица код села Орљана (фото Милан Станковић)

Слив Топлице обухвата 14,9% од укупне површине слива Јужне Мораве, а у њеном протицају учествује са 10,9% . Настаје од Ђерекаруше и Штавске реке (у доњем току се назива Луковска река), које се спајају код Мерћеза. Код Куршумлије прима своје две највеће притоке Бањску и Косаницу. У доњем току највеће притоке су Црнатовачка река (у доњем току назива се Дулим), која се код Дољевца улива са десне стране и Југбогдановачка која се код Орљана улива са леве стране.

9. КАРАКТЕРИСТИКЕ БИЉНОГ И ЖИВОТИЊСКОГ СВЕТА

Биљни и животињски свет имају посебан значај за туристичка кретања с обзиром да се ради о кретању где постоје разлике у рељефу, клими, саставу земљишта и хидрографији, самим тим и живи свет је различито заступљен. И ако у природи постоји тесна повезаност између две основне категорије живог света њихова специфична обележја се различито манифестују у туристичким кретањима. Слика о стању животињског света у протеклој деценији уклапа се у општу слику друштва непосредно пре транзиције и у транзицији. Са једне стране су слабо развијене невладине организације које се баве еколошким проблемима, а са друге стране изостанак заинтересованости институционалних носилаца из јавног сектора за очувањем животињског света. Ово је последица ниске еколошке и грађанске свести ловаца, риболоваца и људи који су у најближем контакту са природом, што Србији представља огроман проблем, али срећом није тако заступљен у Општини Дољевац. Велики проблем, представља и употреба великих количина хемијских средстава у пољопривреди. Многи пестициди забрањени у ЕУ и свету, код нас се и даље користе што доводи до великих и дуготрајних загађења земљишта, али и површинских и подземних вода. То директно утиче на животињски свет, а такође и на бројне биљне врсте. Ловни туризам представља потенцијал ове општине, пошто већ постоје регистрована правна лица која се већ дуже баве овим послом. Међутим, то су још увек скромни кораци, неорганизовани и без неког већег ефекта на економију Општине Дољевац.

Планина Селичевица је богата аутохтоним биљним врстама које имају лековита својства. Биљни свет у осталом делу општине заступљен је пре свега пољопривредним културама. Доминирају ратарске културе кукуруз, пшеница и поврће, воћњаци заузимају мањи део. Овај крај је познат по производњи раног поврћа у пластеницима и стакленицима, као и по производњи паприке и бостана. У част ове пољопривредне културе у селу Мекиш се сваке године организује Добричка бостанијада.

Велики потенцијал представља ловни туризам. Цео крај изузев сталних насеља представља ловно-продуктивну површину на којој живе и размножавају се различите врсте дивљачи. Ловиштем газдује ловачко удружење Топлица Дољевац. Углавном се лове зечеви, фазани и пољске јаребице. Током последњих година долази велики број страних ловаца махом Италијана.

10. АНТРОПОГЕНЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ

Под антропогеним туристичким вредностима подразумевамо оне објекте, догађаје и манифестације за које се може везати пажња туриста, а који су настали активношћу човека. За разлику од природних које погодују развоју рекреативних врста туризма, антропогене туристичке вредности подстичу културна и манифестациона туристичка кретања. То потиче из естетских, куриозитетних, уметничких и знаменитих својстава туристичких привлачности. Како посета неких антропогених туристичких вредности и организација одговарајућих манифестација често није временски условљена, туристички промет се може одвијати током целе године и користити за продужење туристичке сезоне у одговарајућим центрима. Данас је на територији Општине регистровано 103 трговинских радњи. Носилац развоја трговине на простору општине је "Дака" д.о.о. из Дољевца, смештено тик уз регионални пут Ниш-Прокупље на површини од око 1,5 ха, са

великим пословним и магацинским простором. На овом простору смештена је велепродаја робе широке потрошње најразличитијих добављача, стовариште свих врста грађевинског материјала. У домену делатности ове успешне фирме спада и транспорт и шпедиција робе у земљи и иностранству. За обављање ове делатности ово предузеће поседује десетак нових камиона, шлепера и тегљача. Запошљава око 20 радника. Повољни саобраћајни положај Дољевца, Пуковца, Кочана, Белотинца и још неких насеља утицао је да је на овом подручју смештен и значајан број складишта, откупних станица, магацина, пословних јединица и трговинских кућа са стране, као и да постоји велико интересовање за нове инвестиције у овој области. Очекује се да ће трговина и у наредном периоду бити један од главних носилаца запошљавања у Општини. Структуру привредних радњи чини 105 занатских, 103 трговачких и 19 угоститељских радњи. Од великих предузећа треба истаћи следећа: "Мак интернационал" "Водоградња" из Пуковца, "Алекс-интернционал" из Кочана, "Дака" из Дољевца, "Димић" из Орљана, "Шило", "Интерфиш" из Белотинца. Од познатих и успешнијих занатских радњи могу се истаћи "Универзал" и "Унијазанат" из Дољевца. На основу свега изнетог може се закључити да је мала привреда носилац привредног развоја општине и да се у будућности очекују још повољнији резултати, боље пословање и упошљавање већег броја радника у овом сектору.

11. РИМСКА НАЛАЗИШТА НА ТЕРИТОРИЈИ ОПШТИНЕ ДОЉЕВАЦ

На територији општине Дољевац налазило се утврђење, а свакако и насеље у његовој непосредној близини на обронцима Селичевике према Јужној Морави на локацији средњовековног града Копријана. О њему и римском путу у моравској долини у књизи Милутина и Драге Гарашанин "Археолошка налазишта у Србији" стоји записано:

"Курвин град, важан стратегијски положај на римском путу од Ниша ка Скопљу. У улаз града раније је био зазидан римски натпис. Град лежи на античким основама, а био је обновљен у средњем веку."

У непосредној близини, на локалитету Доњи Рид, у атару села Клисуре, археолог Адам Оршић – Славетић је такође открио рушевине једне римске тврђаве. Археолози и научници Ладек, Премерштајн и Вулић су на овом локалитету открили један римски надгробни споменик са натписом. О боравку Римљана сведоче материјални налази у атару суседног села Малошишта. У близини моста на Јужној Морави пронађено је налазиште на коме је откривено седам гробова са остацима римске керамике. У атару села Малошишта пронађена је и једна античка плоча са натписом.

Археолошка налазишта у атарима села Клисуре и Малошишта само су део бројних открића из римског периода у овом крају. Археолози су пронашли остатке римских утврђења и на брду Кулина код добричког села Градишта, десетак километара северно од данашњег Дољевца.

12. ВИЗАНТИЈСКЕ ТЕКОВИНЕ НА ТЕРИТОРИЈИ ОПШТИНЕ ДОЉЕВАЦ

На територији дољевачке општине из раног византијског периода имамо остатке велике цркве из VI века у атару села Ћурлине. Детаљан опис овог значајног налазишта дао је наш познати књижевник и научник Милан Ћ. Милићевић, који је одмах по ослобођењу од

Турака обишао новоослобођене крајеве. О овој цркви он је између осталог записао: "Црква је зидана од печених опека налик на опеке римске, олтар је окренут право ка истоку. Дужина цркве је 26,19m од којих на олтар долази 6,80m на праву цркву 12,46m и на припрату 3,75m. Оба ребарна зида и онај трећи што дели припрату од цркве дебели су по 0,92m. Олтар је један већи у средини, а са обе стране има по један мањи на оној прузи која раставља олтар од праве цркве била су четири гранитна зелена стуба од којих су три нађена у рушевини црквеној, оборена и скрхана, а четвртога нема. Већи комади ових стубова сада су дугачки до 1,66m а на крајевима су дебели 0,32 до 0,35m. Основице су им биле мраморне, црвене, лепо углађене стене, које и сад стоје на свом месту. И по њима се види да су стубови на силу крњени и обарани, да би се црква лакше порушила. Права црква је дугачка 12,46 а широка 15,40 метара. Њена шупљина подељена је на три дела, сваки део према свом олтару. Средњи део широк је 8,5m а два споредна по 3,45m. Из припрате се у цркву улазило на троја врата. Средња су широка 2,15 а обоја напоредна по 1,75 метра. Припрату је широка колико и права црква 15,40 а дугачка је 3,77m. Опеке од којих је црква зидана тројаче су по величини.

Једне су дугачке по 0,37, друге по 0,40, треће по 0,44m а широке по 0,25, 0,30 и 0,32m а дебеле 0,03 до 0,05m. На некима имају два знака као нека слова а на некима наш крст".

Овако презицан и потпун опис Милићевић даје на основу околности што је налазиште посетио у време откопавања, а о самом открићу каже: " Неки Благоје Маслар из села Малошишта почео је први да откопава и да тражи цркву. Видевши да се Благојева побожна ревност награђује тако ненаданим открићем и други сељаци навале помагати Благоју и до сада је откопано свуда око зида". Ова црква се помиње и у књизи "Царичин Град – утврђено насеље у Византијском Илирику" Владимира Кондића и Владислава Поповића. На локалитету ове древне базилике из раног византијског периода подигнута је 1900. године нова црква данашњи храм Свете Петке у Ћурлини.

Слика 9. Црква Св.Петке у Ћурлини (фото Милан Станковић)

Црква Св.Петке освештена је 1901. године. Црква је занимљива јер се у њој налазила слика краља Милана Обреновића, коју је урадио наш познати уметник, Нишлија Ђорђе Крстић. Деведесетих година прошлог века пао је кров цркве, после тога црква је рестаурирана, а слика краља Милана је однета у нишки завод за заштиту споменика.

Из истог периода потиче и црква у атару села Клисуре чији су остаци откривени 1933.године. Кондић и Поповић дају у свом делу опис ове цркве: "По општој диспозицији основе одговара трихонхосима из Царичиног града. Северна пастофорија има на источној страни малу апсиду с крстастим басеном. Иако подсећа на крстионицу басен је у овом случају намењен прању црквених посуда (ђаконикон)".

Слика 10. Црква Св.Симеона у Клисури (фото Милан Станковић)

Слика 11. Црква Св.Симеона у Клисури, унутрашњост (фото Милан Станковић)

Народ Клисуре и Малошишта, заједно са нишком епархијом, је на темељима ове византијске грађевине, подигао малу црквицу посвећену Св.Симеону. Црква је изграђена од материјала који се ту нашао приликом откривања византијске базилике (већином од

камена). Унутрашњост цркве није осликана већ се налази само неколико икона. У селу Клисури се одржавају дани Св.Симеона, када се и служи литургија у овој цркви.

О постојању ранијих насеља на овом подручју, говоре топоними и многи налази, стручно још увек недовољно испитани. У атару села Русне један потез носи назив Латинско гробље, на коме се и данас налазе остаци мале цркве и бунара зиданог каменом. На другом месту у атару овог села под називом Градиште стоје остаци зидина дужине око 80 и ширине 20 метара, са више преградних зидова.

У атару села Кнежице постоји потез Грчко гробље, на коме су сељаци обрађујући земљу наилазили на остатке камена, гробова и другог материјала, а и сам назив указује на могуће трагове насеља из античког периода. Села Малошиште и Кнежица се налазе на простору између Курвин града и Ћурлине те су размишљања о овим налазима утолико реалнија.

И у Добричком делу овог подручја народно предање и случајни налази старог грађевинског материјала, новца и разних других предмета упућују на веома стара времена. Милан Милићевић је записао казивање старијих људи: "да је од Курвин града и Комиге свуда овим венцем био град до града. Од Мерошине до Комиге према Курвин граду могла је прећи мачка с ћеремиде на ћеремиду".

13. ДОЉЕВАЦ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ

13.1. ГРАД „КОПРИЈАН“

Први поуздани подаци о овом подручју потичу из XIV века. То су писани извори и трагови материјалне културе из времена српске средњевековне државе. У писаним изворима најраније се помиње поље Добрич. Најстарији запис о Добричу везан је за 1330.годину у књизи:

" Животи краљева и архиепископа српских", Данила II. У биографији краља Стефана Дечанског пише: " И тако заповеди превисоки краљ да се сакупе сви војници српске земље на поље звано Добриче; то је поље дивно и велико у месту званом Топлица јер припада ка реци Морави. На том пољу многи од древних царева страшне битке међусобом учинише. А ту се и овај превисоки краљ надао да ће се борити са бугарским царем." Из записа се види да је Стефан Дечански очекивао да ће до битке са бугарским краљем Михајлом доћи на Добричу, међутим бугарски краљ је изменио правац напада и пошао у правцу реке Струме. Наш краљ Стефан Дечански га је сачекао код Велбужда и до ногу потукао.

Град Копријан

Слика 12- Зидине средњевековног града Копријана

У најстарије трагове материјалне културе и писане изворе спадају они који се односе на средњовековни град Копријан. Одбрамбени град Копријан подигао је 1372. године српски властелин Ненад, што се види по надвратнику са градске капије, који се чува у народном музеју у Нишу. На надвратнику је уклесано: "Аз Ненада син казнаца Богдана сазидах си град Копријан в дни благоверного господина ми кнеза Лазара в лето 1372. године". У народу постоји веровање, мада и неки историчари тврде да је властелин Ненад, један од Југовића, син Југ Богдана.

Град је захватао простор дужине око 80 метара и ширине 50 метара, што значи да се простирао на површини од око 4000m². Главни улаз се налазио на североисточној страни, док је на свим осталим странама имао по неколико кула за одбрану. У источном делу града налазила се зграда површине око 500m². Град је са свих страна био опасан великим шанцем, који је такође био у функцији обезбеђења и одбране.

Слика 13. Зидине средњовековног града Копријана (данас)

Град Копријан је имао и своје подграђе у коме се налазила и црква, што још више говори о значају овог средњовековног утврђења. Та црква чију је основу и остатке открио археолог Славетић, припадала је групи српских цркава познате моравске школе црквене архитектуре, која обухвата период задње четвртине XIV и прве половине XV века. Та црква је била богослужбени храм града.

Приликом откривања ове цркве 1933. године Славетић је записао: "Постоји црква моравског типа зидана од нетесаног камена. Патос у нартексу био је од грубог

мозаика док је у осталим деловима зграде састављен од наизменично положених плочица размера 20 са 20 см, од белог мермера и зеленог месног камена". На темељима те цркве данас је, у атару села Клисуре, подигнута малена црквица посвећена светом Симеону.

Коначним падом Србије под турску власт град Копријан је изгубио сваки свој стратегијски и функционални значај, становништво се раселило а град опустео, те је постепено са својим називом падао у заборав.. Дошло је и до промене његовог имена па касније називао Курвин град или Корвин град. Наиме, село у подножју града звало се Курвино па је дошло до премештања појма "град" на село у подножју које је тако добило назив Курвин Град (то се види из турског пописа Ниша и околине из 1498. године). Како је село надживело град и одржало се и у каснијим временима, развалине града изнад њега назване су његовим именом.

Град Копријан, данашњи Курвин град или Корвин град, спада у ред значајних споменика српске средњевековне историје и културе. Као средњевековно утврђење налази се у групи најзначајнијих уметничких споменика световне архитектуре из задњих деценија XIV и прве половине XV века. Ово су једини остаци неког средњевековног града на територији данашње општине Дољевац, па самим тим требало би искористити и туристички валоризовати. Не постоје добри прилазни путеви а и град је препуштен зубу времена.

У погледу активирања града Копријана у туристичке сврхе и његове валоризације у плану је регулација локалитета, изградња прилазног пута са паркинг местима, изградња пешачких и трим стаза као и видиковца у непосредној близини зидина са којег се пружа изванредан поглед на долину Мораве и цео крај.

Утврђење Курвинград у Нишкој околини, до данашњих дана недовољно је испитан локалитет, изгледа насељен још у освиту историјског доба. Због транзитног и стратешког положаја над теснацем над којим се уздиже у доба римског царства насеље је било одбрамбена кула војног пута (виа милитарис). Значајна је војна тачка и у доба Византије под именом Комплос . У средњем веку обновљено је насеље, које је преостало из ранијег периода, и од тада носи назив Копријан. Копријан је погранични град деспотовине, више пута њиме ће завладати српски и турски моћници. Када је у последњем турском налету разорена Српска средњовековна држава, Копријан је до темеља разорен , становништво побијено и расељено и одведено као робље у Малу Азију. Тврђава је више пута коришћена као грађевински материјал за изградњу Нишке тврђаве. У двадесетом веку руине је разнело локално становништво и њиме градило своје куће.

Верује се да вулгаран назив града потиче из времена у коме је извесна неморална дама из градског насеља, приликом опсаде неосвојивог утврђења, ноћу док су сви спавали навела стражу да отвори капије града или је сама то учинила. По другој легенди која се још живље одржала у свести народа град је припадао царици, а град се Курвин назвао отуд што је царица завела свештеника из цркве испод града. Да би се лакше сусретали наредила је да се разапне платно од града до цркве по коме је прелазила. У јулу 1933. године заиста је постојала црква под градом, припадала је моравском типу, сазидана од нетесаног камена.

Курвинград има изузетно добар стратешки положај. Са нешто нижом Комигом на другој страни он потпуно затвара уску клисуру Мораве, у којој данашњи пут, следећи античку

трасу, и пруга Ниш-Врање прелазе Мораву и Топлицу двама мостовима међусобно удаљеним два километра. Цар Јустинијан I средином VI века у околини свог родног Ниша подигао је 32 нова и обновио 7 ранијих утврђења. У унутрашњости земље изградио је многобројне кастеле да би становништво имало где да се склони у случају варварских напада преко Дунава. Каже се да је обновљен кастел ад Херцулум и Цалис.

Наиссус је наставио да постоји као велики град под називом Ниш. У повељи (хрисуволји) Цара Василија II из 1020. год. Нишу припадају Мокро, Сврљиг, Топлица и Комплос. Веровање да се Комплос касније претопио у назив за данашње Прокупље и да је заправо реч о истом локалитету оспорена је када је пронађен документ о Сегединском миру из 1444. год. где се посебно помињу КОПЕРХАНУМ и Прокопијам. Комплос је морао бити на месту данашњег Курвиног града. Приметна је сличност у називима, а и цело то подручје богато је византским налазима. Тако је у суседном селу Клисуре пронађена византијска базилика и неколико гробова. Приликом копања темеља зграда често се наилази на рушевине мањих и већих грађевина, које су по материјалу и начињу зидања датиране из VI до VIII века наше ере. Комплос је морао бити вазан магистрални град који повезује долину Мораве са долином Вардара, саставни елемент мреже која је у прошло време постојала на овим просторима, важна војна тачка, која је штитла пут од пљачкаша и варварских упада. Каква је судбина задесила град у томе времену не зна се, али је са оправданим разлогом могао бити сматран за неосвојив. Важна одбрамбена моћ града почивала је у неприступачном планинском терну под којим се простирао прегледан видик на долину и реку, а чије залеђе је чувала још виша Селичевица.

Од досељавања Словена на ове просторе, од почетка владавине Стефана Немање ово област позната је под називом Дубочица. Да ли је Дубочица исто што и Дендра, која се помиње у византским изворима, остаје неразјашњено. Када је године 1933. у нишкој тврђави пронађен надвратни камен за град Копријан (данас чуван у нишком Народном Музеју), поставило се питање одакле је могао бити донет. Камен је лежао међу другим камењем, као неискоришћен грађевински материјал. Вероватно је да је овде пренет у некој од последњих турских најезди, пред пад деспотовине, и да је српски средњовековни Копријан доживео судбину већине других српских средњовековних градова, који су били разорени и употребљавани за изградњу турских војних логора.

13.2. ВЕРСКИ ОБЈЕКТИ

ЦРКВА СВЕТОГ ЈОВАНА У ОРЉАНУ

Изнад села Орљана на брду Кумига на 264 метра надморске висине, са леве стране Јужне Мораве, изнад самог ауто – пута Ниш – Скопље, наспрам Курвин града налази се стара орљанска црква, данас посвећена Св.Јовану, која потиче из касног античког периода.

Слика 14. Поглед на брдо Кумигу и цркву Св.Јована

До подизања нове цркве Св.Параскеве била је парохијска црква за читав овај крај. Она је по стилу једнобродни храм без кубета, који је по мишљену свих испитивача подигнут у пре немањићко доба, односно пре XIII века. О њој су писали Василије Марковић, др Владимир Петковић и други. Сви они се углавном слажу да је то врло стара грађевина са изразитим обележјима византијске архитектуре.

Слика 15. Црква Св.Јована

Димензије цркве су врло скромне. Средњи део храма дуг је само 4 метра, олтар са апсидом свега 2 метра, док је висина свода око 5,50 метара. При улазу са северне и јужне стране налазе се по два импровизована стуба, који прилично сужавају и онако тесан унутрашњи простор цркве. У недостатку простора на иконостасу су уграђене само царске двери и северна врата, а како црква може да прими врло мали број верника, на јужној страни су отворена и исходна врата. На храмовној слави (7. јула, дан Св.Јована), када се окупља велики број људи из ближе и даље околине, верници без великог задржавања

“Ovaj projekat je finansiran od strane Kraljevine Danske, kroz Susedski program Ministarstva spoljnih poslova Danske a sprovodi ga LEDIB program”

просто само дефилију кроз ову малу црквицу. Од првобитне грађевине најбоље је сачуван северни зид и олтарски део храма док је остало новијег датума. Спољне зидне површине на северној страни, а такође и на олтарној апсиди, подељене су са по четири пинастра (ширине 0,30 метра) на по пет једнаких делова.

Јужни и западни зид су новијег датума и без ових особина што значи да је овај део био порушен па је касније поново озидан.

Време рушења ове цркве није тачно познато, али је највероватније да је она запустела за време Турака, а највише је порушена за време српско – турског рата 1877. године од турских топова који су тукли ову коту.

Путописац Милан Ђ. Милићевић у делу "Краљевина Србија" на страни 356 каже да се на брду код Орљана, које се зове Комњига налази једна стара црква од које стоје само зидови високи до 3 метра. Путописац Тихомор Ђорђевић је 1895. године забележио да је црква већ била обновљена и "да ју је обновио неки Живадин из Ниша, који је за време рата ту чувао стражу па се зарекао да ту направи цркву ако остане жив". Према извештају пароха орљанског број 160 од 10. маја 1939. године црква је по свој прилици реновирана између 1885. године и 1890.године и то стварно од неког Живадина, који је родом не из Ниша већ из околине Пожаревца или Аранђеловца. На овој коти он је за време турско – српског рата по дејством турске артиљерије био у веома критичној ситуацији, па се заветовао, ако остане жив, да обнови цркву, која је пред његовим очима рушена турским топовима. У народу се причало да је Живадин имао и некакав план о месту где је био закопан црквени новац, па је од тог новца обновио цркву, а затим се призетио и населио у селу Вољчинце где и данас живе његови потомци.

При цркви је било више зграда: крстионица, одељење за народ и конаци. Али су ове зграде до темеља срушене у I светском рату, када је и црква од гранатирања била прилично оштећена. И у II светском рату, с пролећа 1944. године, црква је поново оштећена од шрапнела, али знатно мање. Ипак трагови тог оштећења се могу видети не само на зидовима већ и на царским дверима, као и на икони Христа спаситеља, јужно од двери.

Иконостас цркве радио је Ђорђе Зограви из Велеса, а у цркви има и велики број поклоњених икона из разних места југоисточне Србије. На средини цркве је амвен од камена, раван нивоу пода. На јужној страни олтара једна ниша искоришћена је за ђаконик. Старе књиге и иконе пренете су 1936. године у нову цркву, а од старих предмета овде има само један фрагмент неке врло старе кадионице.

На брду Комњига око цркве, Тихомир Ђорђевић је 1895. године нашао окамењени малтер, као и једну половину цигле, чија је дужина износила 0,33 метра. Ђорђевић је још приметио и Шупљи камен који народ и данас много посећује и зове га лековити камен. Исто тако забележио је и то да су на југозападној страни брда били остаци неке старе цркве (на њеним темељима је од 1931.године до 1936. године сазидана данашња парохиска црква Св. Параскеве). На основу свега до сада речено сасвим је вероватно да је на овом истуреном положају заиста постојало једно старо византијско утврђење, где је за потребе малобројне посаде града својевремено подигнута и једна мала црквица. У подножју брда где се данас налази црква Св.Параскеве, била је свакако друга црква, вероватно млађег датума која је подигнута за потребе околног становништва. Има изгледа да је црква на брду током средњег века служила као манастир.

Недалеко од ње у стенама је била испосница неког монаха који је још за живота у народу много поштован па су због тога за ову шупљу стену касније везане и неке култне радње. У време када је црква била порушена, народ је долазио ради молитве у ову

испосницу, па је то продужио чак и онда када је црква била оспособљена за службу. Да би натерали народ да посећује цркву а не камен, месни свештеник Коста Првуловић и срески начелник минирали су ову стену и порушили је, али ни то није могло да умањи поштовање према њој. Камен је поново састављен и бетоном учвршћен, те народ у великом броју и са разних страна данас долази овамо.

За мишљење да је ова црквица у доба Немањића и касније служила као манастир даје повод и једна стара владарска повеља из XIV века, а такође и народна предања која се у селима овог краја преносе са колена на колена. У хрисовуљи кнеза Лазара манастиру Раваници писаној 1381. године у којој се први пут помиње село Орљане, помиње се и црква Св.Николе на брду Комњига. Црква Св.Николе која се помиње у хрисовуљи је у ствари данашња црква Св.Јована на брду изнад Орљана. Податак из хрисовуље значи да је црква била посвећена Св.оцу Николају али је за време Турака црква запустела, старо становништво је било расељено и стара храмовна слава била је сасвим заборављена. После ослобођења од Турака када је црква била оспособљена за службу узета је нова храмовна слава – рођење Св.Јована Претече, јер се о старој слави ништа није знало. Овај празник као храмовна слава узет је највероватније због тога што у читавој околини нема ни једне цркве која слави Ивањдан, а осим тога није искључено да је и сама црква освећена тога дана 1908. године па је тако дошло и до промене храмовне славе.

Године 1966. црква је генерално оправљена, покривена, омалтерисана, окречена и стављен тротоар око ње. Бетонска кућица дужине 6 метра и ширине 4 метра која служи као конак, подигнута је 1967. године. Исте године пронађен је и очишћен стари бунар испод цркве Св.Јована. Последњи радови на цркви извршени су 2000. године када је цркви враћен првобитни изглед то јест скинут је малтер, црква је рестаурирана и конзервирана. Ове радове изводио је Завод за заштиту споменика.

Слика 16. Црква Св. Јована, јужна страна

Занимљива је и народна легенда која такође тврди да је ова црква била манастир. По њој је на супротној страни Комњиге у граду преко Мораве живела нека царица или властелинка. Властелинка је по разапетом платну прелазила до манастира на брду Комњига ради молитве.

Како је у манастиру живео неки врло леп и углађен калуђер посумњало се у моралну исправност властелинке, па је због тога и њен град назван Курвин

град. По свему судећи црква је сигурно некада била манастир, а Шупљи камен монашка испосница. Цркву и камен народ и данас посећује у великом броју поготову уочи храмовне славе 6.јула увече и 7.јула. Црква је под заштитом државе и представља редак споменик културе из тог времена на овим просторима. Иако је народ доста посећује то су самоиницијативне посете и није стављена у туристичку понуду општине и региона, а

постоје добри потенцијали због њене историје, близине главних саобраћајница и доброг и осветљеног прилазног пута.

Црква Св.Параскеве

Југозападно од старе цркве Св. Јована, у подножју брда Кумига у селу Орљану налази се црква Св.Параскеве. Подигнута је на темељима старог црквишта 1931. године

Слика 17 . Црква Св.Параскеве

Димензије цркве износе: у дужини 10 метара, а са олтаром 13 метара. Ширина цркве је 4 метра, док су јој бочни испусти који образују архитектонски крст дубоки по 2 метра, што значи да је распон цркве у ширини укупно 8 метара. Висина цркве износи 7 метара, а на западној страни има и галерију за хор.

Цркве у Пуковцу, Кочану и Белотинцу

У Пуковцу, највећем селу дољевачке општине, и целог овог краја, у близини Пусте реке, налази се прелепа црква посвећена Св.Николи. Црква је грађена почетком XX века. Ова црква је парохијска за грађане Пуковца и неколико околних села. Својом лепотом привлачи велики број верника не само из околине већ и са стране.

Слика 18. Црква Св.Николе у Пуковцу

У селу Кочану налази се можда и најлепши верски објекат у дољевачкој општини. То је храм посвећен Св.Архангелима Михајлу и Гаврилу. Црква се налази у центру села, поседује огромно двориште са коначима.

Слика 19. Црква у Кочану

Слика 20. Унутрашњост цркве у Кочану

У селу Белотинцу налази се црква посвећена Св.Роману. Ова црква саграђена је почетком прошлог века. Црква служи парохијанима из неколико села: Белотинца, Чапљинца, Батушинца, Међурова, али својом лепотом и архитектуром привлачи и посетиоце из других крајева. Највише је посећена на храмовној слави -Св.Роман.

Слика 21. Црква Св.Романа у Белотинцу

14. СПОМЕНИЦИ НОБ-А НА ТЕРИТОРИЈИ ОПШТИНЕ ДОЉЕВАЦ

Грађани општине Доњевац одувек су имали слободарски дух, посебно су се исказали у II светском рату. Ово подручје је за време рата трпело велики терор окупационих снага, посебно Бугара и домаћих издајника. У скоро сваком селу налазе се споменици или спомен плоче палим борцима и жртвама фашистичког терора. У Пуковцу се налази и спомен биста Светиславу Станковићу, највећем хероју са овог подручја у II светском рату.

Слика 22. Споменик палим борцима НОР-а и жртвама фашистичког терора у Пуковцу

Слика 23. Споменик палим борцима НОР-а и жртвама фашистичког терора у Малошишту

15. АМБИЈЕНТАЛНЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ

У склопу антропогених туристичких вредности истичу се амбијенталне вредности са лако препознатљивим, стилски дефинисаним архитектонским и уметнички осмишљеним целинама. Амбијенталне туристичке вредности су најчешће поједини делови насеља, паркови, културно-историјски објекти, старе и савремене целине итд. Значајни су за свако место, имају комплементарну туристичку вредност и валоризују се заједно са другим природним и антропогеним туристичким привлачностима у непосредном окружењу. Утичу на обогаћивање туристичке понуде и разноврсност садржаја туристичког боравка. Највећу вредност имају оне амбијенталне целине које имају наглашену угоститељску, забавну и трговачку функцију и у склопу су, или близу, добро посећених туристичких места.

16. КУЋЕ СРПСКОГ ПАТРИЈАРХАЛНОГ ТИПА

Посебну туристичку привлачност чине старе куће, грађене пре стотину и више година. То су куће које су грађене у старом српском патријархалном стилу или у турско оријенталном стилу. Куће су од ћерпича или тугле, неке и од дасака а махом су покривене ћеремидама. Горњи спрат се зове чардак.

“Ovaj projekat je finansiran od strane Kraljevine Danske, kroz Susedski program Ministarstva spoljnih poslova Danske a sprovodi ga LEDIB program”

Слика 24. Кућа српско-патријархалног типа у Орљану

Без обзира на повољне могућности за развој туризма у општини може се извести констатација да је туризам незаступљен на овим просторима. Ова констатација је веома јасна када се види да не постоји ни један податак о регистрованом ноћењу туриста на територији општине: Узрока има више, а најважнији су: непостојање Општинске туристичке организације Дољевца, недостатак одговарајуће инфраструктуре и смештајних капацитета, комунална несређеност, неизграђена водоводна и канализациона мрежа, неизграђене еколошке свести и слично.

На територији општине регистровано је 19 угоститељских објеката. То су углавном мале угоститељске радње које углавном нису категорисане и које, сем локалног, немају неки посебан значај. Треба напоменути да на територији општине не постоји ниједан хотел или мотел. У Дољевцу, Пуковцу и осталим насељима налазе се двадесетак кафића и дискотека са разноврсним забавним садржајима.

17. МАНИФЕСТАЦИЈЕ У ОПШТИНИ ДОЉЕВАЦ

Манифестациони туризам последњих година је у великој експанзији. Манифестације су огроман туристички потенцијали служе за туристичку промоцију подручја у којима се организују. Манифестације су пре свега у вези са локалном културом, фолклором и обичајима датог подручја. Носиоци манифестација у општини Дољевац су Народна библиотека Дољевац и Спортски савез Дољевца.

17.1. ДОБРИЧКА БОСТАНИЈАДА У МЕКИШУ

Пољопривредници са територија Дољевац и Житорађа су познати по својим повртарским достигнућима. Овак крај је посебно познат по бостану па се стога, крајем јула сваке године у селу Мекишу организује "Добричка бостанијада". Ову манифестацију организује Народна библиотека из Дољевца у сарадњи са Месном заједницом Мекиш и подршку општине Дољевац. У оквиру манифестације одржавају се стручни скупови,

"Ovaj projekat je finansiran od strane Kraljevine Danske, kroz Susedski program Ministarstva spoljnih poslova Danske a sprovodi ga LEDIB program"

предавања и размена искустава, избор за највећу лубеницу и дињу, избор најслађе лубенице и диње (доказано је да је бостан са овог подручја нашлаји у Србији), избор мис бостанијаде и др. У вечерњим часовима је организован богат културно-уметнички програм употпуњен фолклорним групама и неафирмисаним певачима. Програм се завршава наступом познатих фолк певача. Манифестација окупи од 5.000–7.000 људи из ближе и даље околине.

Слика 25. Добричка бостанијада

Остале манифестације везане за пољопривреду

У Дољевцу се маја месеца одржава "карневал цвећа". Ова манифестација траје два дана и одржава се у холу Народне библиотеке. Ово је манифестација изложбеног карактера, учествује десетак излагача из целе Србије. Окупља велики број љубитеља хортикултуре а у вечерњим часовима се организује богат културно – уметнички програм.

У Дољевцу се још одржавају "Европски дани здраве хране". Ово је манифестација едукативног карактера, састоји се од предавања стручних лица који грађанима дају сугестије по питању здраве исхране и изложбе лековитог биља.

Посебну пажњу пољопривредника из овог краја привлачи и пољопривредни сајам у Пуковцу, који се одржава на простору пијаце. Окупља велики број, излагача, пољопривредника и других грађана из целог региона.

17.2. МАНИФЕСТАЦИЈЕ ЗАБАВНО – СПОРТСКОГ КАРАКТЕРА

Јуна месеца, у селу Клисури у општини Дољевац, одржавају се "Јужноморавске рибље чаролије", манифестација културно-спортског карактера. Ова манифестација окупља око 250 учесника који се такмиче у спортском риболову и такмичења у спремању рибље чорбе. Манифестација траје један дан и окупи преко 3000 људи.

У Дољевцу се такође организује ликовна колонија, која има 10 учесника, сликара из целе Србије. Ова манифестација траје 10 дана и сваке године донесе тридесетак слика које путују по галеријама Србије.

17.3. МАНИФЕСТАЦИЈЕ НАРОДНОГ СТВАРАЛАШТВА

У Дољевцу у организацији Народне библиотеке одржава се манифестација под називом "Дани европске баштине". Састоји се од неколико манифестација од којих је најзначајнији "Сабор народног стваралаштва југоисточне Србије". Овај сабор је изборно такмичење за одлазак на сабор народног стваралаштва Србије који се традиционално организује у Тополи. Окупља велики број такмичара и публике која навија за своје суграђане. На сабор долазе и гости из Бугарске, Црне Горе и Босне и Херцеговине.

18. МАТЕРИЈАЛНА БАЗА ЗА РАЗВОЈ ТУРИЗМА И ТУРИСТИЧКИ ПРОМЕТ

Материјална база је битан фактор развоја туризма, онај фактор у коме се директно реализује туристичка потрошња. Њу чине смештајни и угоститељски капацитети, саобраћајнице и саобраћајна средства. Од уклопљености материјалне базе у природно и антропогено удружење зависи и реализација туристичког промета и ефекти од туризма.

На територији општине тренутно не постоји ниједан објекат за смештај и боравак туриста. Овим планом би требало предложити изградњу мањег објекта за смештај туриста и туристичко насеље на принципу бунгалова.

Што се тиче угоститељских објеката на територији општине има доста ресторана и кафана. За развој туризма значајну улогу може да има ресторан Мирна долина у подножју Селичевике недалеко од града Копријана. Дobar положај имају и ресторани Мали рај и Марић који су у подножју брда Кумига недалеко од цркве Св.Јована.

Постоје и могућности за активирање домаћинстава које би гостима пружале услуге смештаја и исхране. За развој сеоског и етно туризма погодни су планински делови општине, односно села Чечина, Русна и Перутина.

VII - SWOT АНАЛИЗА РАЗВОЈА ТУРИЗМА У ОПШТИНИ ДОЉЕВАЦ

<u>Предности:</u>	<u>Недостаци:</u>
<ul style="list-style-type: none">• Повољан географски положај општине• Добри природни ресурси• Располовиви људски ресурси• Повољан саобраћајни положај - Магистралне саобраћајнице - ауто пут, пруга, аеродром• Близина Ниша – потенцијалног емитивног и рецептивног центра• Веома богато културно наслеђе• Град Копријан и црква Св.Јована• Припремљени урбанистички и просторни планови• Постојање планова за даља улагања и	<ul style="list-style-type: none">• Недостатак смештајних капацитета• Низак ниво стручности радне снаге• Лоша електроенергетска ситуација• Недовољно развијена институционална инфраструктура за подршку МСПП• Непостојање организованог удруживања - кластера• Недовољна искоришћеност природних ресурса• Недовољна искоришћеност ИТ• Недовољан регионални маркетинг• Недостатак регионалних брендова• Ниска конкурентност производа и

<p>стварања привлачног инвестиционог амбијента</p> <ul style="list-style-type: none"> • Постојање слободних локација за изградњу материјалне базе • Традиција у пољопривреди и занатству • Разумевање и оријентација локалне самоуправе на подршку локалном туристичком развоју • Решени власнички односи • Постојање стратегије локалног економског развоја • Релативно низак ниво загађености животне средине • Пројекат реализације регионалног водовода • Погодно тло и климатски услови за производњу здраве хране • Организовано прикупљање и одвожење смећа 	<p>услуга</p> <ul style="list-style-type: none"> • Проблеми са избором и применом нових технологија, развојем нових производа • Недовољна конкурентност у односу на многа велика домаћа или страна предузећа • Недовољна оријентација ка иностраним тржиштима • Лоша контрола квалитета • Недостатак предузетничке културе и предузетничког духа • Недовољна информисаност становништва о питањима развоја туризма
---	--

<p style="text-align: center;"><u>Могућности:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Искоришћење близине КОРИДОРА 10 • Фондови ЕУ • Домаћи фондови – НИП, Фонд за развој, Национална служба за запошљавање (МСПП у општини Дољевац као једној од 40 најнеразвијенијих имају посебне погодности у коришћењу свих наведених фондова) • Програми подршке развоју МСП – Владе Републике Србије • Интернационални програми (LEDIB, HELP, EXCHANGE 2, RSEDP 2, MISP, ...) • Развој подстицајних мера од стране локалне самоуправе намењен потенцијалним инвеститорима • Позитивна локална фискална политика • Регионална сарадња - град Ниш • Сарадња са околним општинама сличних карактеристика (Житорађа, Мерошина и Гаџин Хан) 	<p style="text-align: center;"><u>Претње:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Конкуренција других региона са сличним потенцијалима • Лоша законска регулатива за започињање приватног бизниса • Честе промене услова пословања • Недостатак подстицајне развојне политике • Недостатак средстава за развојне пројекте • Недовољно ефикасан поступак заштите права по основу пословних трансакција судским путем, како би се обезбедило брзо, ефикасно и непристрасно решавање спорова • Економска нестабилност • Светска економска криза • Инвестиције за улагању опрему су скупе • Политичка и макроекономска нестабилност у Србији
--	--

<ul style="list-style-type: none">• Повећање интеррегионалне сарадње (Македонија, Бугарска), трансфер технологије, знања, добрих пракси	<ul style="list-style-type: none">• Недовољан ниво економског развоја друштва
---	---

VIII - ЗАКЉУЧАК

Општина Дољевац иако има повољан саобраћајно-географски положај, такође је туристички неразвијена. Постоје потенцијали за развој ловног и риболовног (у мањој мери искоришћени), излетничког и транзитног туризма, али носиоци туристичке понуде требало би да буде културно-историјско наслеђе. Пре свега то су средњевековни град Копријан, црква Св.Петке у Ћурлини и црква Св.Јована код Орљана. Град Копријан потиче из XIV века, под заштитом је од 1947.године као добро од великог значаја. Локалитет је слабо туристички валоризован, нема доброг прилазног пута и препуштен је зубу времена. Црква Св.Петке у Ћурлини је изузетно лепо архитектонско здање, грађено на античким основама. Позната је по томе што је у њој боравио краљ Милан Обреновић, и до пре неколико година у цркви се налазила његова слика, коју је урадио познати уметник Ђорђе Крстић. Црква Св.Јована на брду Кумига изнад Орљана, преко пута Копријана, потиче из немањићког периода и изузетно је привлачна. Црква је под заштитом Републичког завода за заштиту споменика од 1947.године. Неколико стотина метара испод ње налази се "лековити шупљи камен", а у подножју брда у Орљану је црква Св.Петке. Највећи проблем општине су недостатак стручних кадрова, непостојање туристичке организације и недостатак објеката за смештај (на територији општине не постоји ниједан).

Ревизијом стратегије одрживог развоја општине Дољевац, покренута су нека питања рада на развоју туристичке свести и понуде у подручју Општине Дољевац. У акционом плану Ревизије стратегије одрживог развоја општине Дољевац, дефинисани су у делу шест стратешки циљ УНАПРЕЂЕЊЕ ТУРИСТИЧКЕ ПОНУДЕ ОПШТИНЕ и следећи програми:

6.1.1 Институционална подршка развоју туризма

6.1.1.1. Заштита споменика културе и њихова промоција као основ развоја транзитног туризма на територији општине Дољевац, са израдом плана детаљне регулације простора око манастира Свети Јован на брду Комига и средњевековног града Копријана на Селичевици. Едукација предузетника и пољопривредних произвођача о могућностима диверзификације руралне економије кроз развој сеоског туризма. Изградња малог излетишта на пропланку поред средњевековног града Копријана на Селичевици.

6.1.1.2 Израда базе података о укупној туристичкој понуди и редовно одржавање сајта туристичке понуде општине

6.1.1.3 Дефинисање стратегије развоја туризма

6.1.2. Програм: Изградња, проширење и реконструкција смештајних капацитета

6.1.2.1 Израда базе података потенцијалних смештајних капацитета у домаћинствима

6.1.2.2 Категоризација смештајних капацитета у домаћинствима

6.1.3. Програм: Побољшање нивоа туристичких услуга

6.1.3.1 Конкурс предлоге нових манифестација које ће унапредити туристичку понуду општине

6.1.3.2 Подршка оспособљавању кадрова за туристичке водиче и за особље запослено у туризму и угоститељству

Ово је добра полазна основа за овај стратешки документ, и циљ нам је да у наведеном периоду, покренемо, бар за мало, замајац развоја овог недовољно развијеног подручја. Инструмената за то немамо пуно, али би са доста труда и испуњењем стратешких циљева из Ревизије стратегије одрживог развоја, као реализацији акционог плана ове стратегије, допринели побољшању услова живота људи са овог подручја, бољем имиџу, препознатљивости региона, а такође и отварањем нових радних места у овој веома перспективној грани привреда.

Морамо дати пре свега одговоре на следећа питања:

- **На који начин искористити скромне компаративне предности региона у туристичкој понуди**
- **Којим правцем се кретати у развоју туризма, праћењем осталих стратешких докумената**
- **Како подићи ниво капацитета туристичке понуде и конкурентност туристичких капацитета**
- **Како и на који начин пронаћи иницијална средства за развој туристичке понуде и подизање капацитета у туризму, средства која ће се касније сама отплаћивати и враћати.**

Одговоре на ова питања, као и олакшавање њиховог решавања, знатно нам олакшава друмска и железничка инфраструктура у подручју Општине Дољевац, речни токови, близина аеродрома, коридора 10, као и повољна клима за етно туризам и разне манифестације. Велику улогу може да има и одлично културно наслеђе, посебно локалитет Корвиног града, али и могућност изградње трим и бициклистичких стаза, а наравно и пропаганда и регулисање услова ловног и риболовног туризма.

Све ове претпоставке остварљиве су уз активности на сталном подизању туристичке и еколошке свести, коришћењу компаративних предности Југа Србије, као и припремом одговарајућих планских и пројектних докумената за реализацију предвиђених пројектних активности, које би подигле ниво конкурентности туристичке понуде, скромни раст запослености, више средстава у буџету општине, а у перспективи и девизни прилив од страних туриста.

Да би се унапредио туризам неопходна је међусекторска сарадња туристичких организација, културних институција, хотелских предузећа, локалних самоуправа и државе. За креирање добре туристичке понуде, неопходно је стварање јединствене туристичке понуде овог краја. Та погодност посебно се односи на општину Дољевац која има могућности да се укључи у туристичку понуду Топличког краја и туристичку понуду града Ниша. Удруживање приватног и друштвеног капитала у циљу тржишно оријентисаног пословања један је од основних елемената будућег развоја. Веома је важно образовање будућих туристичких посленика, специјализованих за културни туризам и правилно

кадровирање, постављање "правих људи на правом месту". Држава би требало да промовише идеју културног туризма а сваки крај своје туристичке вредности. Веома важно је и анимирање локалног становништва да се укључи у туристичку промоцију и понуду свог краја.

Неколико предлога за активирање туристичког потенцијала општине Дољевац и околине:

1. основати туристичку организацију у општини Дољевац, која би се бавила туристичком промоцијом општине
2. довести прилазне путеве до локалитета града Копријана, уредити пешачке и трим стазе, бициклическе стазе, осветлити их и поставити знакове
3. на Кумиги направити мини етно село са рестораном и неколико кућица брвнара за смештај туриста
4. укључити локално становништво у пројекат (од развоја туризма сви би имали користи, домицилно становништво би продавало своје пољопривредне производе, доста људи би се запослило у пружању услуга туристима, нека домаћинства би могла да се баве сеоским туризмом)
5. промовисати локалитет у јавности (на телевизији, у новинама, издати књигу о селу и околини, направити добру рекламу)
6. организовати групне излете, како би се већи број људи упознао са туристичким локалитетом (то могу да буду већином ђачки излети, затим пензионерски и других организованих група)
7. направити заједничку туристичку понуду са суседним и по карактеристикама сличним општинама, Житорађом и Меровином (то су општине сличних карактеристика, сеоске, слабо развијене са богатим културним наслеђем, које је у малој мери афирмисано)
8. укључити се у туристичку понуду већег региона (града Ниша и Топличке долине, и искористити близину коридора 10, за развој транзитног туризма)
9. остварити сарадњу са сличним областима у републици и иностранству (нпр. са малим сеоским општинама из Словеније, Босне и Херцеговине, Црне Горе, Македоније, Бугарске за почетак) на пољу културе, спорта и развоја туризма

IX - МОНИТОРИНГ И ЕВАЛУАЦИЈА

Имајући у виду да свака стратегија и њен акциони план подлежу контроли и вредновању, Пројектни тим је предвидео да ће се у овој стратегији, овом њеном делу посветити посебна пажња. У ту сврху, општина Дољевац ће именовати тело које ће израдити посебан план за мониторинг и евалуацију, који ће обавезно садржати следеће елементе:

- Именована лица/тело за праћење реализације пројеката
- Временски план мониторинга
- Именована лица/тело за евалуацију
- Дефинисани термини за евалуацију

Именовано тело ће радити анализу реализованих пројеката и њихових ефеката, са посебним освртом на евентуалне препреке у реализацији и давати смернице за усклађивање акционог плана са већ урађеним

X - ДЕФИНИСАЊЕ ПРИОРИТЕТА, МЕРА И ЦИЉЕВА

Приоритет 1 : Развој туристичке понуде Општине Дољевац

<i>Мере</i>	<i>Циљеви</i>	<i>Програми</i>	<i>Индикатори</i>
Унапређење туристичке понуде општине	Институционална подршка развоју туризма	Формирање туристичке организа-ције – сектор за туризам у оквиру постојећих јавних структура	
		Израда базе података о укупној туристичкој понуди и редовно одржавање сајта туристичке понуде општине	
		Заштита споменика културе и њихова промоција као основ развоја транзитног туризма на територији општине Дољевац, са израдом плана детаљне регулације простора око манастира Свети Јован на брду Комига и средњевековног града Копријана на Селичевици.	
		Израда главног пројекта приступних саобраћајница и трим стаза са пратећом урбаном опремом у подручју захвата плана детаљне регулације	
		Едукација предузетника и пољопривредних произвођача о могућностима диверзификације руралне економије кроз развој сеоског туризма.	

		Изградња малог излетишта на пропланку поред средњовековног града Копријана на Селичевици.	
	Изградња, проширење и реконструкција смештајних капацитета	Израда базе података потенцијалних смештајних капацитета у домаћинствима	
		Категоризација смештајних капацитета у домаћинствима	
	Побољшање нивоа туристичких услуга	Конкурс предлога нових манифестација које ће унапредити туристичку понуду општине	
		Подршка оспособљавању кадрова за туристичке водиче и за особље запослено у туризму и угоститељству	

Приоритет 2 : Уређење туристичких комплекса, историјских споменика, заштита и унапређење животне средине и рационално коришћење природних ресурса

<i>Мере</i>	<i>Циљеви</i>	<i>Програми</i>	<i>Индикатори</i>
Уређење туристичких комплекса и споменика историјске баштине	Уређење туристичких потенцијала	Уређење комплекса Малошких бара	
		Развоја ловног, риболовног и АКВА туризма	
		Уређење и адаптација споменика историјске баштине	
	Унапређење знања и подстицајне мере за производњу	Едукација становништва о потреби рационалније потрошње воде за пиће и електричне енергије путем	

Обновљиви извори енергије	обновљивих извора енергије	медијске кампање, јавних трибина, округлих столова	
		Подстицај коришћења алтернативних извора енергије за грејање и производњу електричне енергије (соларне, енергија воде и ветра), изградњом огледног примера	
Повећан број грађана укључених у пројекте заштите животне средине	Организација промотивних активности и манифестација	Развој еколошког волонтаризма код омладине	
		Манифестација - Еколошки карневал	
		Манифестација - За наше чистије место	
	Унапређење еколошког образовања деце и одраслих	Подизање капацитета наставног кадра у домену екологије за потребе едукације деце	
		Набавка опреме и наставних средстава за потребе едукација у области заштите животне средине	

Приоритет 3 : : Промоција туристичких потенцијала и заједнички наступ свих релевантних чинилаца у туризму у региону

<i>Мере</i>	<i>Циљеви</i>	<i>Програми</i>	<i>Индикатори</i>
Промоција туристичке понуде општине	Подршка промоцији развоју туризма	Промоција етно туризма, као перспективне гране развоја туризма у региону	
		Показни пример етно куће/етно села на подручју општине	
		Укључење младих у промотивне акције развоја туризма и туристичке понуде општине – план промоције	
		Изградња бицикличке стазе	

		Изградња трим стазе	
		Изградња комплекса - прибранске Мале Хидро Електране „Бисерка „ са рекреативно – туристичким центром „Топлички Бистрик „ на реци Топлици.	
	Очување постојећих и проширење броја манифестација и догађаја	Очување постојећих манифестација и културних догађаја	
		Увођење нових културних, историјских, фолклорних, спортских и других манифестацијама са елементима туристичке пропаганде региона	
		Награде за најуспешнији кулинарски специјалитет на манифестацији и за најбољи сувенир, који осликава подручје Дољевачке општине	
	Промотивни алати и успостављање сарадње на пољу туристичке понуде	Израда пропагандних материјала и постављање билборда	
		Успостављање сарадње са околним општинама и припрема плана заједничког наступа кроз туристичку понуду региона	

XI - АКЦИОНИ ПЛАН

Визија: Општина Доњевац је 2016 године, општина која је успела да изађе из круга најнеразвијенијих општина, општина са адекватном инфраструктуром, већом ефикасношћу и продуктивношћу, богатија образованим људима, са очуваном животном средином, историјским и културним наслеђем, локална самоуправа у којој постоји партнерство јавног, приватног и цивилног сектора и која пружа једнаке могућности за све грађане и има позитиван тренд у погледу смањења незапослености и повећања привредних капацитета. Место са примамљивом туристичком понтецијалима кроз разне видове туристичке понуде.

1. ПРОБЛЕМ / ПРИОРИТЕТ: Развој туристичке понуде Општине Доњевац

1. ПРОБЛЕМ / ПРИОРИТЕТ: Развој туристичке понуде Општине Доњевац				Степен приоритета (висок)	
1.1. Стратешки циљ: Унапређење туристичке понуде општине					
1.1.1. Програм: Институционална подршка развоју туризма					
Број	Пројекат	Партнери	Време	Износ дин. и извор финансирања	Индикатори
1.1.1.1.	Формирање туристичке организације – сектор за туризам у оквиру постојећих јавних структура	Предузетници и привредници у области туризма и угоститељства	до 2013	300.000 Министарство туризма, МПШВ, Донатори	Формирана Туристичка организација
1.1.1.2.	Израда базе података о укупној туристичкој понуди и редовно одржавање сајта туристичке понуде општине	ЛЕДИБ, НВО, консултантске компаније	2012	500.000 Донатори	Урађена веб орјентисана база података
1.1.1.3.	Заштита споменика културе и њихова промоција као основ развоја транзитног туризма на територији општине Доњевац, са израдом плана детаљне регулације простора око манастира Свети Јован на брду Комига и средњовековног града Копријана на Селичевици.	ЛЕДИБ, НВО, консултантске компаније	2012	1 000.000	Израђен план детаљне регулације

Стратегија развоја туризма општине Дољевац за период 2012. до 2016. године

1.1.1.4	Израда главног пројекта приступних саобраћајница и трим стаза са пратећом урбаном опремом у подручју захвата плана детаљне регулације	ЛЕДИБ, НВО, консултантске компаније	2012	500.000	Урађен главни пројекат
1.1.1.5	Едукација предузетника и пољопривредних произвођача о могућностима диверзификације руралне економије кроз развој сеоског туризма.	консултантске компаније	2012	500.000	Спроведена едукација
1.1.1.6	Изградња малог излетишта на пропланку поред средњевековног града Копријана на Селичевици.	Општина МОС	До 2013	1 500.000 1 500.000	Изграђено излетиште
1.1.2. Програм: Изградња, проширење и реконструкција смештајних капацитета					
Број	Пројекат	Партнери	Време	Износ дин. и извор финансирања	Индикатори
1.1.2.1.	Израда базе података потенцијалних смештајних капацитета у домаћинствима	ЛЕДИБ, НВО, консултантске компаније, јавна предузећа	до 2014	500.000 Општина Донатори	Урађена база
1.1.2.2	Категоризација смештајних капацитета у домаћинствима	Јавна предузећа	до 2014	Општина из редовног пословања	Извршена категоризација
1.1.3. Програм: Побољшање нивоа туристичких услуга					
Број	Пројекат	Партнери	Време	Износ дин. и извор финансирања	Индикатори
1.1.3.1.	Конкурс предлога нових манифестација које ће унапредити туристичку понуду општине	НВО	до 2013	Општина из редовног пословања	Број примљених предлога
1.1.3.2	Подршка оспособљавању кадрова за туристичке водиче и за особље запослено у туризму и угоститељству	ЛЕДИБ, НВО, консултантске компаније,	до 2014	500.000 Донатори	Број едукованих

2. ПРОБЛЕМ / ПРИОРИТЕТ: Уређење туристичких комплекса, историјских споменика, заштита и унапређење животне средине и рационално коришћење природних ресурса

ПРОБЛЕМ / ПРИОРИТЕТ: Уређење туристичких комплекса, историјских споменика, заштита и унапређење животне средине и рационално коришћење природних ресурса	Степен приоритета (висок)
2.1 Стратешки циљ: Уређење туристичких комплекса и споменика историјске баштине	

2.1.1. Уређење туристичких потенцијала					
Број	Пројекат	Партнери	Време	Износ и извор финансирања	Индикатори
2.1.1.1.	Уређење комплекса Малошких бара	ЈП Србијаводе Консултанске компаније, НВО, Привредници	до 2013	10.000.000 Привредници општина	Број туриста
2.1.1.2	Развоја ловног, риболовног и АКВА туризма	Консултанске компаније, НВО, Привредници	2013	4.000.000 Привредници општина	Број ловаца, риболоваца
2.1.1.3	Уређење и адаптација споменика историјске баштине	Општина	2014	5 000.000	Уређени и адаптирани споменици културе

2.2 Стратешки циљ: ОБНОВЉИВИ ИЗВОРИ ЕНЕРГИЈЕ					
2.2.1 Унапређење знања и подстицајне мере за производњу обновљивих извора енергије					
Број	Пројекат	Партнери	Време	Износ и извор финансирања	Индикатори
2.2.1.1	Едукација становништва о потреби рационалније потрошње воде за пиће и електричне енергије путем медијске кампање, јавних трибина, округлих столова	ЛЕДИБ, Консултанске компаније,	до 2014	Општина и ЈП из редовног пословања	Количина воде по глави

Стратегија развоја туризма општине Дољевац за период 2012. до 2016. године

		НВО			становника
2.2.1.2.	Подстицај коришћења алтернативних извора енергије за грејање и производњу електричне енергије (соларне, енергија воде и ветра), изградњом огледног примера	Консултантске компаније Општина	До 2013	5.000.000 Општина	Уштеда у КВ

2.3 Стратешки циљ: Повећан број грађана укључених у пројекте заштите животне средине

2.3.1. Програм: Организација промотивних активности и манифестација

Број	Пројекат	Партнери	Време	Износ и извор финансирања	Индикатори
2.3.1.1	Развој еколошког волонтаризма код омладине	НВО, Јавна предузећа, Школе	до 2013	200.000 Донатор МОС	Број учесника
2.3.1.2	Манифестација - Еколошки карневал	НВО, Јавна предузећа, Школе	до 2013	200.000 Општина	Број учесника
2.3.1.3	Манифестација - За наше чистије место	НВО, Јавна предузећа, Школе	до 2013	200.000 Општина	Број учесника

2.3.2. Програм: Унапређење еколошког образовања деце и одраслих

Број	Пројекат	Партнери	Време	Износ и извор финансирања	Индикатори
2.3.2.1	Подизање капацитета наставног кадра у домену екологије за потребе едукације деце	НВО, Јавна предузећа, Школе	до 2013	1.000.000 Министарство просвете	Број учесника у едукацијама
2.3.2.2	Набавка опреме и наставних средстава за потребе едукација у области заштите животне средине	НВО, Јавна предузећа, Школе	до 2013	3.000.000 Министарство просвете	Број опремљених кабинета

3. ПРОБЛЕМ / ПРИОРИТЕТ: Промоција туристичких потенцијала и заједнички наступ свих релевантних чинилаца

3. ПРОБЛЕМ / ПРИОРИТЕТ: Промоција туристичких потенцијала и заједнички наступ свих релевантних чинилаца				Степен приоритета (висок)	
3.1. Стратешки циљ: Промоција туристичке понуде општине					
3.1.1. Програм: Подршка промоцији развоју туризма					
Број	Пројекат	Партнери	Време	Износ дин. и извор финансирања	Индикатори
3.1.1.1.	Промоција етно туризма, као перспективне гране развоја туризма у региону	Предузетници и привредници у области туризма и угоститељства	до 2013	900.000 Министарство туризма, МПШВ, Донатори	Промо акције
3.1.1.2.	Показни пример етно куће/етно села на подручју општине	ЛЕДИБ, НВО, консултантске компаније	2014	5 000.000 Донатори Министарство туризма	етно кућа/етно село на подручју општине
3.1.1.3	Укључење младих у промотивне акције развоја туризма и туристичке понуде општине – план промоције	МОС, НВО, консултантске компаније	2013	2 000.000	Израђен план промоције
3.1.1.4	Изградња бициклическе стазе	МОС, НВО, консултантске компаније	2015	5 000.000	Урађена стаза
3.1.1.5	Изградња трим стазе	МОС, НВО консултантске компаније	2013	500.000	Урађена стаза
3.1.1.6	Изградња комплекса - прибранске Мале Хидро Електране „ Бисерка „ са рекреативно – туристичким центром „ Топлички Бистрик „ на реци Топлици.	Ј П П Општина / КОНРАС Београд д.о.о.	До 2016	80 000.000	Израђен комплекс
3.2.1. Програм: Очување постојећих и проширење броја манифестација и догађаја					
Број	Пројекат	Партнери	Време	Износ дин. и извор финансир.	Индикатори

Tourism Development Strategy for Doljevac Municipality for the period of 2012- 2016

3.2.1.1.	Очување постојећих манифестација и културних догађаја	НВО, Удружење привредника јавна предузећа општина	до 2016	2 000.000 / годишње Општина Донатори	Одржане манифестације
3.2.1.2.	Увођење нових културних, историјских, фолклорних, спортских и других манифестацијама са елементима туристичке пропаганде региона	НВО, Удружење привредника јавна предузећа општина	до 2016	1 000.000 / годишње Општина Донатори	Одржане манифестације
3.2.1.3.	Награде за најуспешнији кулинарски специјалитет на манифестацији и за најбољи сувенир, који осликава подручје Дољевачке општине	Општина	До 2016	1 000.000 / годишње	Подељене награде, жири
3.3.1. Програм: Промотивни алати и успостављање сарадње на пољу туристичке понуде					
Број	Пројекат	Партнери	Време	Износ дин. и извор финансирања	Индикатори
3.3.1.1.	Израда пропагандних материјала и постављање билборда	Општина	до 2014	Општина из редовног пословања	Број штампаних материјала и постављених билборда
3.3.1.2.	Успостављање сарадње са околним општинама и припрема плана заједничког наступа кроз туристичку понуду региона	ЛЕДИБ, НВО, консултантске компаније, општина Г. Хан, Мерошина, Прокупље, Житорађа, град Ниш, град Лесковац	до 2016	500.000 Општина	Број потписаних меморандума и урађен план

***TOURISM DEVELOPMENT
STRATEGY FOR DOLJEVAC
MUNICIPALITY FOR THE PERIOD
OF 2012 - 2016***

DOLJEVAC, DECEMBER, 2011

The contents of this publication are the sole responsibility of the representatives of Doljevac municipality, and the consulting agency 'Entrepreneurial Mentoring Centre' Civic Association from Nis, and can in no way be taken to reflect the views of the LEDIB Programme

The project is financed by the Kingdom of Denmark, through the Neighbourhood Programme of the Danish Ministry of Foreign Affairs and managed by the LEDIB Programme"

CONTENTS

I	PREAMBLE	67
II	STATEMENT OF THE MUNICIPALITY PRESIDENT	71
III	VISION OF THE TOURISM DEVELOPMENT STRATEGY	72
IV	TOURISM POTENTIALS OF SERBIA	75
V	POTENTIALS FOR THE DEVELOPMENT OF CULTURAL TOURISM OF SOUTH SERBIA	82
VI	MUNICIPALITY OF DOLJEVAC	87
	ADMINISTRATIVE AND GEOGRAPHICAL POSITION OF DOLJEVAC MUNICIPALITY	87
1	ADMINISTRATIVE AND GEOGRAPHICAL POSITION OF DOLJEVAC MUNICIPALITY	87
2	LOCAL SELF-GOVERNMENT	89
3	POPULATION OF DOLJEVAC MUNICIPALITY	89
4	ECONOMY OF DOLJEVAC MUNICIPALITY	93
5	TOURISM POTENTIAL OF DOLJEVAC MUNICIPALITY	94
6	PHYSICAL AND GEOGRAPHICAL FEATURES	95
7	CLIMATIC FEATURES	95
8	HYDROGRAPHIC FEATURES	96
9	CHARACTERISTICS OF FLORA AND FAUNA	96
10	ANTROPHOGENIC TOURIST VALUES	97
11	ROMAN SITES ON THE TERRITORY OF DOLJEVAC MUNICIPALITY	98
12	BYZANTINE HERITAGE ON THE TERRITORY OF DOLJEVAC MUNICIPALITY	98
13	DOLJEVAC IN THE MIDDLE AGES	101
13.1.	TOWN OF KOPRIJAN	101
13.2.	RELIGIOUS STRUCTURES	104
14	NLW MONUMENTS ON THE TERRITORY OF DOLJEVAC MUNICIPALITY	110
15	AMBIENT VALUES IN TOURISM	111
16	PATRIARCHAL TYPE OF SERBIAN HOUSES	111
17	MANIFESTATIONS IN DOLJEVAC MUNICIPALITY	112
17.1.	DOBRICKA WATER MELON FESTIVAL IN MEKIS	112
17.2.	ENTERTAINMENT AND SPORTS EVENTS	113
17.3.	FOLK ART EVENTS	113
18	MATERIAL BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF TOURISM AND TOURISM BUSINESS	113
VII	SWOT ANALYSIS OF TOURSM IN DOLJEVAC MUNICIPALITY	114
VIII	CONCLUSION	115
IX	MONITORING AND EVALUATION	118
X	SETTING PRIORITIES, MEASURES AND GOALS	118
XI	STRATEGY ACTION PLAN	123

I - PREAMBLE

The Tourism Development Strategy for Doljevac Municipality for the period of 2012-2016 is the result of TEAM work of the representatives of Doljevac municipality, LEDIB donor programme funded by the Government of the Kingdom of Denmark and the consulting agency 'Entrepreneurial Mentoring Centre' Civic Association from Nis.

This Strategy is an outcome of implementation of the project with the same name which, under the Programme for 'Capacity Building in the Municipalities of Nisava District' aims to provide practical support to the relevant municipalities through a series of trainings, technical support, capacity building and planning.

In the entire planning process, the participative approach was used in which the local actors, primarily the representatives of the Municipality and entrepreneurs from the territory of Doljevac municipality, took an active part by providing valuable guidelines for this strategic document.

The planning process started by passing appropriate resolutions:

At the session held on 15th July 2011, the Municipal Assembly passed the Resolution on commencement of work on drawing up the Tourism Development Strategy for Doljevac Municipality for the period of 2012-2016 and appointed the Coordination Committee for drawing up the Tourism Development Strategy for Doljevac Municipality for the period of 2012-2016 (hereinafter: the Committee), consisting of:

6. Bratislav Kitanovic, BSci in Chemistry – Chairperson,
7. Gordana Cvetkovic, BA in Law - member,
8. Jovica Pesic, BA oecc – member,
9. Dusica Petrovic - member,
10. Milan Stankovic, BA in tourism - member

On the basis of the competences assigned by the Assembly's Resolution on commencement of work on drawing up the Tourism Development Strategy for Doljevac Municipality for the period of 2012 -2016, the Committee set out the terms of reference, set up the task forces, carried out the procedure of selection of the consultancy company for drawing up the Strategy, coordinated and supervised the process of drawing up the Strategy, organized the public hearing on the Strategy Draft in cooperation with the consulting agency and delivered it to be under further competence of Doljevac Municipality Assembly.

The Terms of Reference of the working team includes the following activities

- Analyzing the current state;
- Carrying out the procedure of selection of consultants or a consulting agency;
- Setting up task forces;
- Organizing regular meetings of the task forces;

Tourism Development Strategy for Doljevac Municipality for the period of 2012- 2016

- Organizing a public hearing;
- Drawing up the Draft of the Tourism Development Strategy for Doljevac Municipality for the period of 2012 – 2016 assisted by the selected consulting agency by the deadline as stipulated by the Agreement between Doljevac Municipality and LEDIB Programme
- Developing the final plan;
- Evaluating the entire process of development of Revision of Tourism Development Strategy for Doljevac Municipality;
- Developing an Action plan for implementation period for the Strategy where the specific objectives, programmes, groups of projects, projects and specific actions will be defined more precisely;
- Delivering the Strategic plan to the Coordination Committee and Municipal Assembly for adoption;
- Monitoring implementation of the Strategy throughout the period of 2012-2016.

In accordance with the terms of references, the Working team set up thematic task forces on its first meeting and appointed the heads of these:

7. The task force for economy – leader Jovica Pesic, BA ecc, head of the economy and finance department of the municipal administration of Doljevac,
8. The task force for non-economic activities:
9. For health welfare –leader dr Vesna Mitic-Zlatanovic from Nis, manager of Doljevac Health Centre,
10. For social welfare – leader Sava Stevanovic, BA oecc, manager of Centre for Social work Doljevac.
11. For education, culture – leader Goran Ilic, head master of ‘Vuk Karadzic’ elementary school,
12. Task force for local self-government – leader Gordana Cvetkovic, BA Law, member, head of the municipal administration
13. Task force for infrastructure – leader Dejan Radovanovnic, oecc, director of PE ‘ Building Directorate for Doljevac municipality’,
14. Task force for agriculture – leader Zivorad Stamenkovic, officer for agriculture, forestry and water management department in the municipal administration of Doljevac Municipality, and
15. Task force for information, sports and associations – leader Dejan Dinic, manager of ‘Press Company’, doo – Doljevac.

The representatives of the LEDIB Programme

7. Karsten Lund, head of the programme for Serbia

The project is financed by the Kingdom of Denmark, through the Neighbourhood Programme of the Danish Ministry of Foreign Affairs and managed by the LEDIB Programme”

8. Zarko Simonovic, local economic development expert
9. Masa Bubanj – monitoring
10. Aleksandar Petric – monitoring
11. Milijana Zdravkovic – monitoring
12. Mihajlo Bozic – monitoring

The representatives of ‘Entrepreneurial Mentoring Centre’ Civic Association Nis

19. Prokic Nebojsa
20. Zvezdan Milenkovic

The concept of tourism development means the development that meets the needs of today so that it does not threaten the opportunities of the future generations to meet their own needs. The concept of sustainable development means 'steady economic growth, but such that, apart from economic efficiency and technological progress, bigger inclusion of clean technologies and innovativeness of the entire society and socially-responsible businesses, it ensures the reduction of poverty, better use of resources in the long run, improvement of health conditions and quality of living and reduction of pollution to the level that it can be withstood by the environment factors, prevention of future pollution and preservation of biodiversity' (The National Sustainable Development Draft Strategy for the Republic of Serbia).

Strategic planning itself can be defined in various ways, but in simple terms, it is the process of setting long-term goals and identifying the best approach for achieving these goals. The Strategy is a planning document which provides guidelines for action aiming at development of organization (the municipality of Doljevac, in this case) during a defined period and it sets guidelines, priorities, actions and liabilities for implementation. The Strategy is based on the principles of partnership and transparency and aims at achieving results in socio-economic development as a whole.

In compliance with contemporary European and world trends, as well as with the current legislative framework, Municipality of Doljevac is undertaking big steps in planning its own development. After delivery of the Strategic plan for Doljevac Municipality and the Agriculture Development Strategy in 2006 and 2007, Municipality continued with developing its strategic documentation. Considerable progress in strategic planning is actually the Strategy for the Development of Small and Medium-sized Enterprises and Entrepreneurship in Doljevac Municipality for the period of 2009 – 2013, as well as Revision of the Sustainable Development Strategy for the period of 2009 – 2012. Signing of the Agreement on financing the project activities on drawing up the Tourism Development Strategy for Doljevac Municipality for the period of 2012 – 2016 is a further step in capacity building of this local self-government and in raising the level of competitiveness of Doljevac Municipality and a number of strategic documents which it has.

Drawing up of this Strategy was approached systematically and in partnership with LEDIB organization which is implementing the Local Economic Development in the Balkans Programme. Thus in December 2008, an Annex on Memorandum of Understanding was signed between the municipalities of Nisava District and LEDIB, which officially marked the kick-off of implementation of the project ‘Capacity Building in the Municipalities of Nisava District’ (hereinafter referred to as: the Project). One of the final outcomes of the Project is this Strategy.

The Tourism Development Strategy for Doljevac Municipality for the period of 2012-2016 is in alignment with the following republic strategic documents:

- Sustainable Development Strategy of the Republic of Serbia
- Poverty Reduction Strategy
- National Strategy for Resolving the Problem of Refugees and Internally Displaced Persons
- Strategy for the Development of Small and Medium-sized Enterprises and Entrepreneurship in RS
- Serbia's EU Accession Strategy
- National Environmental Protection Programme
- National Waste Management Strategy
- Employment Strategy
- Economic Development Strategy
- Agricultural Development Strategy of Serbia
- Tourism Development Strategy
- State Administration Reform Strategy
- Social Welfare Reform Strategy
- Strategy for Improvement of the Status of Disabled Persons

And finally, at its session held on 16th December 2011, the Municipal Assembly of Doljevac passed the Resolution on adoption of the Tourism Development Strategy of Doljevac Municipality for the period of 2012 -2016, which became its official document.

II – STATEMENT OF THE MUNICIPALITY PRESIDENT

The project is financed by the Kingdom of Denmark, through the Neighbourhood Programme of the Danish Ministry of Foreign Affairs and managed by the LEDIB Programme”

On behalf of the municipality of Doljevac, I would like to express gratitude to all who took part in drawing up the Tourism Development Strategy for Doljevac Municipality for period 2012-2016 in partnership with the LEDIB organization.

Planning the development of tourism in relatively near future at the time of the biggest economic crisis in the last half a century, in one of the least developed municipalities in the Republic of Serbia, requires a lot of wisdom and optimism.

Despite the uncertain circumstances and numerous problems we face every day, we think we have potentials to set off the development of this field and our optimism is based on cultural and historical heritage, natural resources, geostrategic position, good people...

In accordance with the Sustainable Development Strategy for Doljevac Municipality, the development of tourism has been identified as one of the preconditions for economic development, escape from the circle of the most undeveloped, the basis for creation of new, sustainable jobs, stay of the personnel and support to many other positive trends in our rural area.

We would like this Strategy to be a document which will be jointly delivered and with implementation of which all will be satisfied.

III - VISION OF THE TOURISM DEVELOPMENT STRATEGY

In the past twenty years, tourism has become an important factor in the context of sustainable development both in positive and negative sense, and as a relevant economic branch it has gone through big changes. Within the context of EU, tourism is one of the largest economic sectors accounting for 9% of employees and 9% of share in consumption. It is also one of five export categories in 83% of all the world countries and one of the main sources of foreign exchange earnings in nearly 38% of the countries. Therefore it plays one of the main parts in economy of many countries as the main source of recruitment and fight against poverty. According to the forecast from the World Tourism Organisation the number of tourist visits to Europe will have doubled by 2020 and will reach 720 million. This expected development of tourism involves a serious risk for the environment and welfare of the population, as well as for tourism as a branch of economy. The basic changes include the main travel motives, new products and services related to tourism, as well as modes of promotion. The significant role in growth and development of tourism offer was played by the Internet, increased safety and security of travelers, a more favourable price policy as well as faster, frequent, more various and better transport. This brought a about a more demanding tourist who wants better quality of services, lower price, better offer, higher level of additional activities, to whom the development of tourism offer enables a selection of tourism trends and offers through higher competition. Some of the most wanted tourism trends are related to health, educational, adventure, recreational tourism, tourism as an instrument of prestige, quality free time, holiday, meeting and many other forms of tourism offer.

Together with an increase in free time, salary and fashion trends, 180 million Europeans go on holiday every year. Adventurous spirit is more noticeable in modern tourists as well as a higher demand for summer holidays full of outdoor activities, cultural and recreation activities. It has been found that the majority of tourists avoid destinations where the environment is polluted. There is an evident shift of tourists towards the Eastern Mediterranean and Central and Eastern Europe. Travel is becoming faster, easier whereas the remotest destinations are relatively affordable. Finally, tourism in the EU countries is one of the most important social and economic activities employing over seven million people.

The following forms of tourism stand out as priorities:

Rural tourism means and includes a spectre of activities, services and additional activities organized by rural population on their family farms with the aim to attract tourists and create

additional income. Rural tourism includes various forms of tourist activities which each rural area should identify and create conditions for their doing.

The product of **business tourism** involves individuals travelling to specific destinations for professional reasons. On the other hand, MICE tourism is a product as an organized form of travel also related to business purposes. This product includes all people with business reasons, excluding workers temporary working abroad.

There is a significant difference between **health and wellness tourism** products. Health tourism is related to clients with various health problems who travel for therapy/treatment reasons which will improve their health condition. Wellness tourism concerns clients with good health seeking treatments that will keep them fit. Nowadays, health and wellness clients seek better health, to reduce overweight, reduce the effects of ageing, reduce pain and discomfort, get rid of stress, which are the main motives for choosing this product. The demand for spa/wellness products is steady throughout the year.

The special interest tourism product comprises a few market niches and represents a holiday activity taking place in an unusual, exotic, far off or wilderness surroundings. It is closely related to the high level of participation in activities by tourists, and often takes place outdoors. The user expects to reach a certain level of (controlled) risk and/or thrill and on the other hand calmness through which he seeks to test his abilities in the preferred activity. When a special purpose product is selected, the destination desired to be reached or activity to be done is chosen. A number of market niches of this product are usually divided into *soft* and *hard* activities.

Event – manifestation is a continuous activity which takes place once a year and which promotes tourism in a specific destination by autonomous attractive force of the very same event thus motivating guests for direct participation and involvement. In order to be a part of tourism offer of a specific destination events, by rule, must attract participants and / or viewers who are not part of the local community. Tourism is generally given more significance; however, expectations of tourists are becoming bigger as well as their desire for special experiences. Tourism is generally given more significance but the expectation from the tourists are bigger, as well as their wish for specific events. This accounts for the special role of manifestations in modern tourism. Manifestations are an integral part of tourism as well as a constituent part of human civilization since its beginnings. Therefore, manifestations are a global phenomenon which is gaining more importance through events industry.

The term **manifestation** comes from the Latin word *manifestare* which means - to announce, perform publicly with the aim to jointly express commitment to one cause. The modern interpretation of the word manifestation is a carnival, festival, celebration and alike and the term organized event can be used as well. The best known manifestations are actually carnivals (originating from the expression: *carne vale* – farewell to meat) and the key features are treating all people as equal (regardless of their status) and indulgence in cheerful atmosphere. The best known carnivals are those in Rio de Janeiro and Venice.

Organised events can even be the drivers of tourism development of a specific state / region since they are becoming more and more important factors when making decisions about travel.

This originates from the affinities of modern tourists who want to visit new destinations, meet insufficiently known cultures through manifestations, enjoy themselves and gain new experiences. One of the basic characteristics of manifestation is to that they remain remembered as *unique experiences for all their visitors*.

Characteristics and importance of manifestations:

- Social / cultural importance– preservation and promotion of tradition and cultural heritage,
- It is a source of income,
- Efficient means for attracting home and foreign tourists,
- The opportunity for engaging local resources, contractors and entrepreneurs,
- The resource for promotion of the destination itself, local culture, social values, the area as well as the country itself where the manifestation is held

Sustainable tourism in its finest form is an economic branch that has minimal influence on the environment and local culture at the same time helping to generate income, create new jobs and protect the local ecosystem. Namely, this is the responsible tourism, nature and cultural heritage-friendly. There still does not exist a uniquely accepted definition of sustainable tourism which includes not only the respect of principles of sustainable development but also ethic changes within all the participants in the tourism process. It is necessary to improve the quality of living, economic development, personal sense of welfare through reduced exploitation of non-renewable resources and pressures on the living environment and Man. Although it is partly agreed on what the sustainable tourism is, the key question was raised: how to make sustainable tourism practice in the field of all tourist activities – from mass to outdoor tourism and special forms of tourism. It has been recognized that it is necessary to identify errors that have led to degradation of many tourist destinations all over the world due to uncontrolled development of tourism and to set new foundations for the development of tourism whose effect on the environment will be corrected. The simplest definition is that sustainable tourism means 'any form of tourism which contributes to protection of the environment, social and economic integrity and improvement of natural, man-made and cultural values on a permanent basis'. The main objective of this type of tourism is to enable people to enjoy and gain knowledge on natural, historical and cultural characteristics of the unique environment with preservation of the integrity of place and support to economic development and well-being of the local community. The sustainable tourism includes all the segments of economy with instructions and criteria which mean smaller impact of tourism trade on the environment, particularly exploitation of non-renewable sources, use of benchmarking and contribution of tourism activity to sustainable development and environmental protection. It has been noticed that the majority of tourists avoid destinations with degraded environment. Sustainable tourism includes activities which have a slightly negative impact on the environment. Unfortunately, in Serbia there is an evident lack of the proper infrastructure which could support the development of sustainable tourism. Also,

there is a lack of efficient and adequate planning of waste management in tourist resorts in order to reduce negative impact of tourism activities on the environment. The special emphasis should be put on the development of environmentally- friendly technologies.

ECO TOURISM is environmentally responsible travel and visits to the relatively preserved areas for the purpose of indulging in nature (and accompanying cultural features - both from the past and present) with improvement of the environment, a little negative impact of visitors and useful active impact on the local population.

Tourism is the key towards development of the world economy, that is, tourism - these are businesses, infrastructure and development. These definitions of tourism provided by the Tourism World Organisation in the best way reflect the importance and changes which this economic activity (the fourth by economic importance) brings to the world economy. Tourism, therefore, has big as well as growing importance for the global economy especially for the economies of the developing countries. This is the reason why this activity is given special attention and considerable funds are invested in the development of tourism. This specific branch of economy is the driving force of the development of other economic activities, especially of infrastructure and agriculture. An important characteristic of tourism in the light of the current economic crisis is its potential to be the driving force of economic recovery and increase in employment among population.

IV - TOURISM POTENTIALS IN SERBIA

Potentials of Serbia in the field of tourism are very important. This refers especially to the possibility of creating tourism offers designed for various categories of tourists and adjusted to the current world trends in tourism.

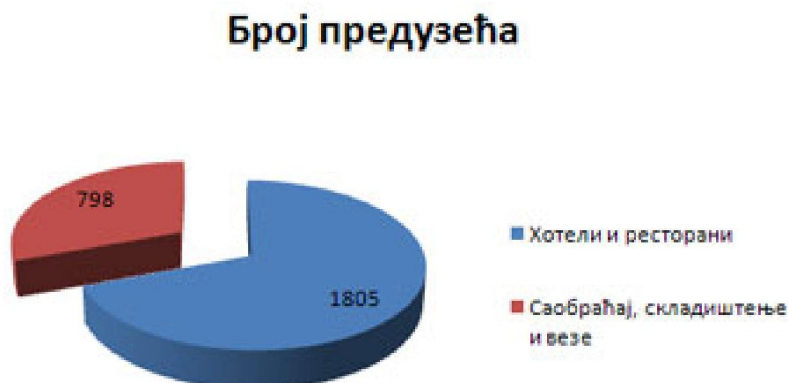
Advantages of our country can be reflected through a number of parameters:

- The vicinity of Serbia to the emittive tourism markets, primarily to the EU members
- Agreeable prices for visitors from abroad;
- Insufficiently known yet attractive Serbia as a tourist destination
- The variety of well presered natural and civilization heritage;
- Potentials for creating favourable package tours for a variety of tourist categories (the young, seniors, families, business people, adventurers, etc);
- The potentials of Belgrade as an attractive cultural and historical destinations, the regional business centre
- Attractiveness and global visibility of Serbian events (attracting an increasing number of visitors each year)

Village tourism: Serbia collects about 10 billion dinars each year from village tourism or one sixth of the total tourism gross domestic product. With better use of potentials, the share could be even larger. In rural areas, Serbia has 32,000 beds –registered and unregistered, 10,000 of which are in rural households. Rural tourism is especially developed in Western and Central Serbia and Vojvodina and all master plans for tourist destinations are focused on the development of rural regions such as Stara Mountain, Gornje and Donje Podunavlje. That development means inclusion of cultural resources and spas, since Serbia possesses a large unexploited natural and cultural heritage and a big potential for development. Village tourism is one big opportunity for creating new jobs, as well as for better use of accommodation facilities and for overcoming seasonality of rural tourism.

Tourism is a very important segment of economy and a branch providing opportunity for the development of the entire social community. Products and services in many activities which play part in creating a tourism product (commerce, transport, agriculture, etc) realize large placement through tourist consumption. The share of tourism-catering business in the gross domestic product of the Republic accounts for 2% whereas the total export of goods and services accounts for 9%. The development and organization of the content of tourism offer of Serbia is carried out in the tourism of large cities, transit on the main trunk routes, mountain, spa, hunting, rural, ethno and eco tourism in the preserved environment, nautical tourism on the Danube. Tourism and catering industry of Serbia comprises 1938 enterprises, 1273 of which are hotels and catering (65,7%) and 665 are tourist entities(34,3%). The total number of employees is about 23,030 workers. The tourism of the republic has about 88000 beds (36000 in basic and 20,000 in complementary accommodation units). The majority of the facilities are located in the spa and mountain centres. Through categorization of facilities the current offer systematically complies with the standards of international market.

Graph 1. Number of business entities

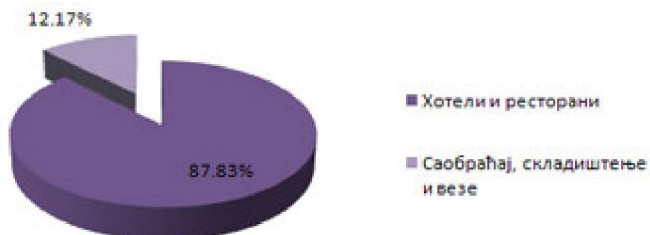

NUMBER OF ENTERPRISES

- Hotels and restaurants
- Transport, storage and communications

Graph 2. Number of employees in tourism of Serbia

Број радника

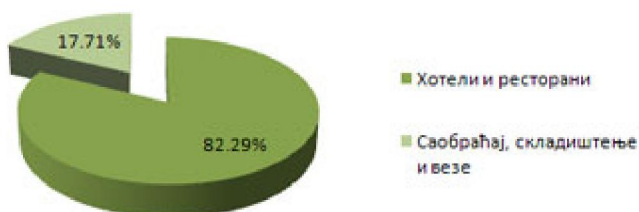
NUMBER OF WORKERS

-Hotels and restaurants

- Transport, storage and communications

Graph 3. Income generated from tourism

Приход

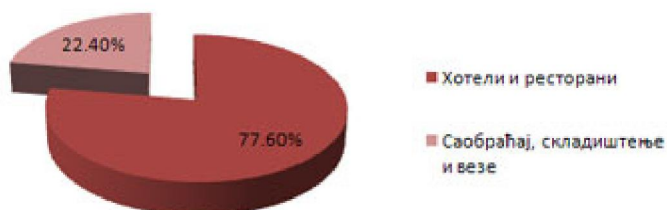

REVENUE

-Hotels and restaurants

-Transport, storage and communications

Добит

Graph 4. Percentage of profit in tourism

PROFIT

The project is financed by the Kingdom of Denmark, through the Neighbourhood Programme of the Danish Ministry of Foreign Affairs and managed by the LEDIB Programme”

Hotels and restaurants

Transport, storage and communications

Table 1. TOURIST VISITS TO SERBIA

	Total	Index	Domestic	Index	Foreign	Index
Visits total in 2006	2,006,488	101	1,537,646	100	468,842	104
Visits total in 2007	2,306,558	115	1,610,513	113	696,045	119
Visits total in 2008	2,266,166	98	1,619,672	101	646,494	93
Visits total in 2009	2,021,166	89	1,375,865	85	645,301	100
Visits total in 2010	2,000,597	99	1,317,916	96	682,281	106
January - October 2011.	1,816,297	104	1,153,190	100	663,107	112

Source: Republic Statistical Office

Table 2. OVERNIGHT STAYS IN SERBIA

	Total	Index	Domestic	Index	Foreign	Index
Overnight stays total in 2006	6,592,622	101	5,577,310	101	1,015,312	102
Overnight stays total in 2007	7,328,692	111	5,853,017	109	1,475,675	123
Overnight stays total in 2008	7,334,106	100	5,935,219	101	1,398,887	95
Overnight stays total in 2009	6,776,763	92	5,307,112	89	1,469,651	105
Overnight stays total in 2010	6,413,515	95	4,961,359	94	1,452,156	99
January – October in 2011	5,917,934	105	4,487,298	103	1,430,636	114

Source: Republic Statistical Office

Table 3. INDEX OF VISITS AND OVERNIGHT STAYS BY MONTHS IN 2011/2010

Month	Visits	Overnight stays
January	118	126
February	109	119
March	108	110
April	101	108
May	110	111
June	105	105
July	101	105
August	101	100
September	96	101
October	97	93

Source: Republic Statistical Office

Table 4. AVERAGE LENGTH OF TOURIST STAY IN SERBIA

	Total	Domestic	Foreign
2008	3,24 days	3,66 days	2,16 days
2009	3,35 days	3,86 days	2,28 days
2010	3,20 days	3,76 days	2,13 days
January - October 2011	3,26 days	3,89 days	2,16 days

Source: Republic Statistical Office

Table 5. FOREIGN EXCHANGE EARNINGS GENERATED FROM TOURISM

Year	Amount in .000 EUR	Index	Amount in .000 USD	Index
-------------	-------------------------------	--------------	---------------------------	--------------

Tourism Development Strategy for Doljevac Municipality for the period of 2012- 2016

Year 2008	639,900	101	944,251	109
Year 2009	617,177	97	865,373	92
Year 2010	604,856	98	798,382	92
January – September 2011	521,482	118	737,444	127

Source: National Bank of Serbia

Table 6. DESTINATIONS OF TOURISTS IN SERBIA, JANUARY – OCTOBER 2011

Place	Arrivals	Index	Overnight stays	Index
Belgrade	504,571	101	978,883	103
Vrnjacka Banja	140,365	105	539,926	105
Zlatibor	102,649	110	431,244	118
Novi Sad	93,755	119	191,752	133
Kopaonik	56,515	115	236,289	117
Nis	58,671	102	83,931	102

Source: Republic Statistical Office

Table 7. COMPARATIVE REVIEW OF HOTEL FACILITIES IN YEARS 2009, 2010 AND 2011

Type of facilities	2009	2010	Index 2010/2009	2011	Index 2011/2010	Index 2011/2009
-hotels	204	207	101	211	101	103
-hotels garni	27	43	159	48	114	178
-apartments	0	1	0	3	300	0
-hotel annexes	11	16	145	18	113	164
Hotels total	242	267	110	280	105	116

Total number of accommodation units	14,558	15,357	105	16,034	104	110
Total number of beds	23,613	24,186	102	25,841	107	109

Source: Ministry of Economy and Regional Development

Table 8. AN OVERVIEW OF THE NUMBER AND STRUCTURE OF CATEGORIZED CATERING FACILITIES FOR ACCOMMODATION, OCTOBER 2011

Num.	Total	Number of facilities	Number of apartments	Number of rooms	Number of beds
1	hotels	211	862	13113	22067
2	hotels garni	48	141	952	1612
3	hotel apartments	3	161	1	603
4	annexes	18	51	753	1559
*****	total 1+2+3+4	262 excluding annexes	1512	14819	25841
5	motels	15	14	378	646
6	tourist resorts	2	48	58	212
7	apartment resorts	2	61	0	236
8	boarding houses	2	24	29	78
*****	total 1+2+3+4+5+6+7+8	283	1362	15284	27019

Table 9. NUMBER AND STRUCTURE OF CATEGORISED FACILITIES

1	Hotels	Number of facilities	Number of apartments	Number of rooms	Number of beds
----------	---------------	-----------------------------	-----------------------------	------------------------	-----------------------

	*	22	34	1051	1798
	**	69	130	2652	4984
	***	76	323	5341	9226
	****	36	241	2818	4335
	*****	8	122	1251	1724
2					
	Hotels garni	Number of facilities	Number of apartments	Number of rooms	Number of beds
	*	4	0	48	69
	**	18	17	303	505
	***	12	60	159	309
	****	12	57	370	633
	*****	2	7	72	96

Source: Ministry of Economy and Regional Development

V – POTENTIALS FOR THE DEVELOPMENT OF CULTURAL TOURISM IN SOUTH EASTERN SERBIA

Tourism is said to be the 20th century phenomenon. This is a mass phenomenon involving movement of people from nearly all the countries into other countries, regions or places. This is a ‘rising’ phenomenon. In recent years, over 600 million people – tourists have taken part in tourist movements. The concept of tourist means every person who spends minimum 24 hours in an accommodation facility out of his/her residence place.

Human needs are in essence of tourist movements. Tourist needs are various in context and structure. First of all, they are dependent on economic conditions; nowadays man has shifted from

the “empire of necessity” to the ‘empire of freedom’. By satisfying his own biological needs, he has moved towards new challenges, travel, meeting new regions and people, holiday, recreation.

Tourist movements up to the 80ties of the last century were characterized by the fact that they were mass movements; tourists primarily met their needs for holiday and recreation. The most visited places were seaside resorts with the well-known 3S slogan- the sun, sea and sand and winter tourist mountain resorts, which leads us to conclude that movements were seasonal in character. The tourists’ needs were various; there was saturation with seaside and mountain resorts so that the ‘new tourist’ looks for new destinations. Nowadays there are various types of tourism. Apart from seaside, mountain and spa tourism, there are rural, nautical, eco (green) tourism, picnic, hunting, transit, congress and cultural tourism.

Cultural tourism is a phenomenon which by definition enables that the places which are not exclusively touristy and have no tourist movements throughout the year can create tourist offer owing to their cultural and art potentials. The basic goal of cultural tourism is motivating people to travel and get to know local cultural values in order to understand them better and acknowledge them. Today there are great opportunities for the development of cultural tourism. Nowadays tourists are better educated, more self-aware, with more refined needs; they do not want only rest (though the majority of them have already visited such destinations) but they see their travel as an opportunity to see, get to know and learn something new.

As the motives for new tourist movements, there are archeological sites, secular and sacral monuments of culture (churches and monasteries), structures of traditional and modern architecture (castles, farms, urban and rural structures, bridges) cultural and historical entities, memorials.

Besides them, the motives for tourist movements are folklore heritage (costumes, culinary specialities, tools, household items), local folklore (language, customs, beliefs, folk art and all that is traditional and specifically local), modern art and live culture (events, festivals, theatre plays, exhibitions). All this in function of tourism becomes a way to get to know old, as well as contemporary civilisations and experience them in a more intimate way which particularly reflects the humane side of tourist travel.

On the other hand, cultural assets, owing to the income generated from tourism, receive allocations for preservation, restoration and protection and tourism emerges as a special kind of advertising of some less famous places and towns. The richness of the unique, well preserved monuments, apart from the fact that allow us to get to know culture, history and lifestyle of a people, is an important and stimulating factor of the development of cultural tourism.

Cultural tourism has multiple forms

- ethical
- educational
- religious
- cultural-historical
- congress
- museum
- art
- manifestation
- "Lifeseeing" or " life participating" tourism

Nowadays, cultural tourism is a widely spread form of tourism with a large number of participants. Every country has its own specific and authentic culture, monuments, heritage from

various cultural and historic periods and tries to gain visibility on the tourism market through its uniqueness and individuality and thus attract tourists, not only to achieve economic effects but also to get them to know the history of the country and its spirit by visiting it. This aspect accounts for the most positive function of tourism and that is getting to know, bringing together and respect among nations.

Serbia is the country of rich historical past. The geographic position of Serbia, in the heart of the Balkans, made it invaded by various conquerors who had left a lot of traces on its territory, cultural influences, towns, customs, monuments dating from various historical periods. These traces are of great importance for studying and tracking its road through history and its cultural life nowadays.

The territory on which we live, south-eastern Serbia, abounds in its cultural heritage. This area changed rulers for centuries (Roman, Byzantine, Turkish and other conquerors) leaving marks of their reign.

From the earliest period, there are archeological sites from the Neolithic period in Plocnik near Prokuplje (the remains of Vinca-Plocnik culture) and archeological site in Hum near Nis (the remains of Bubanj-Hum culture). These sites are a large potential and reveal the secrets of life of the earliest population in this area.

Picture 1. Archeological site Mediana (photo TON)

In the past this was the most developed area at the time of the powerful Roman Empire, whose constituent part that was. The Romans in these regions ruled from the 2nd century BC when their conquests started until the fall of the Empire and the time when the Slavs settled in this area. There are numerous remains from the Roman period: military camps,

castrums, aquaducts, and the remains of old towns. In Nis there are the remains of the old Naissus, a powerful centre, the town in which Tzar Constantinus was born. Near Bela Palanka there is Remisiana, in the vicinity of Lebane there is well-known Tzarina town, built by Czar Iustinianus, in his birth place.

There are the remains of Hammeum near Prokuplje, Ad Fines near Kursumlija, Ad Herculem near Zitoradja with the main Roman roadway Nis-Ljes passing through this area.

Photo 2. Structure on the archeological site in Mediana (photo TON)

After the Roman-Byzantine period, the Serbian state was founded. In the Middle Ages, the Serbian rulers and nobility erected a large number of churches and monasteries that ‘speak’ of the strength of the Serbian state at that time. In Toplica, there was a large number of churches so it was called the ‘third Serbian Mount Athos’ after Athos and Fruska Gora. Once there was the capital of the Serbian state (in Kursumlija at the beginning of the reign of Stefan Nemanja). The heritage of the medieval Serbian state, which the Serbian people are very proud of, is of interest to other people and ranks among the most valuable and most important monuments of the Middle Ages on the territory of Europe.

The Nis Fortress, which is found in the very centre of the today’s city, is especially attractive to tourists. The fortress was built in the 18th century. Today it is well developed, the hiking paths, green areas, well-known summer stage where various events (Film Festival, Nis Choir Festival, fighting matches, concerts) are held have been built; however, the space within the fortress has been degraded, a number of cafes and kafanas have been built thus spoiling the authentic look of the Nis Fortress.

Photo 3. Fortress in Nis, inner part (photo TON)

The monuments from the liberation wars are a reflection of the centuries long Serbian people's fight for liberty. The most outstanding monument dating back from the Turkish War is Skull Tower in Nis, the symbol of Serbian suffering, as well as of the heroic battle for the homeland. From the First and Second World War in particular, there are monuments in nearly every place erected by the contemporaries in honour of the deserving people as a sign of gratitude for freedom brought to them.

The rich cultural heritage of Southeastern Serbia is not united in a unique tourist offer. Some tourist organisations include structures of cultural and historical heritage in their offer though as a complement (supplementary) to some other forms of tourism (spa, transit, picnic).

Photo 4. Skull Tower in Nis

VI – DOLJEVAC MUNICIPALITY

2. ADMINISTRATIVE- GEOGRAPHIC POSITION OF DOLJEVAC MUNICIPALITY

Doljevac Municipality is a municipality in Nisava district in Central Serbia. The municipality of Doljevac covers an area of 121km² which, according to the preliminary results of the 2011 census, has 6,759 households with a population of 19,158 people living in 16 settlements. In terms of area, it ranks among the smallest municipalities in Serbia, whereas it is not the case with the population and population density. With the average density of 158 inhabitants per km², it ranks among the densely populated regions and municipalities.

The municipality of Doljevac is situated in the area of Southeastern Serbia within South Pomoravlje as a part of Nis-Leskovac basin comprising the southern part of Nis and northern part of Leskovac basin intersected by Korvingrad ravine, which is the farthest point of Selicevica Mountain.

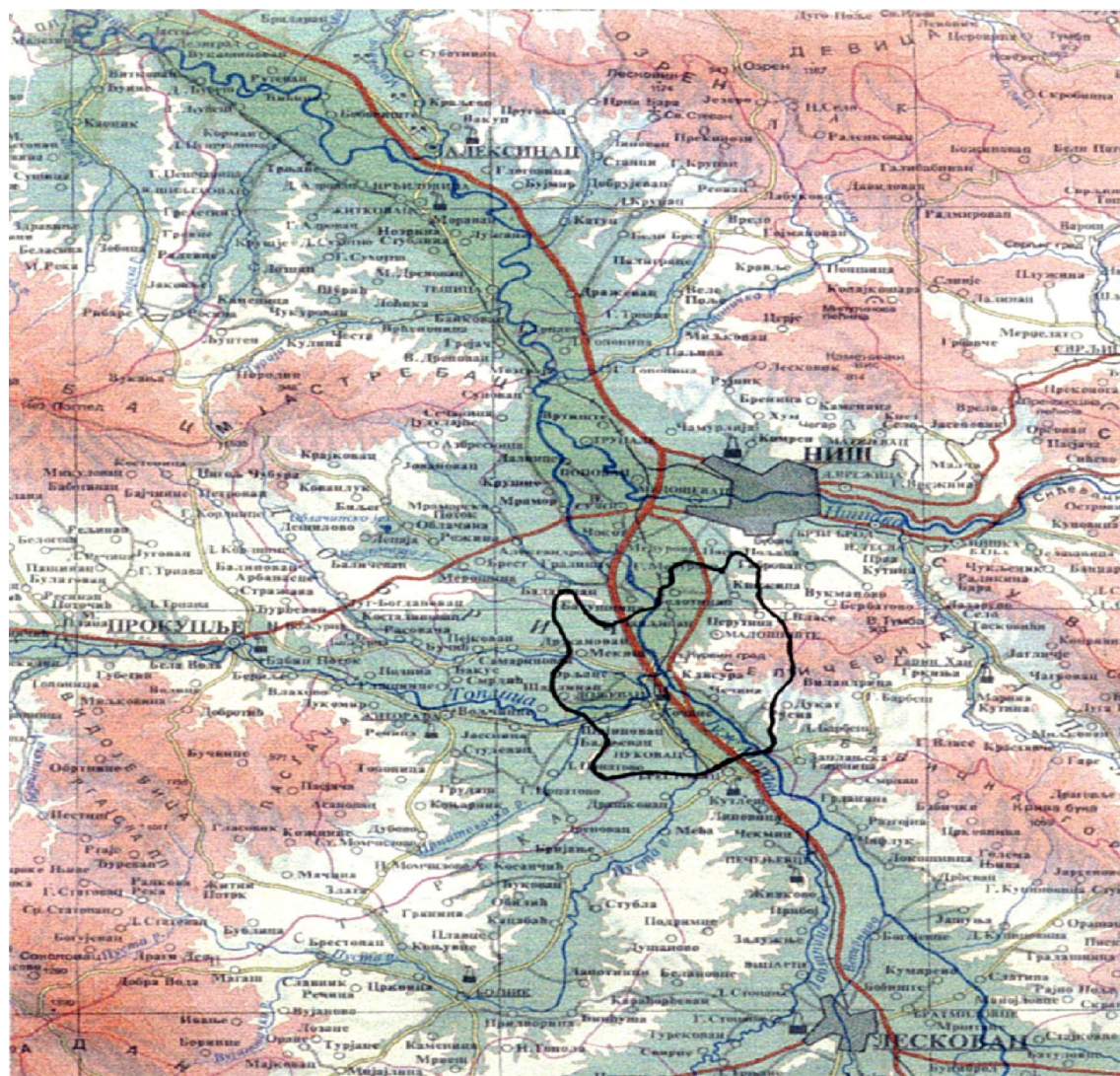

Photo 5. Position of Doljevac municipality in Southeastern Serbia

The municipality borders Merosina municipality and Palilula municipality of City of Nis to the north, Gadzin Han municipality to the east, Leskovac municipality to the south and Zitoradje municipality to the west.

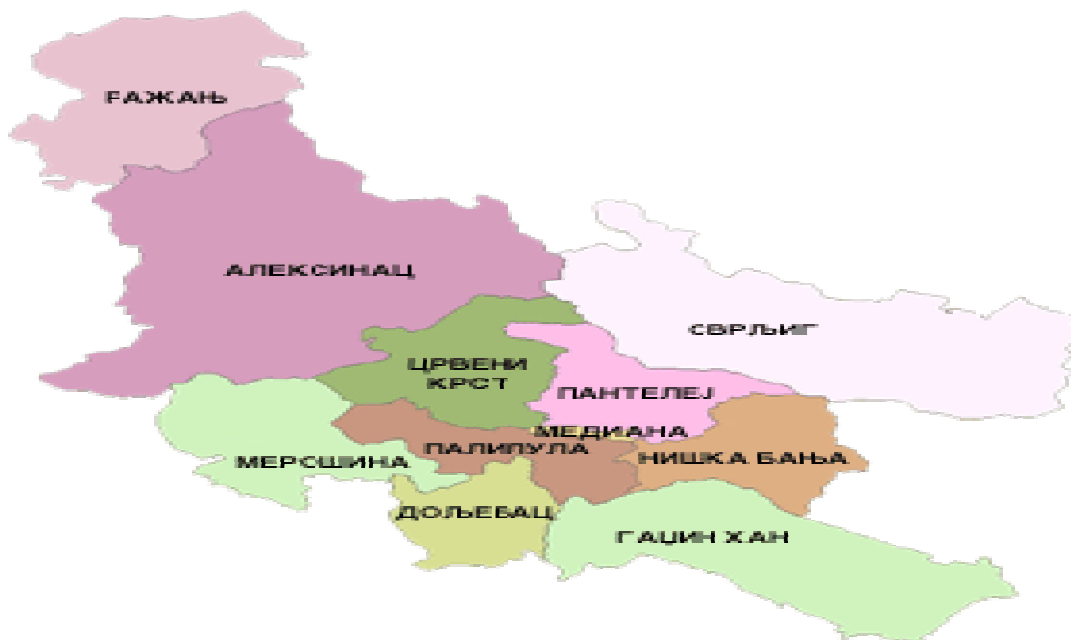

Photo 6. Geographic position of Doljevac municipality in Nisava district

The area of Doljevac municipality is 121 km² and is divided into 16 cadastral municipalities. By area, Doljevac municipality ranks among the smallest municipalities in Serbia, whereas it is not the case by population and population density. The population density is 169 inhabitants per km² by which it ranks among the densely populated municipalities in Serbia. The biggest area is covered by the territory of Pukovac village and the village of Klisura comprises the smallest territory.

2. LOCAL SELF-GOVERNMENT

The total number of employees in Doljevac municipal administration is 45.

Table 10 Organisational structure of the municipality administration

Name	Number of employees
PRESIDENT OF THE MUNICIPALITY AND LOCAL COUNCIL	2
ASSEMBLY OF THE MUNICIPALITY	2
DOLJEVAC MUNICIPALITY ADMINISTRATION	41
Head of the municipal administration	1
Department of general services and non-economic activities	24
Economy and finance department	13
Local tax department	3
Total:	45

The **budget** of Doljevac municipality in the past few years according to the figures is shown in the following table:

Table 11. Municipality's budget

Year	Total municipal revenue	Total municipal revenue per capita
2006	115.939.000	6.218
2007	158.805.000	8.636
2008	215.133.000	10.998
2009	230.695.000	12.041
2010	206.150.000	10.760
2011	268.317.000	14.005

The projected revenue of the Municipality in 2012 is about **320.815,00 dinars**.

21. POPULATION OF DOLJEVAC MUNICIPALITY

Tourism Development Strategy for Doljevac Municipality for the period of 2012- 2016

The population of Doljevac municipality is characterized by the growing number of inhabitants in the period after World War II until 1991. The increase in population was mainly influenced by the high birth rate in the post-war period, as well as by immigration of the population from the other less developed regions, as well as by migration trends within the municipality settlements, primarily into the municipality centre of Doljevac, and to a smaller extent, into Kocane, Pukovac and Malosiste. In the period from 1991 until present days, the population decreased primarily due to the low birth rate (and higher death rate) as well as due to emigration of the population to the economically more developed regions, ie cities.

Table 12. General statistics by cadastral municipalities

Number	Cadastral municipality	Population in 2002	Population – preliminary results from the 201 census	km ²	Population density per km ² 2002	Population density per km ² 2011 (acc. to preliminary results)	Number of households 2002	Number of households 2011. (acc. to preliminary results)	Number of homes 2002.	Number of homes in 2011 (acc. to preliminary results)
1	Belotinac	1321	1273	5.71	231	223	370	379	372	452
2	Doljevac	1625	1748	3.17	512	551	501	517	534	630
3	Klisura	184	157	2.53	73	62	64	43	66	55
4	Knezica	586	532	3.14	187	169	171	159	176	228
5	Kocane	1591	1478	6.42	248	230	468	445	470	547
6	Malosiste	2933	2865	17.63	166	163	798	801	801	885
7	Mekis	1137	1131	9.51	120	119	283	278	299	423
8	Orljane	1612	1551	9.3	173	167	435	466	444	658
9	Perutina	204	176	5.06	40	35	75	58	77	111
10	Pukovac	3956	4136	18.07	219	229	1003	1057	1044	1207
11	Rusna	516	413	11.53	45	36	179	161	192	211
12	Curlina	193	184	4.81	40	38	58	48	54	79
13	Capljina	1008	946	5.71	177	166	265	249	275	277
14	Cecina	834	737	8.91	94	83	224	194	246	259
15	Sajinovac	955	961	4.34	220	221	248	270	251	307

Tourism Development Strategy for Doljevac Municipality for the period of 2012- 2016

16	Sarlince	906	870	5.72	158	152	225	238	226	269
17	DOLJEVAC MUNICIPALITY	19561	19158	121.6	161	158	5367	5363	5527	6598

Source: Republic Geodetic Bureau - Real Estate Cadastre Service Doljevac; Republic of Serbia Statistical Office

Table 13. Population trend in Doljevac municipality

Municipality	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002	2011
Doljevac	17641	18825	19860	20228	20663	20637	20306	19158

One of the demographic features is homogenous ethnicity, with Serbian as vast majority of the population, the Roma as a part of the population whereas other ethnic groups account for a small number of the population.

Table 14. Ethnic background of the population in the municipality – (according to the 2002 census)

Nationality	Population	Population share (in %)
Serbs	18.451	93,77
Roma	1.049	5,36
Macedonians	16	0,08
Gora people	10	0,05
Montenegrins	8	0,04
Croats	7	0,04
Romanians	6	0,03
Bulgarian	3	0,02
Russians	3	0,02
Slovenian	3	0,02
Muslims	3	0,02
Hungarians	2	0,01

Statistics of the Republic Statistical Office (according to the 2002 census)

According to the sex structure of the population, it is noticed that there is a bigger share of male population by a small percent. The share of working age population in the total population is smaller than the republic average.

Table 15. Structure of the population by sex and share of the working age population – (according to the 2002 census)

Description	Total population	Male	Female	Total working age population	Share of working age population in total population (%)
		15-64	15-64		
		Aged 15- 64			
Doljevac Municipality according to the 1991 census	20.637	6.803	6.015	12.992	62,95
Doljevac Municipality according to the 2002 census	19.561	6.684	5.905	12.589	64,36
Republic of Serbia according to the 2002 census	7.498.001	2.494.719	2.538.086	5.032.805	67,12
Nisava District	381.757	127.226	126.485	253.711	66,46

The education structure of the population in Doljevac Municipality shows that there is a small share of the population with higher education, far below the Republic average and the average of Nisava District. The majority of the population has secondary education and there is a bigger share of the illiterate.

Table 16. Education structure of the population (according to the 2002 census)

Description	Total	Population with			Share of population with		
		Secondary education	Further education	University degree	Secondary education (%)	Further education (%)	University degree (%)
Republic of Serbia	7.498.001	2.596.348	285.056	411.944	34,63	3,80	5,49
Nisava District	381.757	125.313	14.659	23.131	32,83	3,84	6,06
Doljevac Municipality	19.561	5.975	331	170	30,54	1,69	0,87

The number of the unemployed in the municipality is high, higher than the Republic average. There is a high rate of first-job seekers and unqualified people. In case of activating tourism potentials, labour force would not be a problem.

22. ECONOMY OF DOLJEVAC MUNICIPALITY

The population of this region was solely into agriculture up until World War I and it was the main economic activity in the period between the two wars. The population was into land cultivation, cattle breeding, wine growing and fruit growing.

The rise and development of some new branches of economy were important for the changes in socio-economic life of the village and villagers. Villages, especially those along the railroad and important roadways, gradually caught up with the new forms of public and social life and conduct.

Groceries and convenience stores opened in the villages to meet the bigger household demands for the products and commodity that could not be produced in the household, such as some necessary colonial and industrial goods, craftwork and other commodity which had to be supplied from the town. For the same and similar reasons, crafts developed as well, and with opening of 'kafanas' in the villages by the main communications, especially in Pukovac, Kocane and Doljevac, the foundations for developing rural catering were set.

The development of crafts included shops mostly for the purposes of agriculture and cattle breeding, such as the blacksmith's, smithy's, cartwright's and carpenter's, pinter's and alike, followed by the tailor's, tinsmith's, pastry maker's and others. There were many watermills for wheat grinding especially on the Pusta Reka, Toplica and Jugobdanova's Rivers. The majority of commercial stores, various small shops, smithies and kafanas were in Pukovac.

Owing to its position and size compared to the surrounding villages in those years, Pukovac steadily grew into a commercial and trade centre of this area. These features were attributed to it especially until the mid thirties of the 20th century, when a market for sale and barter of farm products, livestock products, trade, industrial and other commodity was opened in the village.

In the first postwar years, in 1948 to be more precise, the facilities were built in Doljevac and a hemp processing plant called Spinning mill 'Tatko' – Doljevac was established, primarily because this area and broader area of South Serbia were known for hemp growing. In those years, a mill 'Crvena Zvezda' was founded in Doljevac as well, which operated in the facilities of the industrial mill of the Dimitrijevic's brothers. In Belotinac, immediately after World War II, the facilities were built in which an independent plant 'Hladnjaca' – Belotinac operated, which was into abattoir and poultry processing, and later into sheep and oxen. During the seventies and eighties of the previous century, this well-known abattoir was a part of 'Agroeksport' from Belgrade and was operating as an export abattoir. In the late sixties of the 20th century, the abattoir was moved to Doljevac. It ranks among the oldest companies in the municipality which operated until the privatisation a few years ago and went into butchery of neat cattle and sheep, as well as sales of meat products and other goods.

In the economic structure of the Municipality, apart from agriculture as the leading branch, there are other business activities: industry, crafts, commerce and alike. Their development started in the first post WWII years, with construction of a number of business facilities and with founding of the first enterprises. Some of them, for various reasons, stopped

working, whereas a number of them are still operating; however, it should be pointed out that in some way and in their time they contributed to the faster economic and social development of the area. According to the geographic and climatic conditions, the broader surroundings of Doljevac is distinctly agricultural region so that agriculture is the basic economic activity in the municipality.

23. TOURISM POTENTIAL OF DOLJEVAC MUNICIPALITY

The tourism and geographical position is a complex category and consists of two groups of elements: physical and functional. The first group comprises: position in the geographic coordinate system, physical relation with closer and distant geographic entities and corresponding dispersive zones, as well as predispositions for communication with the neighbouring regions and sources of tourist demands on the macro, mezzo and micro level. The functional elements and factors show the physical relation of Doljevac municipality to the direction of tourist movements, according to the sources of tourist demands and according to the neighbouring regions, including transport infrastructure and modes of tourist transport.

The main relevance of the municipality's position comes from its function of connecting attractive and receptive factors of tourism offer with emittive centres, i.e. tourist trends in the country and abroad. The role of the position in terms of physical integration, organization and tourism promotion on the tourism market plays a particularly important part.

The position of the municipality in the coordinate system is between 43°15'34" and 43°09'31" north latitude and 21°47'16" to 21°53'31" of eastern longitude.

The tourism and geographical position are determined by the closest domestic and international tourist routes running along the road, rail and air communications.

The road transport has the primary relevance for the development of tourism for the time being. This was greatly influenced by two factors:

- 1) overall relevance of services and advantages of road transport in the modern field of tourism
- 2) favourable position of the municipality in relation to the external road network.

The most important roadway is Corridor 10, that is, the Budapest – Novi Sad – Belgrade – Nis – Skopje – Thessaloniki – Athens E-75 motorway which runs through Doljevac Municipality. This roadway is naturally the most important since it links the municipality of Doljevac with Western Europe (with the most emittive centres) and the South Mediterranean (with the most receptive centres).

In addition to the E-75 motorway, the following roads play an important part as well: a section of the old motorway passing through the municipality, the Nis-doljevac-Leskovac-Vranje trunk road and Nis-Doljevac-Prokuplje-Kursumlija regional road (this communication connects the municipality with Kosovo and Metohija and Kopaonik Mountain and farther leads to the Adriatic Sea). Of local roads, an important role is played by Nis- Orljane- Prokuplje road. The total length of the road network in the municipality is 91km.

The role of the rail transport is considerably smaller compared to the road transport, with the most important railway along Corridor 10 being Belgrade-Thessaloniki railway. The Doljevac- Kursumlija-Kosovo Polje Railway lost its importance.

The vicinity of Konstantin the Great Airport in Nis is of great relevance for tourism.

Owing to the favourable transport and tourism position, transit tourism has a big potential, although the existing communications and means of transport for the purposes of tourism development do not meet various demands of tourists with its quality.

24. PHYSICAL AND GEOGRAPHICAL FEATURES

Nature tourism values are structures and occurrences in space created through action of inner and outer forces of earth. They have one or more kinds of tourist attractiveness and influence certain types of tourism. They are characterized by multiple interdependence, connection and permeability. They occur as complex, independent and complementary and are a basis of the development of a number of types of tourism. Since nature is evolving, so are its tourism values which are not given forever but increase or decrease, especially if they are not acted upon by human being and society either creatively or destructively.

Natural features which are potential tourism values can be classified into: The physical characteristics

- geomorphological features
- climatic features
- hydrographic features
- characteristics of flora and fauna

The geomorphology of the municipality is characterized primarily by alluvial and dilluvial plains along the river beds. The valleys of the South Morava, Toplica and Pusta Reka are built from sand, clay and marl. Through conducted examinations, the gravel deposits of over twenty million cubic metres have been found. Selicevica is the only mountain on the territory of the municipality, mainly made up of pre-Cambrian slates with predominant gneiss and micaschists. This mountain is good for picnic tourism since there is a medieval Town of Koprijan located there and for cultural tourism as well.

25. CLIMATIC FEATURES

Climate depends on a complex of occurrences classified into two groups. One group is climatic factors which are hardly changeable, whereas the other group comprises climatic elements and are very changeable in time and space. The basic climatic factors are Earth rotating and revolving, latitude, longitude, altitude, relief, type of base etc. The basic climatic elements are radiation, insulation, air temperature, air pressure, direction, strength and speed of the wind, humidity, precipitations and snow cover.

On the territory of the municipality there is moderately-continental climate with more distinct continental characteristics, hot summers and moderately cold winters. The transitional seasons are characterized by variable weather with autumns being warmer than springs.

Table 13. Average monthly and annual temperatures and relative humidity

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	ann	amp
Doljevac 2002 (average temperature)	- 0.4	0.5	5.8	11.8	16.2	20.1	22.9	22	28.5	12.4	7.5	1.4	12.4	23.3
Doljevac 2002 (average humidity)	84	75	67	65	67	63	61	63	75	78	79	83	72	23

Source: Meteorological observatory of Nis Fortress and the Republic Hydrometeorological Office

The climate of the municipality is very favourable, primarily for the development of picnic, transit, hunting and cultural tourism.

26. HYDROGRAPHIC FEATURES

As far as hydrographic elements are concerned, the South Morava River as well as its tributaries the Toplica and the Pusta Reka play the most important role by far. The territory of the municipality is abundant in underground waters and there are several small rivers. On the South Morava, fishing competitions are held and the Toplica is relatively abundant in fish. People used to go for a swim in these rivers but because of the devastation of the area and water pollution it is not possible any more.

The main hydrographic artery is the Toplica River. The Toplica's spring is under Suvo Rudiste on Kopaonik, it is 124km long and it flows into the South Morava at the village of Orljane.

Photo 7. The Toplica River at the village of Orljane (photo by Milan Stankovic)

The Toplica basin comprises 14,9% of the total area of the South Morava basin, and it makes 10,9% of its flow. It is formed from Djerakusa and Stavska River (in the lower flow called the Lukovska River) which conflow at Mercez. It accepts its two biggest tributaries of the Banjska and Kosanica. In the lower flow the biggest tributaries are the Crnatovacka River (in the lower flow called Dulim) which flows in to the right at Orljane and the Jugbogdanovacka which flows in to the left at Orlajne.

27. CHARACTERISTICS OF FLORA AND FAUNA

Flora and fauna are particularly important for tourism trends, since this is related to the trend with differences in relief, climate, soil composition and hydrography, and therefore different species of the living world are present. Although there is a tight connection between the two basic categories of the living world in nature, their specific features are differently manifested in tourism trends. The picture of the condition of fauna in the past decades matches the overall picture of the society just before transition and during the transition. On the one hand, non-government organisations which deal with the environmental issues are poorly developed, and

on the other hand there is a lack of interest on behalf of institutional actors from the public sector for preservation of fauna. This is a consequence of the low environmental and civic awareness of hunters, fishermen and people who are in immediate contact with nature, which causes a big problem to Serbia, but which luckily is not that much present in Doljevac municipality. A big problem is the use of huge amounts of chemicals in agriculture. Many pesticides are forbidden in European Union and the world, whereas they are still used thus leading to big and long run soil pollution as well as the surface and underground waters. This directly affects the fauna, as well as various species of flora. Hunting tourism is a potential of this municipality, since there are already legal persons which have been dealing with this matter for a long time. However, these are still modest steps, unorganized and without any important effects on economy of Doljevac municipality.

Selicevica Mountain is abundant in autochthonous plant species which have healing features. The flora in the other part of the municipality is present as crops. The crops such as corn, wheat and vegetables are predominant whereas orchards take up a smaller portion. This area is well known for its production of early spring vegetables in greenhouses and glass houses as well as for growing pepper and watermelon. In honour of this plant, people organize Dobricka watermelon Festival each year in the village of Mekis.

The big potential is hunting tourism. The entire region except for domicile areas is a hunting-reproducing area where different species of game live and reproduce. The hunting association Toplica Doljevac runs the hunting grounds. Mainly rabbits, pheasants and partridges are hunted. In the past few years a large number of foreign hunters come, mainly from Italy.

28. ANTROPHOGENIC TOURIST VALUES

Anthropogenic tourist values cover those structures, events and manifestations which can draw tourists' attention and which are created by man. Unlike the natural ones which are suitable for the development of recreation type of tourism, anthropogenic tourist values stimulate cultural and manifestation tourist trends. This originates from aesthetic, curiosity, art and landmark features of tourist attractions. Since visits to some anthropogenic tourist values and organizing specific events is not dependent on time, tourism business can take part throughout the year and can be used to extend tourist season in specific resorts. Nowadays there are 103 registered shops. The leader of commercial development on the territory of the municipality is private enterprise 'Daka' doo from Doljevac, located next to the Nis-Prokuplje regional road on an area of 1,5ha with a big business and storage area. In this area, the wholesales of consumables of various supplies and warehouse of all kinds of building material are stored. Transport and shipment of goods at home and abroad is in the domain of the activity of this successful firm. This enterprises disposes with tens of new trucks, barge trucks and towers for operations. It employs about 20 workers. The favourable traffic position of Doljevac, Pukovac, Kocani, Belotince and other settlements caused that a considerable number of warehouses, buy-back points and storages and business units nad foreign commercial companies are located in this area and there is big interest in new investments in this area. It is expected that commerce will remain one fo the main agents of employment in the municipality in the future as well. The structure of business entities is made up of 105 crafts, 103 trade and 19 catering entities. Among large enterprises, we should mention the following: 'Mak International', 'Vodogradnja' from

Pukovac, 'Aleks International' from Kocani, 'Daka' from Doljevac, 'Dimic' from Orljane, 'Silo', 'Interfish' from Belotince.

Of well-known and successful craft shops we should point out 'Universal' and 'Unijazanat' from Doljevac. On the basis of all that has been stated, it can be concluded that small businesses are the agents of economic growth of the municipality and that in the future even more favourable outcomes, better business operations, recruitment of a number of workers in this sector are to be expected.

29. ROMAN SITES ON THE TERRITORY OF DOLJEVAC MUNICIPALITY

On the territory of Doljevac municipality there was a fortress, and definitely a settlement close to it on the slopes of Selicevica Mountain on the way to the South Morava at the site of the medieval Town of Koprijan. In the book 'Archeological Sites in Serbia' written by Milutin and Draga Garasanin, the following was recorded about it and the Roman road:

'Kurvingrad, an important strategic position on the Roman road from Nis to Skopje. At the entrance into the town there was a Roman inscription. The town lies on the antique foundations and was renovated in the Middle Ages.'

In the immediate vicinity, at the site of Donji Rid, in the area of Klisura village, Adam Orsic-Slavetic, an archeologist also discovered the remains of a Roman fortress. Archeologist and scientists Ladek, Premerstain and Vulic made a discovery of a Roman tombstone with an inscription. The material findings in the area of the neighbouring village of Malosiste testify about the stay of the Romans. In the vicinity of the bridge on the South Morava a site was discovered where seven tombs with the remains of Roman pottery were found. In the area of Malosiste village, an antique slab with inscription was found as well.

The archeological sites in the areas of Klisura and Malosiste villages are only a part of numerous findings from the Roman period in this region. Archeologists found the remains of Roman fortresses on Kulia Hill near Dobricko village of Gradiste, ten kilometres north of today's Doljevac.

30. BYZANTINE HERITAGE ON THE TERRITORY OF DOLJEVAC MUNICIPALITY

On the territory of Doljevac municipality there are the remains of a big 6th century church in the area of Curline village dating back from the early Byzantine period. The detailed description of this important site was provided by our well-known writer and scientist Milan Dj. Milicevic, who visited the newly liberated regions immediately upon liberation from the Turks. Among other things, he wrote about this church the following: 'The church was built from baked brick that looked like the Roman bricks; the altar was turned straight eastwise. The length of the church is 26,19m, of which 6,80m is the altar, 12,46m is the proper church and 3,75m is the narthex. Both rib walls and the third one separating the narthex from the church are 0.92m thick. There is one big altar in the middle and there is one small on each side; on the track dividing the altar from the proper church there were four green granite pillars of which three were found fallen and crushed in the rubbles of the church, whereas the fourth one was missing. The larger parts of these pillars are now 1,66m long and 0,32 - 0,35m thick at the ends. The bases were red, marble, well smoothed rocks still standing on their place. It can be seen by them that the pillars were damaged

and pulled down by force so that the church could be easily destroyed. The proper church is 12,46m long and 15,40m wide. Its interior is divided into three parts each by its altar. The middle interstices is 8.5 m wide and the two side ones are 3.45m wide each. The church was entered from the narthex through three doors. The middle one is 2,15 wide and each side one is 1,75 m wide. The narthex is 15.40m wide, as wide as the proper church, and 3.77m long. The bricks used for building the church are tripled per size.

Some are 0,37m long, others are 0,40m , third ones are per 0,44m and 0,25, 0,30 and 0,32m wide and 0,03- 0,05m thick. Some are marked with two signs that look like letters and some with our cross'.

This precise and thorough description was given by Milicevic on the basis of the fact that he visited the site at the time of excavation works and he says the following about the discovery itself: 'A Blagoje Maslar from Malosiste village started to excavate first and look for the church. Having seen that Blagoje's zeal was awarded with such unexpected discovery, other local people started helping Blagoje and so far it has been dug out everywhere around the walls' This church was mentioned in the book 'Tzarina Town – a fortified settlement in Byzantine Ilirya' by Vladimir Kondic and Vladislav Popovic. At the site of this ancient basylicum from the early Byzantine period, a new church, today's temple of St Petka in Curlina was erected in 1900.

Photo 9. St Petka's Church in Curlina (photo by Milan Stankovic)

St Petka's Church was consecrated in 1901. The church is interesting because there was a portrait of Milan Obrenovic, painted by our well known artist, Djordje Krstic from Nis. In the twenties of the last century, the roof of the church collapsed, after which the church was restored and the portrait of King Milan taken to Nis Institute for the Protection of Monuments.

The church in the area of Klisura village, whose remains were discovered in 1933, also dates back from the same period. Kondic and Popovic describe this church in their book: 'According to overall disposition of the base, it matches trichonchs from Tzarina Town. The north pastophoria has on eastern side a small apse with the cross basin. Although it reminds of the font, the basin in this case served for washing church dishes (diaconicon)'

Photo 10. St Simeon's Church in Klisura (photo by Milan Stankovic)

Photo 11. St Simeon's Church in Klisura, the interior (photo by Milan Stankovic)

The population of Klisura and Malosiste, together with the Nis eparchy, erected a small church dedicated to St Simeon's on the foundations of this byzantine structure. The church was built from the material found there while discovering the byzantine basylicum (mainly of stone). The interior of the church was not painted but there are several icons. In the village of Klisura, the days of St Simeon's are held, when liturgy is served in this church.

Toponyms and many findings, still not sufficiently examined by experts are evidence of existence of earlier settlements. In the area of Rusna village, one part is called Latin cemetery, where nowadays there are the remains of a small church and a well built of stone. On the other

location in the area of this village called Gradiste, there are the remains of the walls about 80m long and 20m wide with a number of partition walls.

In the area of Knezice village there was a part called Greek cemetery, where the farmers found the remains of the stone, tombs and other material while cultivating the land and the name itself indicated the possible traces of a settlement from the antique period. The villages of Malosiste and Knezica are found in the area between Kurvingrad and Curline, which make assumptions about these findings more realistic.

In Dobricki part of this area as well, the folk tales and accidental findings of the old building material, money and many other artefacts indicate very old times. Milan Milicevic recorded the stories told by the elderly 'that from Kurvin grad and Komige there was a town next to the town along this chain. From Merosina to Komiga in the direction of Kurvingrad the cat could jump from a ceramide onto a ceramide'.

13. DOLJEVAC IN THE MIDDLE AGES

13.1. TOWN OF 'KOPRIJAN'

The first reliable data about this area date back from the 14th century. These are written sources and traces of material culture from the period of Serbian medieval state. In the written sources the field of Dobric was mentioned earliest. The oldest record about Dobric refers to the year 1330 in the book: 'Lives of Kings and Serbian Archiepiscopuses', by Danilo II. In the biography of King Stefan Decanski it is written: 'And so his highness the king ordered that all soldiers of Serbian state gather onto the field called Dobrice; that is a beautiful and large field in the place called Toplica since it belongs to the Morava River. On that field many of ancient tzars fought many dreadful battles. And there this highness the king hoped to fight against the Bulgarian tzar'. It can be seen from the record that Stefan Decanski expected that the battle against Bulgarian King Mihajlo would be fought at Dobric; however, the Bulgarian king changed the direction of the fight and headed for the Struma River. Our king Stefan Decanski waited at Velbuzd and completely defeated him.

Town of Koprijan

Photo12- Walls of the medieval town of Koprijan

The earliest traces of material culture and written records include those related to the medieval town of Koprivan. The fortified town of Koprivan was built in 1372 by a Serbian landowner Nenad, which can be seen by the lintel of the town's gates now kept at the National Museum in Nis. The inscription on the lintel says: 'Аз Ненада син казнаца Богдана сазидах си град Копријан в дни благоверного господина ми кнеза Лазара в лето 1372. године ' (I, Nenad, the son of tax-collector Bogdan, built myself this town of Koprivan at the time of my noble Duke Lazar in summer of the year 1372'). It is a common belief, although some historians also claim that landowner Nenad was one of the Yugovics, the son of Yug Bogdan's.

The town covered an area about 80m long and 50m wide, which means that it spread on the territory of over 4000m². The main entrance was located on the north-eastern side whereas on all other sides there were several towers for defence purposes. In the eastern part of the town there was a structure covering an area of 500m². The town was encircled with a large trench which also served for security and defence.

Photo 13. The walls of the medieval town of Koprivan (today)

The town of Koprivan had its suburban part with a church in it, which indicates the importance of this medieval fortress. That church, whose base and remains were discovered by archeologist Slavetic belonged to the group of Serbian churches known as the Morava School of Church Architecture, covering the period of the last fourth of the 14th and the first half of the 15th century. That church was the town's place of worship where religious services were held.

Upon the discovery of this church in 1933, Slavetic wrote down: 'There is a church in Morava style built of unhewn stone. The floor in the narthex had a rough mosaic whereas in other parts of the building it was paved by alternately laying tiles 20 x 20 cm in dimensions, made of

white marble and local green stone'. Nowadays in the area of Klisura village, there is a small church dedicated to St Simeon erected on the foundations of that church.

With the final fall of Serbia under the Turkish rule, the town of Koprijan lost its strategic and functional importance, the population dispersed and the town was deserted and gradually forgotten together with its name. Later its name was changed into Kurvingrad or Korvingrad. Namely, the village at the foot of the town was called Kurvino and there was a shift of the term 'town' to the village at the foot which was eventually named Kurvingrad (this can be seen from the Turkish registry of Nis and surroundings in 1498). Since the village survived the town and sustained later on, the ruins of the town above it were named after it.

Town of Koprijan, today's Kurvingrad or Korvingrad, ranks among the important monuments of Serbian medieval history and culture. As a medieval fortress it is ranked in the group of the most important artefacts of secular architecture in the last decades of the 14th century and the first half of the 15th century. These are the only remains of a medieval town on the territory of today's municipality of Doljevac and therefore should be taken advantage of and valorized touristically. There are no good access roads and the town is left to the ravages of time.

In terms of activating the town of Koprijan for tourism purposes and its valorization, there are plans for regulation of the site, building of an access road with parking lots, building of hiking and running tracks as well as the belvedere in the immediate vicinity of the walls from where there is an extraordinary view over the valley of the Morava and the entire region.

Kurvingrad Fortress in the vicinity of Nis has not been sufficiently explored site so far, yet it seems to have been settled at the dawn of history. Due to its traffic and strategic position above the gorge and erected at the time of the Roman Empire, the settlement was a defensive tower of the military road (via militaris). It was also an important military point in the byzantine period under the name of Komplos. In the Middle Ages, the settlement that remained from the previous period was restored, and ever since then it has been called Koprijan. Koprijan is a border town in the despotate, many times ruled by Serbian and Turkish rulers. When the Serbian state was destroyed in the last Turkish attack, Koprijan was devastated, the population slaughtered and displaced or taken away as slaves to Small Asia. The fortress was used as building material for building Niska fortress several times. In the twentieth century, the rubbles were carried off by the local population and used for building their own houses.

It is believed that the vulgar name of the town dates back from the times when a certain immoral lady from the town, during the seige of the unconquerable fortress, made the guard open the gates of the town while everyone was sleeping, or she did it by herself. According to another legend that remained even livelier in the consciousness of the people is that the town belonged to the queen and that it got the name because the queen seduced a priest from the church at the foot of the town. In order to make their dating easier, she ordered that the canvas be stretched from the town to the church so that she could walk on it. In July 1933, there was a church below the town indeed; it belonged to the Morava style, built of unhewn stone.

Kurvingrad has extremely good strategic position. With a bit lower Komiga on the other side, it completely closes the narrow Morava Gorge in which the existent road along the antique route and Nis-Vranje railway run over the Morava and Toplica Rivers via two bridges at the mutual

distance of 2 kilometres. In the mid 6th century, Tzar Iustinian I built 32 new and restored 7 earlier fortresses in the vicinity of his birthplace Nis. In the interior of the country he built numerous castles so that the population could shelter in case of barbarian attacks across the Danube. It is said that ad Herculum and Calis castles were restored.

Naissus sustained and grew into a big city called Nis. In the Charter (official document with a gold seal) of Czar Vassilius II from 1020, Nis comprised Mokro, Svrljig, Toplica and Komplos. The belief that Komplos later changed the name into Prokuplje and the argument that it is actually the same locality was challenged when the document about the Segedin trouce from 1444 was found, where KOPERHANUM and Prokopiam were mentioned separately. Komplos must have been located on the site of today's Kurvingrad. The similarity in the names was noticed and the whole area abounds in byzantine findings. Subsequently, a byzantine basilicum and a few tombs were found in the neighbouring village of Klisura. While digging for the foundations of buildings, the remains of small and big structures are usually found, which, judging by the material and method of building, date back from 6th to 8th century A.D. Komplos must have been an important main town connecting the Morava valley with the valley of Vardar, the constituent element of the network which existed in the previous period in this area, an important military point that secured the road from the plunderers and barbarian attacks. It is not known what the destiny of the town was at that time, but it could justly be considered as unconquerable. The important defensive power of the town relied on the inaccessible mountainous terrain with the clear view over the valley and river from it and whose rear was protected by even higher Selicevica Mountain.

Since the Slavs settled on this territory, since the beginnings of Stefan Nemanja's reign, this area has been known under the name of Dubocica. It remains unclear whether Dubocica is the same as Dendra which was mentioned in the byzantine sources. When in 1933, a lintel stone for Korpijan town was found in Nis Fortress (today kept in the Nis National Museum), the question was raised how it could have been brought there. The stone lay among other stones as unused building material. It was likely that it was transported here during one of the last Turkish invasions, before the fall of the despotate and that the Serbian medieval Korpijan had shared the destiny of the majority of other Serbian medieval towns which were destroyed and used to build Turkish military camps.

13.2. RELIGIOUS STRUCTURES

ST JOHN'S CHURCH IN ORLJANE

Above the village of Orljane on Kumiga Hill at the altitude of 264 metres, on the left side of the South Morava above the Nis – Skopje motorway opposite Kurvin grad, there is an old Orljane church today dedicated to St John's, dating back from the late antique period.

Photo 14. View over Kumiga Hill and St John's Church

Before erecting the new St Paraskeva's Church it was a parochial church for the entire region. By style, it is a single nave church without dome erected before the Nemanjic's era, that is before 13th century, according to all explorers. Vasilije Markovic, Dr Vladimir Petkovic and others wrote about it. They all generally agree that it is a very old structure with specific features of the Byzantine architecture.

Photo15. St John's Church

Due to the lack of space, only the royal doorway and northern door were fitted, and since the church can take up only a small number of believers, the exit door were opened on the southern side. At Saint's Day celebrated by the church (7th July, St John's Day), when a lot of people gather from nearby and far off, the believers only pass through this small church without delay. The northern wall and altar part of the church are best preserved parts of the original

structure whereas the remaining part dates from recent times. The outer wall surfaces on the northern side as well as on the altar apse are divided by four pynasters (0.30m wide) into five equal parts.

The dimensions are very modest. The middle part of the temple is only 4 metres long, the altar with apse is only 2 m whereas the height of the arch is about 5,50 metres. When entering from the north and south side there are two improvised pillars, which greatly constrict already narrow interior of the church.

The south and west wall were built later and without these features, which means that this part was pulled down and rebuilt later.

The time of demolishment of this church is not precisely known but it must have been abandoned at the Turskih period and mostly destroyed during Serbian-Turkish War in 1877 with Turkish canons which hit this point.

In his work 'The Kingdom of Serbia' page 356, the travel writer Milan Dj.Milicevic said that on the hill near Orljane, part called Komnjiga, there was an old church with only 3 metre high walls remaining there. In 1895, the travel writer Tihomir Djordjevic noted down that the church had already been renovated and that 'it was renovated by a man called Zivadin from Nis who kept guard there during the war and promised to build a church on that spot if he stayed alive.' According to the number 160 report of an Orljane priest dated 10th May 1939, the church was probably renovated between 1885 and 1890 and it was really done by a man called Zivadin who was not from Nis but from nearby Pozarevac or Arandjelovac. At this point during the Turkish-Serbian War, he was in a very critical situation under the action of Turkish artillery so he made a vow that if he stayed alive, he would renovate the church destroyed by Turkish canons in front of his eyes. There was a common belief among people that Zivadin had a plan regarding the location where the church money was buried so that he renovated the church with that money and then moved to his in-laws' and settled in Voljcinci village where his descendants live today.

There were several structures within the church compound: baptistry, section for people and lodgings. However, these structures were razed to the ground in World War I when the church was also considerably damaged. In World War II as well, in the spring of 1944, the church was damaged by shrapnels again but much less this time. Yet the traces of this damage can be seen not only on the walls but also on the royal doorway, as well as on the icon of Christ the Saviour, south of the doorway.

The iconostasis was made by Djordje Zogravski from Veles and in the church there are a lot of icons received as gifts from various places of south-eastern Serbia. In the middle of the church there is an 'amvan' made of stone in the level of the floor. On the south side of the altar one naval is used by deacon. The old books and icons were moved in the new church in 1936 and of old artefacts there is only one fragment of an ancient censer.

In 1895 on the hill of Komnjiga around the church, Tihomir Djordjevic found petrified mortar, as well as half of a 0,33m long brick. Djordjevic also noticed the Hollow Stone, which is much visited by people even today and is called the healing stone. He also noted down that on the south- western side of the hill there were remnants of an old church (the today's parochial church of St Paraskeva's was built on its foundations in the period between 1931 and 1936). On the basis of all that has been said, it is likely that on this outstanding location, there really was an old byzantine fortress where another small church was erected for the needs of a small number of people from the town. At the foot of the hill where St Paraskeva's Church is situated today, there was certainly another church probably of later date erected for the needs of the population living nearby. The church on the hill might have served as a monastery in the Middle Ages.

Not far from it in the rocks there was an ascetic place of a monk who was widely respected among the people at his lifetime and that is the reason why later some cult activities were associated with this hollow rock. At the time when the church was pulled down, people came to pray in this ascetic place and continued to do so even when the church was ready for service. In order to make the people visit the church and not the rock, the local priest Kosta Prvulovic and the district head put the dynamite in this rock and pulled it down but this did not diminish the respect for it. The rock was put up together again and fixed with concrete so that a great number of people from all over the world visit it today.

The assumption that this church served as a monastery at the Nemanjic's time and later was supported by an old ruler's chart from 14th century and also the folk tales passed on from one generation to another in the villages of this region. In Duke Lazar's chrysobull to Ravanica Monastery written in 1381 in which the village of Orljane was mentioned for the first time, St Nicola's Church on Komnjiga Hill was mentioned as well. St Nicola's Church mentioned in chrysobull is actually today's St John's Church on the hill above Orljane. The fact from chrysobull means that the church was dedicated to Holy Father Nicholaos but at the Turkish time it was deserted, the native population displaced and the old fame of the church completely forgotten. After liberation from the Turks, when the church was ready for religious service, the new church slava was chosen –the birth of St John the Baptist, since nothing was known about the old slava. This celebration as slava was taken probably because there is no church in the entire area celebrating Ivanjdan and besides that, it is not excluded that the church itself was sanctified on that day in 1908; subsequently, the church's slava changed.

In 1966, the church was generally mended, roofed, plastered, painted and paved around. The concrete house 6 metres long and 4 metres wide, which serves as a lodging, was erected in 1967. In the same year, an old well below St John's was found and cleaned. The latest works were carried out in 2000 when the church was returned its original look, that is, the mortar was taken off and the church was restored and conserved. These works were carried out by the Institute for the Protection of Monuments.

Photo 16: St John's Church, south side

A folk legend holding that the church was a monastery is also interesting. According to it, on the opposite side of Komnjige in town across the Morava, there lived a tzarina or a lady. The lady used to walk across the stretched canvas to the monastery on Komnjiga Hill for prayers.

Since in the monastery there lived a very handsome and fine monk, the morality of the lady was at stake and subsequently her town was called Kurvingrad. Apparently, the

church must have been a monastery at a time and the Hollow Rock was the monks' ascetic place. A great number of people visit the church and the rock nowadays especially before church's

slava on 6th July and 7th. The church is under the protection of the state and is a rare cultural monument from that period on this territory. Although it is visited by people a lot, these are unsolicited visits and the church is not placed in tourism offer of the municipality and region despite good potentials because of its history, vicinity of the main communications and good and illuminated access road.

St Paraskeva's Church

South west of the old church of St John's at the foot of Kumiga Hill in Orljane village there is St Paraskeva's Church. It was erected on the foundations of the old church in 1931.

Photo 17: St Paraskeva's Church

The dimensions of the church are as follows: it is 10 metres long with 13 metre altar. The width of the church is 4 metres whereas its side overhangs make an architectonic cross 2 metres deep, which means that the range of the church in width is 8 metres in total. The height of the church is 7 metres and on the western side there is a gallery for the

choir.

Churches in Pukovac, Kocane and Belotinac

In Pukovac, the biggest village in Doljevac municipality and the entire area, in the vicinity of Pusta Reka, there is a beautiful church dedicated to St Nichola. The church was built at the beginning of the 20th century. This church is parochial for the residents of Pukovac and a few neighbouring villages. With its beauty it attracts a large number of religious people not only from the vicinity but from far off parts of the country.

Photo 18. St Nichola's Church in Pukovac

In the village of Kocane there is probably the most beautiful religious structure in Doljevac municipality. That is the church dedicated to St Archangels Michael and Gavriilo. The church is situated in the centre of the village it has a huge yard with lodgings.

Photo 19. Church in Kocane

Photo 20: Interior of the church in Kocane

The project is financed by the Kingdom of Denmark, through the Neighbourhood Programme of the Danish Ministry of Foreign Affairs and managed by the LEDIB Programme"

In the village of Belotince, there is a church dedicated to St Roman. This church was built at the beginning of the last century. The church serves to parish people from several villages: Belotince, Capljinac, Batusnica, Medjurovo although it attracts visitors from other regions with its beauty and architecture. It is most visited at the church's slava – St Roman's.

Photo 21: St Roman's Church in Belotince

14. NLW MONUMENTS ON THE TERRITORY OF DOLJEVAC MUNICIPALITY

The citizens of Doljevac municipality have always had freedom-loving spirit especially demonstrated in World War II. This area suffered great terror from occupation forces during the war, especially from Bulgarians and domestic traitors. In almost every village there are monuments or memorials dedicated to the dead soldiers or victims of fascist terror. In Pukovac there is a memorial bust of Svetislav Stankovic, the greatest hero from this area in World War II.

The project is financed by the Kingdom of Denmark, through the Neighbourhood Programme of the Danish Ministry of Foreign Affairs and managed by the LEDIB Programme"

Photo 22: Monument to the NLW soldiers and victims of fascist terror in Pukovac

Photo 23: Monument to the NLW soldiers and victims of fascist terror in Malosiste

15. AMBIENT TOURISM VALUES

Ambient values with easily recognisable, style defined architectonic and artistically conceived entities stand out as a part of anthropogenic tourist values. Ambient tourism values are generally sections of settlements, parks, cultural and historical structures, old and modern entities etc. They are relevant for every place, have a complementary tourist value and are valorized together with other natural and anthropogenic tourist attractions in immediate surroundings. They add up to the tourist offer and variety of activities during tourist stay. The most valuable ones are those ambient entities that have distinct catering, entertainment and trade function and are a part, or are at least in the vicinity of well visited tourist resorts.

16. SERBIAN PATRIACHAL TYPE OF HOUSES

Old houses built a hundred years ago or ealier are a special tourist attraction. These are houses built in the old Serbian patriachal style or in the oriental Turkish style. Houses are made of unbaked brick or mud, some are made of boards but are generally roofed with old type of tiles. Upstairs is called *çardak*.

Photo 24. House in Serbian patriachal style in Orljane

Despite favourable potentials for the development of tourism in the municipality, it can be concluded that tourism is not present in this area. This conclusion is obvious since there is no record about registered overnight stay of tourists on the territory of the municipality. There are several reasons for this but the most important are: the lack of tourism organisation in Doljevac municipality, lack of appropriate infrastructure and accommodation facilities, undeveloped utility services, undeveloped water supply and sewerage reticulation, lack of environmental awareness and alike.

There are 19 catering facilities registered on the territory of the municipality. These are generally small catering outlets generally uncategorised and which, apart from the local, have no special importance. It should be pointed out that there is no hotel or a motel on the territory of the municipality. In Doljevac, Pukovac and other places there are twenty cafes and discos with various entertainment.

17. MANIFESTATIONS IN DOLJEVAC MUNICIPALITY

Manifestational tourism has been largely expanding in recent years. Manifestations are a large tourism potential and serve to promote areas in which they are organized. They are closely related to the local culture, folklore and customs of the given area. The holders of manifestations in Doljevac municipality are National Library Doljevac and Sports Association of Doljevac.

17.1. DOBRICKA WATERMELON FESTIVAL IN MEKIS

Farmers from the territory of Doljevac and Zitoradja are well known for their truck farming achievements. This region is particularly famous for watermelon and therefore, 'Dobricka Watermelon Festival' is organized in the village of Mekis at the end of July every year. This manifestation is organized by the National library from Doljevac in cooperation with the local community of Mekis and support of Doljevac municipality. In the context of manifestation there are expert gatherings, lectures and exchange of experience, selection of the biggest watermelon and melon, selection of the sweetest watermelon and melon (proved that the watermelon from this area is the sweetest in Serbia), Miss Watermelon and Melon Contest, etc. In evening hours there is rich cultural and art programme with folk groups and non-affirmed singers. The programme finishes with the performance of the well known folk singers. The manifestation gathers about 5,000-7,000 people from nearby and farther.

Photo 25: Dobricka Watermelon Festival

Other manifestations related to agriculture

In Doljevac in May, there is the ‘Carnival of Flowers’. This event lasts two days and is held at the hall of the National Library. This event is an exhibition in character and about ten exhibitors from the whole Serbia take part in it. It gathers a large number of flower lovers and various artistic programme is organised in the evening hours.

In Doljevac, ‘European Days of Healthy Food’ is held. This event is educational in character and consists of lectures delivered by experts who give suggestions on healthy food and an exhibition of medicinal herbs.

The agricultural fair in Pukovac held on the market draws special attention of farmers from this region. It gathers a large number of exhibitors, farmers and other citizens from the whole region.

17.2. ENTERTAINMENT AND SPORTS MANIFESTATIONS

In June, in Klisura village in Doljevac Municipality, there are ‘South Morava Fish Delicacies’ a cultural and sport manifestation. This event gathers about 250 participants who compete in sports fishing and contest in preparing fish soup. The event lasts one day and gathers over 300 people

In Doljevac an art colony is organised with 10 participants, artists from the whole Serbia. This event lasts 10 days and each year it delivers about 30 pictures that are exhibited in the galleries of Serbia.

17.4. FOLK ART MANIFESTATION

In Doljevac there is an event called ‘Days of European Heritage’ organized by the National Library. It consists of several events of which ‘Festival of Folk Art of South Serbia’ is the most important. This gathering is a preliminary competition for participation in the gathering of national folk art of Serbia traditionally organized in Topola. It gathers a large number of contestants and audience supporting their fellow citizens. The guests from Bulgaria, Montenegro and Bosnia and Herzegovina come to the festival too.

18. MATERIAL BASE FOR THE DEVELOPMENT OF TOURISM AND TOURISM BUSINESS

Material base is an important factor for the development of tourism, that factor in which tourism consumption is directly realized. It is made up of accommodation and catering facilities, communications and means of transport. Realisation of tourism business depends on concordance of material base with natural and antropogenic unity.

Currently on the territory of the municipality there is not a single facility for accommodation and tourist stay. This plan aims to propose construction of a small-sized facility for accommodation of tourists and a bungalow type tourist compound.

As far as catering facilities are concerned, there are a lot of restaurants and kafanas on the territory of the municipality. The Mirna restaurant at the foot of Selicevica near Koprijan Town could play an important part in development of tourism. The Mali Raj and Maric’s restaurants at the foot of Kimig Hill nearby St Jovan’s Church have a good position too.

There are potentials for activating households that could provide accommodation services and food to guests. The mountain regions of the municipality, that is, the villages of Cecina, Rusna and Perutina are good for the development of rural and ethno tourism.

VII - SWOT ANALYSIS OF TOURISM DEVELOPMENT IN DOLJEAVC MUNICIPALITY

<u>Strenghts:</u>	<u>Weaknesses:</u>
<ul style="list-style-type: none">• Favourable geographic position of the Municipality• Good natural resources• Available human resources• Favourable traffic position – trunk routes - motorway, railroad, airport• Vicinity of Nis – potential emittive and receptive centre• Abundant cultural heritage	<ul style="list-style-type: none">• Lack of accommodation facilties• Low qualification degree of labour force• Bad electro-energetic situation• Insufficiently developed institutional infrastructure for SME support• Lack of organised associations - clusters• Insufficient utilisation of natural resources• Insufficient IT utilisation

<ul style="list-style-type: none"> • Town of Koprijan and St John’s Church • Prepared town and spatial plans • Availability of plans for further investments and creation of attractable investment milieu • Availability of sites for the development of the material base • Tradition in agriculture and craftworks • Understanding and orientation of local self-government to provide support to the local tourism development • Settled ownership relationships • Availability of the strategy for local economic development • Relatively low level of environment pollution • The Project for regional water supply • Soil and climate conditions favourable for production of healthy food • Organised rubbish collection and drive off 	<p>Insufficient regional marketing</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lack of regional brands • Low competitiveness of products and services • Problems with selection and application of new technologies, development of new products • Insufficient competition in relation to many domestic and foreign enterprises • Insufficient orientation towards foreign markets • Poor quality control • Lack of entrepreneurial culture and entrepreneurial spirit • Poor information of population regarding issues on tourism development
---	---

<p style="text-align: center;"><u>Opportunities:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Taking advantage of the vicinity of CORRIDOR 10 • EU funds • Domestic funds – NIP, Development Fund National Employment service (SMEE in Doljevac municipality as one of forty least developed have special benefits when using all these mentioned funds) • Support programmes of the Government of the Republic of Serbia • International programmes (LEDIB, HELP, EXCHANGE 2, RSEDP 2, MISP, ...) • Incentives developed by local self-government and intended for potential investors • Positive local fiscal politics • Regional cooperation – city of Nis • Cooperation with the neighbouring municipalities with similar characteristics 	<p style="text-align: center;"><u>Threats:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Competition coming from other regions with similar potentials • Bad legislation for private business start ups • Frequent changes in conditions for business operations • Lack of development incentive policy • Lack of finance for development projects • Insufficient proceedings for protection of legal rights on the basis of business transactions through court proceedings for ensuring quick, efficient and unbiased settlement of disputes • Economic instability • World economic crisis • Investments in equipment are large • Political and macroeconomic instability in Serbia
---	--

(Zitoradja, Merosina and Gadzin Han) <ul style="list-style-type: none">• Improvement of inter-regional cooperation (Macedonia, Bulgaria) transfer of technology, know-how, good practices	<ul style="list-style-type: none">• Low level of economic development of the society
--	--

VIII - CONCLUSION

The municipality of Doljevac is touristically undeveloped despite its favourable traffic and geographic position. There are potentials for the development of hunting and fishing (utilised to a smaller extent), picnic and transit tourism but the holders of tourism offer should be cultural and historical heritage. First of all, that is the medieval Town of Koprijan, churches of St Petka's in Curlina and St John's near Orljane. The Town of Koprijan dates back from the 14th century, has been protected since 1947 as a very important asset. The site is poorly valorized in tourism sense, has no good access road and is left to the ravages of time. St Petka's Church in Curlina is a very nice architectonic structure built up on the antique foundations. It is known by the fact that King Milan Obrenovic stayed in it, and since a few years ago his portrait painted by artist Djordje Krstic was there. Sr John's Church on Kumiga Hill above Orljane opposite Koprijan dates back from the Nemanjics' period and is outstandingly attractive. The church has been under the protection of the Republic Institute for the Protection of Monuments since 1947. A few metres below it is a 'healing hollow rock' and at the foot of the hill in Orljane there is St Petka's Church. The biggest problem of the municipality is the lack of professionals, lack of tourism organization and lack of accommodation facilities (there is none on the territory of the municipality)

Through Revision of Sustainable Development Strategy of Doljevac Municipality, some issues regarding development of tourism awareness and offer on the territory of Doljevac municipality have been raised. The strategic goal of IMPROVEMENT OF TOURISM OFFER OF THE MUNICIPALITY as well as the following programmes have been defined in section 6 of the Action Plan of the Revision of Sustainable Development Strategy of Doljevac:

6.1.1 Institutional support to the development of tourism

6.1.1.1. Protection of the cultural monuments and their promotion as a basis for the development of transit tourism on the territory of Doljevac Municipality with delivery of the detailed regulation physical plan for the area around Monastery St John's on Komiga Hill and the medieval town of Koprijan on Selicevica. Education of entrepreneurs and agricultural producers about potentials for diversification of rural economy through development of rural tourism. Development of a small picnic place on the clearing by the medieval Town Koprijan on Selicevica.

6.1.1.2 Creation of the database of the entire tourism offer and regular updating of the website on tourism offer of the municipality

6.1.1.3 Defining the tourism development strategy

6.1.2. Programme: Building, extension and refurbishment of accommodation facilities

6.1.2.1 Creation of database of potential accommodation facilities in households

6.1.2.2 Categorisation of accommodation facilities in households

6.1.3. Programme: Improvement of the level of tourism offers

6.1.3.1 Call for Proposals regarding new events that will improve the tourism offer of the municipality

6.1.3.2 Support to training the personnel for tourist guides and for personnel employed in tourism and catering

This is a good starting point for this strategic document and our aim for the given period is to start a little the flywheel of development of this underdeveloped area. There are not many available instruments but with a lot of effort and by achieving strategic goals set in the Revision of the Sustainable Development Strategy as implementation of the action plan of this strategy, we could contribute to the improvement of living conditions for the people in this region, better image, visibility of the region as well as to creation of new jobs in this very perspective branch of economy.

First of all, we have to provide answers to the following questions:

- **In what way to use modest comparative advantages of the region in tourist offer**
- **Which direction to take in development of tourism by following other strategic documents**
- **How to raise the capacity of tourism offer and competitiveness of tourism capacities**
- **How and in what way to find initial funds for the development of tourism offer and raising capacities in tourism, funds that will be paid out and returned.**

Answers to these questions as well as their easier resolving is significantly facilitated by road and rail infrastructure on the territory of Doljevac municipality, river flows, the vicinity of airport, corridor 10 as well as favourable climate for ethno tourism and various manifestations.

A great role can have extraordinary cultural heritage, especially the site of Korvingrad, as well as the potentials for developing running and cycling routes, as well as advertising and regulating conditions for hunting and fishing tourism.

All these assumptions are attainable by means of activities on constant raising tourist and environmental awareness, use of comparative advantages of South Serbia as well as developing appropriate planning and project documentation for implementation of the planned project activities that could raise the level of competitiveness of tourism offer, modest growth in employment, more funds in the municipal budget and perspectively, foreign exchange inflow from foreign tourists.

In order to improve tourism it is necessary to establish inter-sector cooperation of tourism organisations, cultural institutions, hotel companies, local self-governments and state. In order to create good tourism offer, it is necessary to create a unique tourism offer of this region. That convenience particularly refers to the municipality of Doljevac which has potential to join in the tourism offer of Toplica district and tourism offer of City of Nis. Pooling of private and socially-owned capital with the aim of market oriented business is one of the basic elements of future development. Education of future tourist workers specialized for cultural tourism and proper

recruitment of personnel, appointing ‘right people on the right position’ is very important. Government should promote the idea of cultural tourism and each area should promote its tourism values. It is very important to animate local population to take part in tourism promotion and offer of their region.

Here are a few suggestions for activating tourist potential of the municipality of Doljevac and its surroundings:

10. Set up the tourist organization in Doljevac municipality that will be in charge of tourist promotion of the municipality

11. Provide access roads to the sites of Koprijan Town, develop hiking and running tracks, cycling routes, set illumination and signposts

12. Develop a mini ethno village on Kumiga with a restaurant and a few cabins for accommodating tourists

13. Include local population in the project (all will benefit from the development of tourism, domicile population would sell their farm products, a lot of people would find jobs by rendering tourism services, some households could go in for rural tourism)

14. Promote the sights in public (on TV, newspapers, publish a book on village and surroundings, make a good commercial)

15. Organise group field trips, so that a larger number of people could see the tourist sights (those could be mainly school trips, then pensioners’ and other organized groups)

16. Create a joint tourism offer with the neighbouring and municipalities with similar features, Zitoradje and Merosina (these are the municipalities with similar characteristics, rural ones, poorly developed yet rich in cultural heritage, not much affirmed)

17. Join the tourism offer of a larger region (City of Nis and Toplica valley and take advantage of the vicinity of corridor 10 for the development of transit tourism)

18. Establish cooperation with similar regions in the republic and abroad (eg. with small rural municipalities from Slovenia, Bosnia and Herzegovina, Montenegro, Macedonia, Bulgaria for a start) in the field of culture, sport and tourism development

IX - MONITORING AND EVALUATION

Bearing in mind the fact that every strategy and its action plan are subject to monitoring and evaluation, the Project team has envisaged that in this strategy, this part will be given special focus. For that purpose, Doljevac Municipality shall appoint a body that will draw up a special plan of monitoring and evaluation that must comprise the following elements:

- Appointed persons/body for monitoring implementation of actions
- Monitoring timetable
- Appointed persons / body for evaluation
- Determined evaluation timeline

The appointed body shall do the analysis of the implemented actions and their effects with the special focus on potential barriers in implementation and will provide guidelines for compliance of the action plan with what has been done.

X – SETTING PRIORITIES, MEASURES AND GOALS

Priority 1 : Development of tourism offer of Doljevac Municipality

<i>Measures</i>	<i>Goals</i>	<i>Programmes</i>	<i>Indicators</i>
Improvement of tourism offer of the municipality	Institutional support to the development of tourism	Setting up the tourism organization – sector for tourism within the existing public structures	
		Creation of the database of the entire tourism offer and regular updating of the website on tourism offer of the municipality	
		Protection of the cultural monuments and their promotion as a basis for the development of transit tourism on the territory of Doljevac municipality with delivery of the detailed regulation physical plan for the area around St John’s Monastery on Komiga Hill and the medieval Town of Koprijan on Selicevica	
		Delivery of the final design for access roads and running tracks with supporting urban facilities in the area covered by the detailed regulation plan	
		Education of entrepreneurs and agricultural producers about potentials for diversification of rural economy through development of rural tourism	
		Development of a small picnic place on the clearing by the medieval Town of Koprijan on Selicevica	
	Building, extension and refurbishment of accommodation facilities	Creation of the database of potential accommodation facilities in households	
	Categorisation of accommodation facilities in households		

	Improvement of the level of tourism offers	Call for Proposals regarding new events that will improve the tourism offer of the municipality	
		Support to training personnel for tourist guides and for personnel employed in tourism and catering	

Priority 2 : Development of tourist complexes, historical monuments, protection and improvement of the environment and rational use of natural resources

<i>Measures</i>	<i>Goals</i>	<i>Programmes</i>	<i>Indicators</i>
Development of tourist complexes and monuments of historical heritage	Development of tourist potentials	Development of Maloske bare complex	
		Development of hunting, fishing and AQUA tourism	
		Development and adaptation of monuments of historical heritage	
Renewable energy sources	Improvement of know how and incentives for generation of renewable energy sources	Education of the population on the need for more rational consumption of drinkable water and electricity through media campaigns, public debates, round tables	
		Incentives for use of alternative energy sources for heating and generation of electricity (solar, energy of water and wind) by building a pilot facility	
Increased number of citizens involved in projects on environmental protection	Organisation of promotional activities and events	Development of youth environmental volunteerism	
		Event – Environmental carnival	
		Event –For our cleaner place	
	Improvement of children and adult environmental education	Raising capacity of educational staff in the field of ecology for the purposes of children education	
Provision of equipment and teaching aids for the purposes of education in the field of environmental protection			

Priority 3 : Promotion of tourism potentials and joint action of all the relevant actors in tourism in the region

<i>Measures</i>	<i>Goals</i>	<i>Programmes</i>	<i>Indicators</i>
Promotion of tourism offer of the municipality	Support to the promotion of tourism development	Promotion of ethno tourism as a perspective branch of tourism development in the region	
		Demonstrative example of ethno house / ethno village on the territory of the municipality	
		Inclusion of youth in promotional actions of tourism development and tourist offer of the municipality – promotion plan	
		Development of cycling paths	
		Development of a running track	
		Development of the complex – small hydro electric power plant with a dam ‘Biserka ‘ with recreation and tourist centre ‘Toplicki Bistrik’ on the Toplica River.	
	Preservation of the current and increase in the number of manifestations and events	Preservation of the existing manifestations and cultural events	
		Introduction of new cultural historical, folklore, sports and other manifestations with elements of region tourism advertising	
		Awards for the most successful culinary speciality and for the best souvenir depicting the territory of Doljevac municipality	
	Promotional tools and establishing cooperation in the field of tourism offer	Creation of advertising material and setting up a billboard	
		Establishing cooperation with the neighbouring municipalities and drawing up a plan for joint action through tourism offer of the region	

XI – ACTION PLAN

Vision: In 2016, Doljevac municipality will be a municipality which has succeeded in escaping the circle of most underdeveloped municipalities, the municipality with adequate infrastructure, bigger efficiency and productivity, richer in qualified people, with preserved environment, historical and cultural heritage, the local self-government in which there is a partnership of public, private and civil sector and which provides equal opportunities to all the citizens and has a positive trend in terms of reduction of unemployment and increase in business capacities. It will be the place with an attractive tourism potential through various forms of tourism offer.

1. ISSUE / PRIORITY: Development of tourism offer of Doljevac Municipality

2. ISSUE / PRIORITY: Development of tourism offer of Doljevac Municipality					Priority degree (high)
1.1. Strategic goal: Improvement of tourism offer of the municipality					
1.1.1. Programme: Institutional support to the development of tourism					
Number	Action	Partner	Time	Amount in din and source of finance	Indicators
1.1.1.1.	Setting up the tourism organization – sector for tourism within the existing public structures	Entrepreneurs and businessmen in the field of tourism and catering	By 2013	300.000 Ministry of tourism, MAFWM, Donors	Tourist organisation set up
1.1.1.2.	Creation of database of the entire tourism offer and regular updating of the website on tourism offer of the municipality	LEDIB, NGO, consulting companies	2012	500.000 Donors	Web oriented database created
1.1.1.3	Protection of the cultural monuments and	LEDIB,	2012	1 000.000	Detailed regulation plan

Tourism Development Strategy for Doljevac Municipality for the period of 2012- 2016

	their promotion as a basis for the development of transit tourism on the territory of Doljevac municipality with delivery of the detailed regulation physical plan for the area around St John's Monastery on Komig Hill and the medieval town of Koprijan on Selicevica	NGO, consulting companies			delivered
1.1.1.4	Delivery of the final design for access roads and running tracks with supporting urban facilities in the area covered by the detailed regulation plan	LEDIB, NGO, consulting companies	2012	500.000	The final design delivered
1.1.1.5	Education of entrepreneurs and agricultural producers about potentials for diversification of rural economy through development of rural tourism	Consulting companies	2012	500.000	Eduation carried out
1.1.1.6	Development of a small picnic place on the clearing by the medieval Town of Koprijan on Selicevica	Municipality MOS	By 2013	1 500.000 1 500.000	Picnic place developed
1.1.2. Programme: Building, extension and refurbishment of accommodation facilities					
Number	Action	Partners	Timeframe	Amount in din and source of finance	Indicators
1.1.2.1.	Creation of the database of potential accommodation facilities in households	LEDIB, NGO, consulting companies, public enterprises	By 2014	500.000 Municipality Donors	Database created
1.1.2.2	Categorisation of accommodation facilities in households	Public enterprises	By 2014	Municipality from regular operations	Categorisation completed
1.1.3. Programme: Improvement of the level of tourism services					

Tourism Development Strategy for Doljevac Municipality for the period of 2012- 2016

Number	Action	Partners	Timeframe	Amount in din and source of finance	Indicators
1.1.3.1.	Call for Proposals regarding new events that will improve the tourism offer of the municipality	NGO	By 2013	Municipality from its regular operations	Number of received proposals
1.1.3.2	Support to training personnel for tourist guides and for personnel employed in tourism and catering	LEDIB, NGO, consulting companies	By 2014	500.000 Donors	Number of educated persons

2. ISSUE / PRIORITY: Development of tourist complexes, historical monuments, protection and improvement of the environment and rational use of natural resources

ISSUE / PRIORITY: Development of tourist complexes, historical monuments, protection and improvement of the environment and rational use of natural resources	Priority degree (high)
2.1 Strategic goal: Development of tourist complexes and monuments of historical heritage	

2.1.1. Development of tourist potentials					
Number	Action	Partners	Timeframe	Amount and source of finance	Indicators
2.1.1.1.	Development of Maloske Bare complex	PE Srbijavode, consulting companies, NGOs, businessmen	By 2013	10.000.000 businessmen and municipaltiy	Number of tourists
2.1.1.2	Development of hunting, fishing and AQUA tourism	Consulting companies, NGOs,	2013	4.000.000 businessmen municipality	Number of hunters and fishermen

Tourism Development Strategy for Doljevac Municipality for the period of 2012- 2016

		businessmen			
2.1.1.3	Development and adaptation of monuments of historical heritage	Municipality	2014	5 000.000	Monuments of culture developed and adapted
2.3 Strategic goal: RENEWABLE ENERGY SOURCES					
2.2.1 Improvement of know how and incentives for generation of renewable energy sources					
Number	Action	Partners	Timeframe	Amount in din and source of finance	Indicators
2.2.1.1	Education of the population on the need for more rational consumption of drinkable water and electricity through media campaigns public debates, round tables	LEDIB, consulting companies, NGO	By 2014	Municipality and PE from regular operations	Amount of water per capita
2.2.1.2.	Incentives for use of alternative energy sources for heating and generation of electricity (solar, energy of water and wind) by building a pilot facility	Consulting companies, Municipality	By 2013	5.000.000 Municipality	Savings in KW

2.3 Strategic goal: Increased number of citizens involved in actions on environmental protection					
2.3.1. Programme: Organisation of promotional activities and events					
Number	Action	Partners	Timeframe	Amount and source of finance	Indicators
2.3.1.1	Development of youth environmental volunteerism	NGO, public enterprises, schools	By 2013	200.000 donor MOC	Number of participants
2.3.1.2	Event – Environmental carnival	NGO, public enterprises, schools	By 2013	200.000 Municipality	Number of participants
2.3.1.3	Event – For our cleaner place	NGO, public enterprises, schools	By 2013	200.000 Municipality	Number of participants
2.3.2. Programme:Improvement of children and adult environmental education					
Number	Action	Partners	Timeframe	Amount in din	Indicators

Tourism Development Strategy for Doljevac Municipality for the period of 2012- 2016

				and source of finance	
2.3.2.1	Raising capacity of educational staff in the field of ecology for the purposes of children education	NGO, public enterprises, schools	By 2013	1.000.000 Ministry of education	Number of participants in education
2.3.2.2	Procurement of equipment and teaching aids for the purposes of education in the field of environmental protection	NGO, public enterprises, schools	By 2013	3.000.000 Ministry of education	Number of equipped cabinets

3. ISSUE / PRIORITY: Promotion of tourism potentials and joint action of all the relevant actors

4. ISSUE / PRIORITY: Promotion of tourism potentials and joint action of all the relevant actors					Priority degree (high)
3.1. Strategic goal: Promotion of the municipality's tourism offer					
3.1.1. Programme: Support to the promotion of tourism development					
Number	Action	Partners	Time	Amount in din and source of finance	Indicators
3.1.1.1	Promotion of ethno tourism as a perspective branch of tourism development in the region	Entrepreneurs and business people in tourism and catering sectors	By 2013	900.000 Ministry of tourism, MAFWM, Donors	Promo actions
3.1.1.2	Demonstrative example of ethno house / ethno village on the territory of the municipality	LEDIB, NGO, consulting companies	2014	5 000.000 Donors, Ministry of tourism	Ethno house/ethno village on the territory of the municipality
3.1.1.3	Inclusion of youth in promotional actions of tourism development and tourist offer of the municipality – promotion plan	MOS, NGO, consulting companies	2013	2 000.000	The promotion plan delivered
3.1.1.4	Development of cycling paths	MOS, NGO, consulting companies	2015	5 000.000	The path developed
3.1.1.5	Development of a running track	MOS, NGO, consulting companies	2013	500.000	The track developed
3.1.1.6	Development of the complex – small hydro electric power plant with a dam ‘Biserka ‘ with recreation and tourist centre ‘Toplicki Bistrik’ on the Toplica River.	PE, Municipality / KONRAS Belgrade doo	By 2016	80 000.000	The complex built
3.2.1. Programme: Preservation of the current and increase in number of manifestations and events					
Number	Action	Partners	Timeframe	Amount in din	Indicators

Tourism Development Strategy for Doljevac Municipality for the period of 2012- 2016

er				and source of finance	
3.2.1.1.	Preservation of the existing manifestations and cultural events	NGO, Association of entrepreneurs, public enterprises, municipality	by 2016	2 000.000 / on annual basis Municipality Donors	Manifestations held
3.2.1.2	Introduction of new cultural historical, folklore, sports and other manifestations with elements of region tourism advertising	NGO, Association of entrepreneurs, public enterprises, municipality	by 2016	1 000.000 / on annual basis Municipality Donors	Manifestations held
3.2.1.3	Awards for the most successful culinary speciality and for the best souvenir depicting the territory of Doljevac municipality	Municipality	by 2016	1 000.000 / on annual basis	Awards given, jury
3.3.1. Programme: Promotional tools and establishing cooperation in the field of tourism offer					
Number	Action	Partners	Time	Amount in din and source of finance	Indicators
3.3.1.1.	Creation of advertising material and setting up a billboard	Municipality	by 2014	Municipality from regular operations	Number of printed material and set bulletin boards
3.3.1.2	Establishing cooperation with the neighbouring municipalities and drawing up a plan for joint action through tourism offer of the region	LEDIB, NGO, consulting companies, municipalities of G.Han, Merosina, Prokuplje, Zitoradja, City of Nis, City of Leskovac	by 2016	500.000 Municipality	Number of signed memorandums and delivered plan

